

Έργο

Ελλάδα: Δέσμη συνεργασίας τεχνικής βοήθειας για την
τουριστική ανάκαμψη μετά την Covid-19 –
Διευκόλυνση της τουριστικής ανάκαμψης μετά την
Covid-19

Δραστηριότητα

*Πρόγραμμα Υποστήριξης Ελληνικών ΜΜΕ και
Διατήρησης Εργασίας*

Παραδοτέο

Οδικός Χάρτης Υποστήριξης ΜΜΕ Τουρισμού και
Διατήρησης Εργασίας

Απρίλιος 2022

Ευχαριστίες

Η παρούσα έκθεση είναι το αποτέλεσμα της δραστηριότητας «Πρόγραμμα Υποστήριξης Ελληνικών ΜΜΕ και Διατήρησης Εργασίας», στο πλαίσιο του κοινού έργου της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης (ΕΤΑΑ) και του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (ΠΟΤ) με τίτλο «Ελλάδα: Δέσμη συνεργασίας τεχνικής βοήθειας για την τουριστική ανάκαμψη μετά την Covid-19 – Διευκόλυνση της τουριστικής ανάκαμψης μετά την Covid-19.

Ιδιαίτερη ευγνωμοσύνη οφείλουμε στην Ευρωπαϊκή Τράπεζα Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης (ΕΤΑΑ) για τη χρηματοδότηση της συγκεκριμένης δραστηριότητας, και ειδικότερα στην κα Mariëna Vuïu και τον κ. Γιώργο Μαλτέζο, τόσο για τη βοήθεια που παρείχαν στον ΠΟΤ για την υλοποίηση της δραστηριότητας και για τη συνολική εμπιστοσύνη που επέδειξαν στη διάρκεια της συνεργασίας.

Η δραστηριότητα δεν θα μπορούσε να υλοποιηθεί με επιτυχία χωρίς τη συμμετοχή του Υπουργείου Τουρισμού. Ο ΠΟΤ θα ήθελε να ευχαριστήσει ιδιαίτερα την Δρ. Παναγιώτα Διονυσοπούλου, Γενική Διευθύντρια Τουριστικής Πολιτικής, την κα. Σταυρούλα Κεφαλά, Προϊσταμένη του Τμήματος Ερευνών, την κα. Κωνσταντίνα Τσακοπούλου, Αν. Προϊσταμένη Τμήματος Μελετών και Τεκμηρίωσης και όλους τους συμμετέχοντες για την συνεχή τους συμβολή και την εξαιρετική συνεργασία.

Τέλος, από την πλευρά του ΠΟΤ, η μελέτη αυτή διεξήχθη από τον Εμπειρογνώμονα ΜΜΕ, κ. Δημήτριο Κουτούλα, υπό την επίβλεψη της κας Vanessa Satur και του κ. Marcel Leijzer, Διευθυντών του ΠΟΤ και του κ. Νικολάου Γκολφινόπουλου, Senior Project Specialist του ΠΟΤ.

Όλοι οι εμπλεκόμενοι εταίροι ελπίζουν ότι η παρούσα έκθεση θα ρίξει νέο φως στον τρόπο με τον οποίο οι ΜΜΕ τουρισμού της Ελλάδας μπορούν να ανακάμψουν από τον αντίκτυπο της πανδημίας. Τα ευρήματα έχουν στόχο την πληροφόρηση των μερών που σχεδιάζουν πολιτικές σχετικά με τις τελευταίες τάσεις και να τους υποστηρίξουν στον σχεδιασμό στρατηγικής τουριστικής ανάπτυξης που δίνει υψηλή προτεραιότητα στην ανάκαμψη των ΜΜΕ.

Αποποίηση Ευθύνης

Οι απόψεις που εκφράζονται στην παρούσα δημοσίευση είναι οι απόψεις των συντακτών και δεν αντικατοπτρίζουν απαραίτητα τις απόψεις και τις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης (ΕΤΑΑ) ή του Συμβουλίου των Διοικητών της ή των κυβερνήσεων που εκπροσωπούν, ούτε τις απόψεις και τις πολιτικές του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (ΠΟΤ) ή της Γραμματείας του.

Η ΕΤΑΑ και ο ΠΟΤ δεν εγγυώνται την ακρίβεια των δεδομένων που περιλαμβάνονται στην παρούσα δημοσίευση και δεν φέρουν καμία ευθύνη για τυχόν συνέπειες από τη χρήση τους. Η αναφορά συγκεκριμένων εταιρειών ή προϊόντων δεν συνεπάγεται ότι αυτά εγκρίνονται ή συνιστώνται από την ΕΤΑΑ ή τον ΠΟΤ κατά προτίμηση έναντι άλλων παρόμοιου χαρακτήρα που δεν αναφέρονται.

Τυχόν χαρακτηρισμός ή αναφορά σε συγκεκριμένη επικράτεια ή γεωγραφική περιοχή, ή χρήση του όρου «χώρα» στο παρόν έγγραφο, δεν συνεπάγεται ότι η ΕΤΑΑ ή ο ΠΟΤ προτίθενται να εκφράσουν κρίση σχετικά με το νομικό ή άλλο καθεστώς οποιασδήποτε επικράτειας ή περιοχής. Οι ονομασίες που χρησιμοποιούνται και η παρουσίαση του υλικού σε αυτή τη δημοσίευση δεν συνεπάγονται την έκφραση οποιωνδήποτε απόψεων εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης ή της Γραμματείας του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού σχετικά με το νομικό καθεστώς οποιασδήποτε χώρας, επικράτειας, πόλης ή περιοχής, ή των αρχών της ή σχετικά με την οριοθέτηση των συνόρων ή των ορίων της.

Πίνακας Περιεχομένων

Ευχαριστίες.....	2
Σύνοψη.....	7
Εισαγωγή	9
1. Μεθοδολογία.....	12
2. Προγράμματα στήριξης των τουριστικών επιχειρήσεων και των θέσεων εργασίας.....	16
3. Συμπεράσματα συνεντεύξεων με εκπροσώπους Υπουργείων	24
4. Συμπεράσματα διαβούλευσης με κλαδικούς συλλογικούς φορείς του τουρισμού	31
5. Οδικός χάρτης για τη στήριξη των τουριστικών ΜΜΕ και τη διατήρηση των θέσεων απασχόλησης	58
Παραρτήματα	83
Παράρτημα I - Μεθοδολογικά εργαλεία της πρωτογενούς έρευνας.....	83
Παράρτημα II - Νόμος 4813/2021: Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2022-2025*	83
Παράρτημα III - Έρευνα ΙΤΕΠ: Οι Επιδόσεις των Ελληνικών Ξενοδοχείων το 2021*	83

Πίνακας Πινάκων

Πίνακας 1: Επιστρεπτέα προκαταβολή	16
Πίνακας 2: Αποζημίωση ειδικού σκοπού	17
Πίνακας 3: Επιδότηση παγίων δαπανών.....	18
Πίνακας 4: Μείωση μισθώματος επαγγελματικών μισθώσεων	18
Πίνακας 5: Συν-Εργασία	19
Πίνακας 6: Αναστολή συμβάσεων εργασίας	19
Πίνακας 7: Έκτακτη οικονομική ενίσχυση για τις επιχειρήσεις τουριστικών λεωφορείων.....	20
Πίνακας 8: Επιδότηση Κεφαλαίου Κίνησης	21
Πίνακας 9: Ταμείο Εγγυοδοσίας Επιχειρήσεων COVID-19	22
Πίνακας 10: Τουρισμός Για Όλους	22
Πίνακας 11: Πίνακας Προτεραιότητας και Δαπάνης Προτεινόμενων Δράσεων	64

Πίνακας Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1: Εξισορροπώντας διαφορετικές προτεραιότητες και ερεθίσματα από τη σκοπιά μιας ελληνικής μικρομεσαίας τουριστικής επιχείρησης.....	60
Διάγραμμα 2: Αποδέκτες του οδικού χάρτη και οι προτεινόμενοι προς εκπλήρωση στόχοι τους.....	62

Συντομογραφίες

ΑΑΔΕ	Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Εσόδων
ΑΦΜ	Αριθμός φορολογικού μητρώου
Ε.Ε.	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΜΕ	Ετήσια μονάδα εργασίας
ΕΠΑνΕΚ	Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία»
ΕΣΠΑ	Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης
ΕΦΚΑ	Εθνικός Φορέας Κοινωνικής Ασφάλισης
ΙΝΣΕΤΕ	Ινστιτούτο του Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων
ΙΤΕΠ	Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων
ΚΑΔ	Κωδικός αριθμός δραστηριότητας
ΜΜΕ	Μικρομεσαίες επιχειρήσεις
ΕΔΠ	Εταιρία Διαχείρισης Προορισμού (DCM/ Destination management company)
ΕΤΑΑ	Ευρωπαϊκή Τράπεζα Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης (EBRD/ European Bank for Reconstruction and Development)
ΚΡΙ	Βασικός δείκτης απόδοσης (key performance indicator)
PCO	Professional congress organizer
RRF	Μηχανισμός Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας (Recovery and Resilience Facility)
ΠΟΤ	Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού των Ηνωμένων Εθνών (UNWTO/ World Tourism Organization)

Σύνοψη

Αντικείμενο του παρόντος έργου, το οποίο υλοποιούν από κοινού ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (UNWTO) και η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης (EBRD) σε συνεργασία με το Υπουργείο Τουρισμού της Ελλάδας, είναι η εκπόνηση ενός οδικού χάρτη για τη στήριξη των τουριστικών μικρομεσαίων επιχειρήσεων (ΜΜΕ) και τη διατήρηση των θέσεων απασχόλησης. Ο οδικός χάρτης περιλαμβάνει μια δέσμη από δράσεις σχεδιασμένες ειδικά για το Υπουργείο Τουρισμού, τους κλαδικούς συλλογικούς φορείς του τουρισμού και τις τουριστικές ΜΜΕ, η υλοποίηση των οποίων θα βοηθήσει τις τουριστικές επιχειρήσεις να ανακάμψουν ταχύτερα από τις επιπτώσεις της πανδημίας και να επιτύχουν τα καλύτερα δυνατά οικονομικά αποτελέσματα στις ιδιαίτερες συνθήκες της αγοράς που έχουν διαμορφωθεί σήμερα.

Η επιλογή των προταθεισών δράσεων βασίστηκε σε εκτενή έρευνα μεταξύ τουριστικών φορέων, τουριστικών επιχειρήσεων αλλά και στελεχών του Υπουργείου Ανάπτυξης και Επενδύσεων και του Υπουργείου Οικονομικών. Με τη βοήθεια αυτής της έρευνας αξιολογήθηκαν τα μέτρα στήριξης που εφαρμόστηκαν την προηγούμενη διετία, αναλύθηκαν οι ανάγκες και οι προτεραιότητες των τουριστικών επιχειρήσεων στη μετά COVID-19 εποχή και ζητήθηκαν οι προτάσεις των άμεσα ενδιαφερομένων για το είδος της στήριξης που θα επιθυμούσαν.

Στον οδικό χάρτη προτείνεται η υλοποίηση επτά δράσεων και συγκεκριμένα η διαβούλευση του Υπουργείου Τουρισμού και των συλλογικών τουριστικών φορέων με τα οικονομικά υπουργεία με στόχο αφενός την εξασφάλιση ρευστότητας για τις μικρομεσαίες τουριστικές επιχειρήσεις (ΔΡΑΣΗ 1) και αφετέρου την προσαρμογή των κριτηρίων επιλογής μιας επενδυτικής πρότασης για το νέο ΕΣΠΑ στις ιδιαίτερες ανάγκες των ΜΜΕ (ΔΡΑΣΗ 2), η ανάπτυξη ενός προγράμματος επιμόρφωσης επιχειρηματιών και επαγγελματιών (ΔΡΑΣΗ 3), η διενέργεια και διανομή κλαδικών ερευνών από πλευράς των συλλογικών τουριστικών φορέων (ΔΡΑΣΗ 4), η συμβουλευτική καθοδήγηση τουριστικών επιχειρήσεων και επαγγελματιών (ΔΡΑΣΗ 5), η αναβάθμιση λειτουργίας των επιχειρήσεων (ΔΡΑΣΗ 6) καθώς και η βελτίωση των συνθηκών απασχόλησης του προσωπικού (ΔΡΑΣΗ 7). Στον οδικό χάρτη προβλέπονται διακριτοί ρόλοι για το Υπουργείο Τουρισμού, τους συλλογικούς τουριστικούς φορείς και τις τουριστικές ΜΜΕ. Οι δράσεις που τους αναλογούν είναι

προσιτές ως προς την υλοποίηση, έχει επιβεβαιωθεί η χρησιμότητά τους και βοηθούν ώστε να ενδυναμωθεί ο ελληνικός τουριστικός τομέας στις ιδιάζουσες συνθήκες της αγοράς που διαμορφώθηκαν μετά τη διετία της πανδημίας και ιδίως στη σημερινή συγκυρία με τις υψηλές τιμές της ενέργειας και τον αυξανόμενο πληθωρισμό. Αναλαμβάνοντας θέση συντονιστή για το σύνολο των δράσεων καθώς και την υλοποίηση μερικών εξ αυτών, το Υπουργείο Τουρισμού θα δημιουργήσει μια σημαντικότερη υπεραξία για τις ελληνικές τουριστικές επιχειρήσεις – ιδίως για τις μικρότερες και πιο ευάλωτες – εκπληρώνοντας έτσι έναν εξόχως αναπτυξιακό ρόλο.

Εισαγωγή

Το παρόν έργο είναι προϊόν της συνεργασίας μεταξύ του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (UNWTO), της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης (EBRD) και του Υπουργείου Τουρισμού. Σκοπός των τριών εταίρων είναι να στηρίξουν έμπρακτα τον τουριστικό τομέα της Ελλάδας, προκειμένου αυτός να ανακάμψει όσο το δυνατόν πιο γρήγορα από τη πανδημία του COVID-19, τη μεγαλύτερη κρίση που έχει γνωρίσει ο ελληνικός αλλά και ο παγκόσμιος τουρισμός.

Ήδη την προηγούμενη διετία υλοποιήθηκε ένας μεγάλος αριθμός μέτρων στήριξης επιχειρήσεων, εργαζομένων και νοικοκυριών και δαπανήθηκαν δισεκατομμύρια Ευρώ για τη διάσωση της οικονομίας από πλευράς της Ελληνικής Κυβέρνησης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτά τα μέτρα είχαν, ωστόσο, **έκτακτο χαρακτήρα** και είτε έχουν ήδη ολοκληρωθεί είτε πρόκειται να ολοκληρωθούν τους επόμενους μήνες. Έτσι προκύπτει το ερώτημα για την επόμενη ημέρα, δεδομένου ότι:

- Ο αντίκτυπος της πανδημίας στον τουρισμό και συνολικά στην οικονομία παραμένει αισθητός και για τις περισσότερες επιχειρήσεις δεν έχει ακόμη επέλθει η ανάκαμψη από τις συνέπειες του COVID-19.
- Έχουν προκύψει νέα προβλήματα για την ελληνική οικονομικά και ειδικά για τον τουρισμό εξαιτίας των γεγονότων στην περιοχή της Μαύρης Θάλασσας σε συνδυασμό με την εκτόξευση του κόστους καυσίμων και τον υψηλό πληθωρισμό.

Καθώς, λοιπόν, τα έκτακτα μέτρα της προηγούμενης διετίας ολοκληρώνονται, είναι σημαντικό να δρομολογηθούν οι **επόμενες δράσεις στήριξης** που έχει απόλυτη ανάγκη ο ελληνικός τουρισμός, ένα θέμα το οποίο οι τρεις εταίροι επιχειρούν να προσεγγίσουν μέσα από το παρόν έργο. Ο τρόπος που επελέγη είναι να προταθεί ένας οδικός χάρτης, ο οποίος θα καθοδηγήσει τους συντελεστές του ελληνικού τουρισμού και πιο συγκεκριμένα (1) τις τουριστικές επιχειρήσεις, (2) τους συλλογικούς τουριστικούς φορείς και (3) το καθ' ύλην αρμόδιο Υπουργείο Τουρισμού στην υλοποίηση μιας δέσμης δράσεων.

Αυτές οι δράσεις θα πρέπει να πληρούν δύο χαρακτηριστικά:

- Να επιλύουν πραγματικά και σημαντικά προβλήματα των τουριστικών μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων
- Να είναι εφικτή η υλοποίησή τους από τους ως άνω συντελεστές, όπου δυνατόν με την υποστήριξη του Υπουργείου Τουρισμού, να διαθέτουν δηλαδή τους απαιτούμενους πόρους (ανθρώπινους, χρηματικούς και άλλους).

Με βάση, λοιπόν, την προσεκτική μελέτη των δεδομένων του έργου, τη διαβούλευση με τους άμεσα ενδιαφερόμενους τουριστικούς φορείς αλλά και τις ίδιες τις επιχειρήσεις, ετοιμάστηκε ένας οδικός χάρτης που αποβλέπει στην έμπρακτη στήριξη των τουριστικών μικρομεσαίων επιχειρήσεων (ΜΜΕ) και τη διατήρηση των θέσεων απασχόλησης στον ελληνικό τουριστικό τομέα. Οι δράσεις που προβλέπονται στον οδικό χάρτη (βλ. Διάγραμμα 1), οι οποίες περιγράφονται αναλυτικά στο Κεφάλαιο 5, μπορούν να υλοποιηθούν με εύλογο προϋπολογισμό ή και χωρίς καθόλου χρηματικό κόστος. Μερικές από αυτές τις δράσεις αφορούν πρωτίστως το Υπουργείο Τουρισμού, ενώ και στις υπόλοιπες το Υπουργείο μπορεί να παίξει ρόλο υποστηρικτικό και συντονιστικό προς τους τουριστικούς φορείς και τις τουριστικές ΜΜΕ.

Την 5^η Απριλίου 2022 πραγματοποιήθηκε συνάντηση εργασίας της ομάδας έργου με τους ελληνικούς τουριστικούς φορείς, όπου παρουσιάστηκε για πρώτη φορά ο παρών οδικός χάρτης. Η θετική υποδοχή αυτής της πρότασης από τους φορείς έδειξε ότι υπήρξε καλή κατανόηση της σημερινής κατάστασης που αντιμετωπίζουν οι ελληνικές τουριστικές επιχειρήσεις και ότι οι προταθείσες δράσεις ανταποκρίνονται στις πραγματικές ανάγκες και προτεραιότητες των τουριστικών ΜΜΕ.

Μετά, λοιπόν, και την **αποδοχή του οδικού χάρτη από τους συλλογικούς φορείς**, το Υπουργείο Τουρισμού μπορεί να προχωρήσει άμεσα με την υλοποίηση των εδώ προβλεπόμενων δράσεων, καθώς έχουν ήδη υλοποιηθεί οι απαιτούμενες προπαρασκευαστικές ενέργειες.

Το παρόν παραδοτέο αποτελείται από πέντε κεφάλαια, τα οποία εκτός από αυτόν καθ' εαυτόν τον οδικό χάρτη περιλαμβάνουν την ερευνητική τεκμηρίωσή του. **Στο Κεφάλαιο 1** περιγράφεται η ερευνητική μεθοδολογία, ενώ στα επόμενα κεφάλαια παρουσιάζονται οι πέντε έρευνες που υλοποιήθηκαν.

Συγκεκριμένα, στο **Κεφάλαιο 2** απαριθμούνται τα προγράμματα στήριξης, στα οποία είχαν πρόσβαση σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό οι τουριστικές επιχειρήσεις. Στο **Κεφάλαιο 3** παρουσιάζονται τα συμπεράσματα από τις συνεντεύξεις με εκπροσώπους Υπουργείων, οι οποίες εστίασαν στην απόδοση των μέτρων στήριξης της πανδημίας και στις δυνατότητες για περαιτέρω στήριξη των τουριστικών επιχειρήσεων από το Δημόσιο.

Στο **Κεφάλαιο 4** παρουσιάζονται τα ευρήματα τριών ερευνών που κάλυψαν τις τουριστικές επιχειρήσεις και τους συλλογικούς τους φορείς. Τέλος, το **Κεφάλαιο 5** περιλαμβάνει τον αναλυτικό οδικό χάρτη.

Βασικό ζητούμενο κατά την εκπόνηση του εδώ προτεινόμενου οδικού χάρτη ήταν η καλύτερη δυνατή τεκμηρίωσή του με βάση τις πραγματικές ανάγκες και προτεραιότητες των άμεσα ενδιαφερομένων τουριστικών ΜΜΕ. Για αυτόν το λόγο δόθηκε ιδιαίτερη βαρύτητα στη διεξαγωγή πρωτογενούς έρευνας, η οποία θα διασφάλιζε την εν λόγω τεκμηρίωση.

Έτσι, υλοποιήθηκε δευτερογενής και πρωτογενής έρευνα, ως εξής:

i. **Καταγραφή προγραμμάτων στήριξης των τουριστικών επιχειρήσεων (δευτερογενής έρευνα)**

Τη διετία 2020-2021 η Ελληνική Κυβέρνηση και η Ευρωπαϊκή Ένωση υλοποίησαν πολυάριθμες και πολυδάπανες ενέργειες στήριξης επιχειρήσεων, εργαζομένων και νοικοκυριών, προκειμένου να αντιμετωπιστεί η οξεία οικονομική και κοινωνική κρίση αυτής της περιόδου. Μεταξύ των δεκάδων προγραμμάτων και πρωτοβουλιών που υλοποιήθηκαν την περίοδο της πανδημίας, εντοπίστηκαν εκείνα που είχαν άμεση συνάφεια με τη λειτουργία των τουριστικών ΜΜΕ και τη διατήρηση των θέσεων εργασίας στον τουρισμό. Η καταγραφή αυτών των προγραμμάτων, η οποία έγινε με την έναρξη του έργου, βασίστηκε στις δημόσιες προσκλήσεις των εμπλεκόμενων Υπουργείων προς τις επιχειρήσεις και παρατίθεται στο Κεφάλαιο 2. Η δευτερογενής έρευνα ήταν χρήσιμη για τη συγκέντρωση των αναγκαίων πληροφοριών, προκειμένου να σχεδιαστεί και να υλοποιηθεί η πρωτογενής έρευνα μέσα από τα ακόλουθα στάδια.

ii. **Διενέργεια κύκλου συνεντεύξεων με στελέχη Υπουργείων που υλοποίησαν τα προγράμματα στήριξης των τουριστικών επιχειρήσεων**

Υλοποιήθηκαν συνεντεύξεις τόσο με την πολιτική ηγεσία – σε επίπεδο Γενικού Γραμματέα και Ειδικού Γραμματέα – όσο και με ανώτερα στελέχη του Υπουργείου Οικονομικών και του Υπουργείου Ανάπτυξης και Επενδύσεων. Οι στόχοι των συνεντεύξεων ήταν οι εξής:

- Η αποτίμηση των προγραμμάτων στήριξης και της αποτελεσματικότητας που αυτά είχαν από τη σκοπιά των ίδιων των δημιουργών τους

- Η καταγραφή σημείων προς βελτίωση τόσο στις παροχές των προγραμμάτων όσο και στις διαδικασίες τους
- Ο προσδιορισμός της περαιτέρω στήριξης που μπορεί να αναμένει ο τουριστικός τομέας από τα δύο Υπουργεία

Βάσει αυτών των ερευνητικών στόχων ετοιμάστηκε ο οδηγός συνέντευξης με εννιά ερωτήσεις. Οι συνολικά τρεις συνεντεύξεις διεξήχθησαν διαδικτυακά την περίοδο Φεβρουαρίου-Μαρτίου 2022. Τα συμπεράσματά τους περιέχονται στο Κεφάλαιο 3.

iii. **Διενέργεια κύκλου συνεντεύξεων με κλαδικούς συλλογικούς φορείς του τουρισμού**

Ιδιαίτερα κρίσιμες για την ανάπτυξη του παρόντος οδικού χάρτη ήταν οι συνεντεύξεις με τους σημαντικότερους συλλογικούς φορείς του ελληνικού τουρισμού. Συγκεκριμένα, πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις με τους θεσμικούς εκπρόσωπους του ξενοδοχειακού κλάδου, των μη κύριων τουριστικών καταλυμάτων, των τουριστικών γραφείων, του θαλάσσιου τουρισμού, της ενοικίασης αυτοκινήτων, της οργάνωσης συνεδρίων καθώς και με ένα τοπικό Επιμελητήριο που εκπροσωπεί και πολλούς άλλους κλάδους (όπως το λιανικό εμπόριο και την εστίαση).

Οι στόχοι των συνεντεύξεων ήταν οι εξής:

- Η καταγραφή των επιπτώσεων της πανδημίας στον εκάστοτε κλάδο και τα ειδικότερα προβλήματα που προκλήθηκαν
- Ο προσδιορισμός των αναγκών που έχει ο κάθε κλάδος ως προς τη στήριξη των επιχειρήσεων από την πολιτεία
- Η κατανόηση του τρόπου που οι τουριστικοί φορείς – ως άμεσα ωφελούμενοι – αξιολογούν τα μέτρα στήριξης που υλοποίησε η Ελληνική Κυβέρνηση και η Ευρωπαϊκή Ένωση
- Η καταγραφή των αναγκών και των συγκεκριμένων αιτημάτων για την περαιτέρω στήριξη εκάστοτε κλάδου

Βάσει αυτών των ερευνητικών στόχων ετοιμάστηκε ο οδηγός συνέντευξης με οκτώ ερωτήσεις. Οι 11 συνεντεύξεις διεξήχθησαν διαδικτυακά την περίοδο Φεβρουαρίου-Μαρτίου 2022. Τα συμπεράσματά τους περιέχονται στο Κεφάλαιο 4.1.

iv. **Αποστολή συμπληρωματικού ερωτηματολογίου με κλειστές ερωτήσεις προς τους κλαδικούς συλλογικούς φορείς του τουρισμού:**

Με σκοπό την ποσοτικοποίηση κάποιων δεδομένων της παρούσας μελέτης, ετοιμάστηκε ερωτηματολόγιο δέκα κλειστών ερωτήσεων με αποδέκτες τους τουριστικούς φορείς που έλαβαν μέρος στις προαναφερθείσες συνεντεύξεις, το οποίο εστίασε στα εξής σημεία:

- Ποσοτική αποτίμηση για την πορεία των εσόδων των επιχειρήσεων εκάστου κλάδου κατά την περίοδο της πανδημίας
- Εκτίμηση για την πορεία των επιχειρήσεων εκάστου κλάδου εφεξής
- Ανάγκη για περαιτέρω στήριξη των επιχειρήσεων εκάστου κλάδου
- Βαθμός ικανοποίησης των τουριστικών φορέων από τα προγράμματα στήριξης που υλοποιήθηκαν την περασμένη διετία

Το ερωτηματολόγιο, το οποίο απεστάλη σε ηλεκτρονική φόρμα Google Forms, συμπλήρωσαν οκτώ εκπρόσωποι των φορέων της προηγούμενης ενότητας τον Απρίλιο του 2022. Τα ευρήματα περιέχονται στο Κεφάλαιο 4.2.

v. **Διενέργεια ομαδικής συζήτησης με τουριστικούς επαγγελματίες και επιχειρηματίες:**

Για την εξασφάλιση της καλύτερης δυνατής κατανόησης ως προς τις ανάγκες και τις προτεραιότητες που έχουν οι μικρές τουριστικές επιχειρήσεις στην παρούσα συγκυρία, υλοποιήθηκε, συμπληρωματικά, ομαδική συζήτηση με πέντε επιχειρηματίες και επαγγελματίες από διαφορετικούς κλάδους και διαφορετικές περιοχές της χώρας:

- Ξενοδόχος από τη Ζάκυνθο
- Ξεναγός από τη Θεσσαλονίκη
- Ιδιοκτήτης μη κύριου καταλύματος από την Κρήτη
- Εστιατορας από τη Νάξο
- Τουριστικός πράκτορας από την Πάτρα

Οι στόχοι της ομαδικής συζήτησης ήταν οι εξής:

- Να ακουστούν, χωρίς τη διαμεσολάβηση τρίτων, οι ίδιοι οι θιγόμενοι της κρίσης και οι άμεσοι αποδέκτες των προγραμμάτων στήριξης
- Να αποτυπωθούν μέσα από αυτές τις προσωπικές μαρτυρίες οι ιδιαίτερες συνθήκες και απαιτήσεις κάθε κλάδου

- Να γίνει καλύτερα κατανοητό σε ποιο βαθμό είναι κοινά τα προβλήματα και κοινοί οι τρόποι αντιμετώπισης των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι εν λόγω επιχειρήσεις και κλάδοι
- Να διατυπώσουν οι ίδιοι οι άμεσα ενδιαφερόμενοι τους τρόπους στήριξης που επιθυμούν, που θέλουν
- Είτε να επικυρωθούν είτε να τροποποιηθούν οι προτεραιότητες και η κατεύθυνση του οδικού χάρτη

Για να ενθαρρυνθεί η συζήτηση και η ανταλλαγή απόψεων, οι ερωτήσεις που περιέχονται στον οδηγό συνέντευξης περιορίστηκαν σε τρεις οι οποίες ήταν ανοιχτές και συμπεριληπτικές. Η ομαδική συζήτηση διεξήχθη διαδικτυακά τον Απρίλιο του 2022. Τα συμπεράσματά της περιέχονται στο Κεφάλαιο 4.3.

Προγράμματα στήριξης των τουριστικών επιχειρήσεων και των θέσεων εργασίας

Αμέσως μετά το ξέσπασμα της πανδημίας στις αρχές του 2020, τόσο η Ελληνική Κυβέρνηση όσο και η Ευρωπαϊκή Ένωση έλαβαν μέτρα για τη στήριξη των τουριστικών επιχειρήσεων και των αντίστοιχων θέσεων εργασίας. Τα μέτρα στήριξης ελήφθησαν για να αντισταθμιστεί η δραματική πτώση εσόδων των εν λόγω τουριστικών επιχειρήσεων, καθώς τα έσοδα σε πολλές περιπτώσεις έφτασαν στο μηδέν όπως τονίστηκε στη διαβούλευση με τους τουριστικούς φορείς. Η μείωση των εσόδων προκλήθηκε από τους εξής παράγοντες:

- το φόβο των τουριστών να ταξιδέψουν σε συνθήκες πανδημίας,
- την πλήρη αδυναμία λειτουργίας των επιχειρήσεων για μακρό χρονικό διάστημα λόγω διοικητικών μέτρων (lockdown),
- τη με περιορισμούς λειτουργία των επιχειρήσεων λόγω διοικητικών μέτρων,
- τους περιορισμούς στις μετακινήσεις των τουριστών μέσω διοικητικών μέτρων.

Με ορατό τον κίνδυνο να οδηγηθούν οι μικρομεσαίες τουριστικές επιχειρήσεις – όπως και οι επιχειρήσεις σε άλλους τομείς της οικονομίας – σε κλείσιμο και να χαθούν χιλιάδες θέσεις εργασίας, η Ελληνική Κυβέρνηση και η Ευρωπαϊκή Ένωση υλοποίησαν τα ακόλουθα προγράμματα στήριξης προκειμένου να αμβλυνθούν οι συνέπειες της πανδημίας. Τα προγράμματα στήριξης είχαν τη μορφή δανείων, επιχορηγήσεων και επιδοτήσεων προς τις επιχειρήσεις, τη μείωση του λειτουργικού και χρηματοδοτικού κόστους, τη διατήρηση θέσεων εργασίας καθώς και την προώθηση του εσωτερικού τουρισμού.

Στους ακόλουθους πίνακες παρουσιάζονται πιο αναλυτικά τα επιμέρους προγράμματα στήριξης.

Πίνακας 1: Επιστρεπτέα προκαταβολή

Τίτλος Προγράμματος: Επιστρεπτέα Προκαταβολή (Υπουργείο Οικονομικών – ΕΠΑνΕΚ 2014-2020)

Έναρξη: Απρίλιος 2020

Στόχος:	Ενίσχυση με τη μορφή προνομιακού δανείου που χορηγείται σε επιχειρήσεις ανεξαρτήτως κλάδου, οι οποίες επλήγησαν οικονομικά λόγω της εμφάνισης και διάδοσης της νόσου του κορωνοϊού COVID-19 και η οποία επιστρέφεται, εν όλω ή εν μέρει.
Προϋπολογισμός:	1,5 δισ. ευρώ
Δικαιούχοι:	Επιχειρήσεις όλων των κλάδων
Επιδότηση:	έως 500.000 ευρώ
Χορηγήσεις:	147,5 εκ. ευρώ σε συνολικά 25.000 τουριστικές επιχειρήσεις
Προϋπόθεση:	α) Τουλάχιστον ένας εργαζόμενος, β) να μη θεωρούνται «προβληματικές» οι ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις.
Υλοποίηση:	Έχει ολοκληρωθεί η διαδικασία υποβολής αιτήσεων από τον Απρίλιο του 2021.

Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών

Πίνακας 2: Αποζημίωση ειδικού σκοπού

Τίτλος Προγράμματος: Αποζημίωση ειδικού σκοπού για την ενίσχυση επιχειρήσεων λόγω της εμφάνισης και διάδοσης του κορωνοϊού COVID-19 (Υπουργείο Οικονομικών – ΕΠΑνΕΚ 2014-2020)

Έναρξη:	Απρίλιος 2020
Στόχος:	Στήριξη επιχειρήσεων και ελεύθερων επαγγελματιών με τη χορήγηση έκτακτης επιχορήγησης
Προϋπολογισμός:	500 εκ. ευρώ
Δικαιούχοι:	Ελεύθεροι επαγγελματίες ή αυτοαπασχολούμενοι, ιδιοκτήτες ατομικών επιχειρήσεων, επιχείρηση με τη μορφή ομόρρυθμης, ετερόρρυθμης εταιρείας, εταιρείας περιορισμένης ευθύνης ή ιδιωτικής κεφαλαιουχικής (ΙΚΕ), με μέχρι και 20 εργαζόμενους ή χωρίς καθόλου εργαζομένους.
Επιδότηση:	Ποσά από 300 έως 800 ευρώ σε επαναλαμβανόμενες καταβολές
Χορηγήσεις:	Δεν υπάρχουν στοιχεία ειδικά για τουριστικές επιχειρήσεις.
Προϋπόθεση:	Συγκεκριμένοι ΚΑΔ
Υλοποίηση:	Έχει λήξει από το Νοέμβριο του 2020.

Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών

Πίνακας 3: Επιδότηση παγίων δαπανών

Τίτλος Προγράμματος: Επιδότηση παγίων δαπανών σε επιχειρήσεις που επλήγησαν οικονομικά λόγω της εμφάνισης και διάδοσης του κορονοϊού COVID-19 (Υπουργείο Οικονομικών – ΕΠΑνΕΚ 2014-2020)

Έναρξη:	Απρίλιος 2020
Στόχος:	Επιδότηση παγίων δαπανών μέσω πιστωτικού που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για αποπληρωμή τρεχουσών φορολογικών οφειλών ή και τρεχουσών ασφαλιστικών εισφορών.
Προϋπολογισμός:	250 εκ. ευρώ
Δικαιούχοι:	Ιδιωτικές επιχειρήσεις κάθε νομικής μορφής, συμπεριλαμβανομένων των ατομικών.
Επιδότηση:	20% των παγίων δαπανών
Προϋπόθεση:	Επιχειρήσεις που απασχολούν τουλάχιστον έναν (1) εργαζόμενο πλήρους απασχόλησης ή δύο (2) εργαζόμενους μερικής απασχόλησης, με σχέση εξαρτημένης εργασίας, που δεν θεωρούνται προβληματικές κατά την έννοια του Κανονισμού αριθ. 651/2014 στις 31 Δεκεμβρίου 2019 και που παρουσιάζουν πτώση τζίρου τουλάχιστον 30% σε συνδυασμό με ζημιές προ φόρων.
Υλοποίηση:	Έχει ολοκληρωθεί η δράση το Δεκέμβριο του 2021.

Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών

Πίνακας 4: Μείωση μισθώματος επαγγελματικών μισθώσεων

Τίτλος Προγράμματος: Μείωση μισθώματος επαγγελματικών μισθώσεων (Υπουργείο Οικονομικών)

Έναρξη:	Μάρτιος 2020
Στόχος:	Απαλλαγή από την υποχρέωση καταβολής μέρους του μισθώματος για επαγγελματικές μισθώσεις.
Δικαιούχοι:	Επιχειρήσεις που ανήκουν σε συγκεκριμένους ΚΑΔ
Επιδότηση:	30% έως 40% του συνολικού μισθώματος
Προϋπόθεση:	Επιχειρήσεις που ανήκουν σε συγκεκριμένους ΚΑΔ, οι οποίοι περιλαμβάνουν και πολλές κατηγορίες τουριστικών επιχειρήσεων (ενδεικτικά θαλάσσιες και ακτοπλοϊκές μεταφορές, υπηρεσίες οδηγού λεωφορείου, υπηρεσίες πώλησης εισιτηρίων συγκοινωνιακών μέσων, ξενοδοχεία και

παρόμοια καταλύματα, καταλύματα διακοπών και άλλα καταλύματα σύντομης διαμονής, χώροι κατασκήνωσης, εγκαταστάσεις για οχήματα αναψυχής και ρυμουλκούμενα οχήματα, δραστηριότητες υπηρεσιών εστιατορίων και κινητών μονάδων εστίασης, ενοικίαση και εκμίσθωση αυτοκινήτων και ελαφρών μηχανοκίνητων οχημάτων, δραστηριότητες ταξιδιωτικών πρακτορείων, δραστηριότητες γραφείων οργανωμένων ταξιδιών, οργάνωση συνεδρίων και εμπορικών εκθέσεων, δραστηριότητες μουσείων, λειτουργία ιστορικών χώρων και κτιρίων και παρόμοιων πόλων έλξης επισκεπτών κοκ. – για πλήρη απαρίθμηση των ΚΑΔ βλ. Απόφαση Υφυπουργού Οικονομικών Α.1114/2021).

Υλοποίηση: Έχει ολοκληρωθεί η δράση το 2021.

Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών

Πίνακας 5: Συν-Εργασία

Τίτλος Προγράμματος: Συν-Εργασία (Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων)

Έναρξη:	Ιούνιος 2020
Στόχος:	Διατήρηση θέσεων εργασίας πλήρους απασχόλησης με την επιδότηση του μισθού με δυνατότητα μείωσης του χρόνου του εργαζομένου πλήρους απασχόλησης έως 50% χωρίς μεταβολή σχέσεως εργασίας.
Προϋπολογισμός:	περίπου 1,2 δισ.
Δικαιούχοι:	Όλες οι επιχειρήσεις όλων των κλάδων με προσωπικό πλήρους απασχόλησης
Επιδότηση:	60% του εισοδήματος του εργαζομένου για το χρόνο που ο εργαζόμενος δεν θα εργάζεται.
Προϋπόθεση:	Μείωση τζίρου 20%, διατήρηση θέσεων και καθεστώτος εργασίας.
Υλοποίηση:	Το πρόγραμμα έχει παραταθεί μέχρι το Μάιο του 2022.

Πηγή: Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων

Πίνακας 6: Αναστολή συμβάσεων εργασίας

Τίτλος Προγράμματος: Αναστολή συμβάσεων εργασίας και κάλυψη ασφαλιστικών εισφορών λόγω αναστολής συμβάσεων εργασίας (Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, Υπουργείο Οικονομικών)

Έναρξη:	Νοέμβριος 2020
Στόχος:	Προστασία θέσεων εργασίας σε επιχειρήσεις που τίθενται σε καθεστώς προσωρινής απαγόρευσης λειτουργίας.
Προϋπολογισμός:	3 δισ. ευρώ
Δικαιούχοι:	Πληττόμενες επιχειρήσεις συγκεκριμένων κλάδων (συμπεριλαμβανομένων τουριστικών επιχειρήσεων) και οι εργαζόμενοι που τίθενται σε καθεστώς αναστολής.
Επιδότηση:	Οι εργαζόμενοι που τίθενται σε καθεστώς αναστολής λαμβάνουν αποζημίωση ειδικού σκοπού από τον Κρατικό Προϋπολογισμό, ο οποίος καλύπτει επίσης τις ασφαλιστικές τους εισφορές.
Προϋπόθεση:	Επιχειρήσεις που ανήκουν σε συγκεκριμένους ΚΑΔ, οι οποίοι περιλαμβάνουν και ορισμένες κατηγορίες τουριστικών επιχειρήσεων (ενδεικτικά εστίαση, ξενοδοχεία, ταξιδιωτικά γραφεία και υπηρεσίες κρατήσεων, οργάνωση συνεδρίων και εμπορικών εκθέσεων, πάρκα αναψυχής και θεματικά πάρκα, καζίνο).
Υλοποίηση:	Το πρόγραμμα εφαρμόζεται μέχρι το τέλος Απριλίου 2022 για τις τουριστικές επιχειρήσεις στις πυρόπληκτες περιοχές της Εύβοιας.

Πηγή: Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων

Πίνακας 7: Έκτακτη οικονομική ενίσχυση για τις επιχειρήσεις τουριστικών λεωφορείων

Τίτλος Προγράμματος: Έκτακτη οικονομική ενίσχυση για τις επιχειρήσεις τουριστικών λεωφορείων (Υπουργείο Τουρισμού)

Έναρξη:	Απρίλιος 2021
Στόχος:	Ενίσχυση επιχειρήσεων οι οποίες διαθέτουν τουριστικά λεωφορεία και έχουν πληγεί εξαιτίας της πανδημίας COVID-19 με τη μορφή άμεσης έκτακτης επιδότησης.
Προϋπολογισμός:	24 εκ. (21 εκ. ο αρχικός προϋπολογισμός)
Δικαιούχοι:	Επιχειρήσεις τουριστικών γραφείων και Τουριστικές Επιχειρήσεις Οδικών Μεταφορών (Τ.Ε.Ο.Μ.), οι οποίες παρέχουν υπηρεσίες μετακίνησης με τουριστικά λεωφορεία και τρένα.
Επιδότηση:	Έκτακτη επιδότηση 2.400 ευρώ ανά όχημα για λεωφορεία έως 30 θέσεων και 3.600 ευρώ ανά όχημα για μεγαλύτερα λεωφορεία
Χορηγήσεις:	22,3 εκ. Ευρώ σε 2.235 δικαιούχους
Προϋπόθεση:	Να μη θεωρούνται προβληματικές οι ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις κατά την έννοια του Κανονισμού αριθ. 651/2014 στις 31 Δεκεμβρίου 2019.
Υλοποίηση:	Το πρόγραμμα ολοκληρώθηκε το 2021.

Πίνακας 8: Επιδότηση Κεφαλαίου Κίνησης

Τίτλος Προγράμματος: Επιδότηση Κεφαλαίου Κίνησης Πληττόμενων από την Πανδημία Τουριστικών Επιχειρήσεων Φιλοξενίας - ΕΠΑΝΕΚΚΙΝΗΣΗ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ (Υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων – ΕΠΑνΕΚ 2014-2020)

Έναρξη:	Ιούνιος 2021
Στόχος:	Η Δράση στοχεύει στην παροχή επαρκούς ρευστότητας για την επανεκκίνηση της οικονομικής δραστηριότητας από πλευράς των επιχειρήσεων του τουριστικού τομέα μέσω της μη επιστρεπτέας ενίσχυσης μέρους του κεφαλαίου κίνησης.
Προϋπολογισμός:	350 εκ. ευρώ, εκ των οποίων 300 εκ. ευρώ για ΜΜΕ και 50 εκ. ευρώ για μεγάλες επιχειρήσεις
Δικαιούχοι:	Τουριστικές επιχειρήσεις ανεξάρτητα από τη νομική τους μορφή και ειδικότερα επιχειρήσεις φιλοξενίας κάθε μορφής, τουριστικά πρακτορεία, καθώς και επιχειρήσεις τουριστικών λεωφορείων, των οποίων οι ΚΑΔ περιλαμβάνονται στην αναλυτική πρόσκληση
Επιδότηση:	Έως 400.000 ευρώ ανά επιχείρηση με διακριτό ΑΦΜ
Χορηγήσεις:	Περί τα 232 εκ. ευρώ σε 5.600 επιχειρήσεις

Προϋπόθεση:	Τουλάχιστον 1 ΕΜΕ μισθωτής εργασίας
Υλοποίηση:	Έχει ολοκληρωθεί η δράση το 2021.

Πηγή: Υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων

Πίνακας 9: Ταμείο Εγγυοδοσίας Επιχειρήσεων COVID-19

Τίτλος Προγράμματος: Ταμείο Εγγυοδοσίας Επιχειρήσεων COVID-19, ΤΕΠΙΧ II και ΤΑΔΥΜ (Δυτική Μακεδονία) (Ελληνική Αναπτυξιακή Τράπεζα – ΕΠΑνΕΚ 2014-2020)

Έναρξη:	Σεπτέμβριος 2020
Στόχος:	Διευκόλυνση της πρόσβασης των μικρομεσαίων επιχειρήσεων που αναπτύσσουν βιώσιμη επιχειρηματική δράση στην ελληνική επικράτεια, σε χρηματοδοτικούς μηχανισμούς που ενισχύουν την επενδυτική δραστηριότητα της χώρας, στις δύσκολες συνθήκες της πανδημίας.
Προϋπολογισμός:	2,16 δισ. ευρώ για όλες τις επιχειρήσεις (και μη τουριστικές)
Δικαιούχοι:	Τουριστικά καταλύματα, επιχειρήσεις εστίασης
Χορηγήσεις:	Εγγύηση δανείων ή επιχορήγηση επιτοκίου για δανεισμό συνολικού ύψους 1,183 δισ. ευρώ σε 2.650 τουριστικές επιχειρήσεις (καταλύματα, εστίαση)
Προϋπόθεση:	Να μη θεωρούνται προβληματικές οι ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις κατά την έννοια του Κανονισμού αριθ. 651/2014 στις 31 Δεκεμβρίου 2019.
Υλοποίηση:	Το πρόγραμμα είναι σε εξέλιξη.

Πηγή: Ελληνική Αναπτυξιακή Τράπεζα

Πίνακας 10: Τουρισμός Για Όλους

Τίτλος Προγράμματος: Τουρισμός Για Όλους (Υπουργείο Τουρισμού)

Έναρξη:	Ιούνιος 2020
Στόχος:	Ενίσχυση της ζήτησης του εγχώριου τουρισμού μέσω της επιδότησης διακοπών με τη χορήγηση κουπονιών στους δικαιούχους.
Προϋπολογισμός:	100 εκ. ευρώ
Δικαιούχοι:	Κάτοικοι Ελλάδας, σύμφωνα με εισοδηματικά κριτήρια
Ωφελούμενοι:	Καταλύματα που προσφέρουν διαμονή, τουριστικά γραφεία
Χορηγήσεις:	Περί τα 20 εκ. ευρώ

Υλοποίηση: Το πρόγραμμα είναι σε εξέλιξη και άνοιξε νέα πρόσκληση για το 2022.

Πηγή: Υπουργείο Τουρισμού

Εκτός από τα παραπάνω προγράμματα που στήριξαν ευθέως τις τουριστικές επιχειρήσεις και τους εργαζομένους σε αυτές, υπήρξαν και άλλα προγράμματα που εμμέσως ωφέλησαν όσους δραστηριοποιούνται επαγγελματικά στον τουρισμό. Παράδειγμα τέτοιου προγράμματος, από το οποίο ωφελήθηκαν πολλές επιχειρήσεις είναι η «**Γέφυρα 2**» με την προβλεπόμενη επιδότηση μηνιαίας δόσης επιχειρηματικών δανείων τόσο ως προς το κεφάλαιο του δανείου όσο και ως προς τους τόκους.¹ Το σύνολο αυτών των προγραμμάτων περιέχονται στο **Παράρτημα II**, όπου παρατίθεται ο Νόμος 4813/2021 «Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2022-2025» με όλες τις δαπάνες που ανέλαβε το Δημόσιο προκειμένου να ενισχύσει τις επιχειρήσεις και τους εργαζομένους κατά την περασμένη διετία.

¹ http://www.keyd.gov.gr/covid19_gefyra2/

Συμπεράσματα συνεντεύξεων με εκπροσώπους Υπουργείων

Στο πλαίσιο του παρόντος έργου έγινε επικοινωνία με τρία Υπουργεία, τα οποία – πέραν του Υπουργείου Τουρισμού – έπαιξαν κρίσιμο ρόλο στη στήριξη των τουριστικών επιχειρήσεων. Πρόκειται συγκεκριμένα για τα Υπουργεία Οικονομικών, Ανάπτυξης και Επενδύσεων καθώς και Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων.

Από την πολιτική ηγεσία και στελέχη των εν λόγω Υπουργείων ζητήθηκε η διενέργεια συνεντεύξεων με σκοπό τη διερεύνηση της συνεισφοράς τους στην αντιμετώπιση των επιπτώσεων από τη πανδημία. Στο αίτημα για συνεντεύξεις ανταποκρίθηκαν οι εξής:

- κ. Δημήτρης Σκάλκος, Γενικός Γραμματέας Δημοσίων Επενδύσεων και ΕΣΠΑ, Υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων
- κ. Γεώργιος Ζερβός, Ειδικός Γραμματέας Διαχείρισης Προγραμμάτων ΕΤΠΑ και ΤΣ, Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης (ΕΥΔ) ΕΠ Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία (ΕΠΑνΕΚ), Υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων
- κ. Φώτης Κουρμούσης, Ειδικός Γραμματέας Διαχείρισης Ιδιωτικού Χρέους (ΕΓΔΙΧ) του Υπουργείου Οικονομικών
- κ. Παρασκευή Χαμηλού, Προϊσταμένη Διεύθυνσης Σχεδιασμού και Υποστήριξης, Ειδική Γραμματεία Διαχείρισης Ιδιωτικού Χρέους (ΕΓΔΙΧ) του Υπουργείου Οικονομικών
- κ. Επαμεινώνδας Γουργουλέτης, Προϊστάμενος Τμήματος Στρατηγικής και Συντονισμού, Ειδική Γραμματεία Διαχείρισης Ιδιωτικού Χρέους (ΕΓΔΙΧ) του Υπουργείου Οικονομικών.

Τα κύρια συμπεράσματα από τις συνεντεύξεις μαζί τους συνοψίζονται στη συνέχεια.

3.1 Χειρισμός της κρίσης

Η κρίση που προκλήθηκε από την πανδημία δημιούργησε μια πρωτόγνωρη κατάσταση και **δεν υπήρχε κάποιο σχέδιο από πριν** για να αντιμετωπιστεί. Καθώς, λοιπόν, προέκυπταν τα προβλήματα, ο κρατικός μηχανισμός τα αντιμετώπιζε με βάση τα αιτήματα των θιγόμενων και έδινε λύσεις μειώνοντας τα έξοδα των επιχειρήσεων (π.χ. μείωση ενοικίου) και προσφέροντας ρευστότητα στις επιχειρήσεις. Έτσι, οι

εκπρόσωποι κάθε κλάδου απευθύνονταν στον Υπουργό Οικονομικών με το πρόβλημα που αντιμετώπιζαν. Στη συνέχεια τα στελέχη του Υπουργείου εξέταζαν τα αιτήματα σε ομάδες εργασίας και νομοθετούσαν ανάλογα.

Αυτό που χαρακτήρισε τη λειτουργία του κράτους την περασμένη διετία ήταν ότι τα μέτρα στήριξης υλοποιήθηκαν μέσω ηλεκτρονικών συστημάτων και με την εφαρμογή συγκεκριμένων κριτηρίων. Έτσι, όσες επιχειρήσεις δεν είχαν σωστά συμπληρωμένα τα μητρώα τους (π.χ. τα αντίστοιχα ΚΑΔ), δεν μπόρεσαν να στηριχθούν άμεσα. Σταδιακά οι επιχειρήσεις διόρθωσαν τα μητρώα τους και έτσι ξεπεράστηκαν αυτές οι δυσκολίες. Επίσης, επισημάνθηκε ότι ορισμένες επιχειρήσεις, συχνά από τον κλάδο της διασκέδασης, δεν μπορούσαν να αποδείξουν μείωση τζίρου καθώς απέκρυβαν φορολογητέα ύλη και συνεπώς δεν επιδοτήθηκαν.

Οι συμμετέχοντες τόνισαν τον **έκτακτο χαρακτήρα των μέτρων** αλλά και τη **μεγάλη χρονική πίεση** υπό την οποία σχεδιάστηκαν τα προγράμματα στήριξης που παρατέθηκαν στο Κεφάλαιο 2. Ειδικά για τα μέτρα που χρηματοδοτήθηκαν με κοινοτικούς πόρους (ΕΣΠΑ) έπρεπε να ξεπεραστούν οι όροι επιλεξιμότητας, όπως, για παράδειγμα, η προϋπόθεση να τεκμηριώνουν τουλάχιστον μία Ετήσια Μονάδα Εργασίας (ΕΜΕ) μισθωτής εργασίας όσες επιχειρήσεις αιτούνταν οικονομική ενίσχυση.

Οι προαναφερθείσες δράσεις ήταν ανοικτές για τις τουριστικές επιχειρήσεις, οι οποίες στηρίχθηκαν με το ποσό των 2,5 δισ. ευρώ τη διετία της κρίσης. Συνολικά οι ελληνικές επιχειρήσεις ενισχύθηκαν από το Υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων την περασμένη διετία με 4,3 δισ. ευρώ τα οποία κατανεμήθηκαν σε 500.000 εγκεκριμένες δράσεις.

Καθώς από πλευράς της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπήρξε ένα πλαίσιο ευελιξίας στα συγχρηματοδοτούμενα έργα λόγω των έκτακτων συνθηκών της πανδημίας, άρθηκαν εν μέρει οι περιορισμοί που απορρέουν από τους όρους επιλεξιμότητας, όπως επίσης μεταφέρθηκαν περισσότερα κονδύλια από άλλες χρήσεις για την ενίσχυση των επιχειρήσεων. Ωστόσο, οι κυβερνητικοί φορείς επεσήμαναν ότι το **παράθυρο ευελιξίας έχει πλέον κλείσει** και η στήριξη των επιχειρήσεων συνεχίζεται με τις παραδοσιακές δράσεις του ΕΣΠΑ. Εντούτοις, η Ελληνική Κυβέρνηση έχει ζητήσει από την Ευρωπαϊκή Ένωση να υπάρξει εκ νέου ένα παράθυρο ευελιξίας, καθώς τα

προβλήματα που προκάλεσε η πανδημία στις ελληνικές επιχειρήσεις συνεχίζουν να υφίστανται.

3.2 Δράσεις στήριξης

Όπως αναφέρθηκε αναλυτικά στο Κεφάλαιο 2, με κονδύλια του ΕΣΠΑ υλοποιήθηκαν οι εξής δράσεις στήριξης του τουρισμού:

- Επανεκκίνηση Τουρισμού
- Τουρισμός για Όλους
- Τραπεζικά προϊόντα μέσω τριών δράσεων της Ελληνικής Αναπτυξιακής Τράπεζας. Με χρηματοδοτήσεις άνω του 1 δισ. Ευρώ, ο τομέας του τουρισμού συγκέντρωσε το μεγαλύτερο τμήμα αυτής της ρευστότητας.

Εκτός από αυτές τις τρεις δράσεις που σχεδιάστηκαν ειδικά για την αντιμετώπιση της των συνεπειών της πανδημίας, συνεχίστηκε και η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών επιχειρήσεων μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία» (ΕΠΑνΕΚ) με σκοπό την αναβάθμιση και τον εκσυγχρονισμό τους. Έτσι, μέσω παλιότερης δράσης του ΕΠΑνΕΚ που ξεκίνησε να υλοποιείται το 2017 – με συνολικό προϋπολογισμό 700 εκ. ευρώ για όλες τις Περιφέρειες – επιδοτήθηκαν πάνω από 1.200 τουριστικές ΜΜΕ με ποσά μεταξύ 25.000 και 400.000 ευρώ. Συνολικά διατέθηκαν 260 εκ. ευρώ για τον τουρισμό μέσω της δράσης αυτής.

Από πλευράς του Υπουργείου Οικονομικών αναφέρθηκε ότι, πέραν της αναστολής πληρωμών προς τράπεζες, εφορία και ΕΦΚΑ που έγινε σε κάθε περίοδο καραντίνας – δηλ. ένα μορατόριουμ πληρωμών διάρκειας ενός έτους περίπου – ανεστάλη επίσης η αναγκαστική είσπραξη αυτών των οφειλών μέσα από πλειστηριασμούς και κατασχέσεις, δεδομένης της δύσκολης κατάστασης στην οποία βρίσκονται οι επιχειρήσεις. Περαιτέρω, εξετάζονται τρόποι για την καλύτερη δυνατή αντιμετώπιση των νέων χρεών που προέκυψαν λόγω της κρίσης της πανδημίας – δηλ. τη ρύθμιση των «κορονοχρεών» – καθώς και τη μακροχρόνια ρύθμιση οφειλών και χρεών από πλευράς των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων (ΜΜΕ) προς το δημόσιο (ΕΦΚΑ, ΑΑΔΕ) και τις τράπεζες.

Από τους εκπροσώπους του **Υπουργείου Ανάπτυξης και Επενδύσεων** τονίστηκε ότι λόγω του έκτακτου χαρακτήρα τους οι δράσεις για την αντιμετώπιση της πανδημίας (όπως αναφέρονται στο Κεφάλαιο 2) είναι προσωρινές και πρέπει πλέον να ολοκληρωθούν. Συνεπώς, ενισχύσεις με τη μορφή παροχής κεφαλαίου κίνησης δεν μπορούν να συνεχιστούν. **Η στήριξη των τουριστικών επιχειρήσεων συνεχίζεται εφεξής με τις κανονικές δράσεις του ΕΣΠΑ**, με την επόμενη πρόσκληση υποβολής προτάσεων να αναμένεται το φθινόπωρο του 2022.

Την προηγούμενη διετία δόθηκε ιδιαίτερο βάρος στην εξασφάλιση ρευστότητας και κεφαλαίων κίνησης στις επιχειρήσεις. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρθηκε *«εάν θέλουμε μια συνολική επανεκκίνηση δεν μπορούμε να μένουμε στο κεφάλαιο κίνησης αλλά να εστιάσουμε στη βελτίωση του τουριστικού προϊόντος με την πράσινη και ψηφιακή μετάβαση»*.

Εφεξής θα στηριχθούν μέσω του ΕΣΠΑ μόνο εκείνα τα επιχειρηματικά σχέδια που είναι πράσινα ή ψηφιακά, σχέδια για τα οποία υπάρχουν επαρκείς πόροι, καθώς θα χορηγηθούν στις επιχειρήσεις όλων των κλάδων συνολικά 3 δισ. Ευρώ, το ήμισυ των οποίων θα δοθεί με τη μορφή επιχορήγησης και τα υπόλοιπα ως δάνεια. Αυτές οι δράσεις θα είναι άμεσα διαθέσιμες και στις τουριστικές επιχειρήσεις από το φθινόπωρο του 2022. Από το Υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων σχεδιάζεται να χρηματοδοτηθεί μέσω του ΕΣΠΑ και η αναβάθμιση των τουριστικών προορισμών και των υποδομών τους.

Από πλευράς του **Υπουργείου Οικονομικών** τονίστηκε ότι η υλοποίηση των δικών του μέτρων στήριξης συνεχίζεται για τους επόμενους μήνες και σταδιακά θα ολοκληρωθεί. Δεν σχεδιάζονται νέα μέτρα για την πανδημία, καθώς πλέον εξετάζονται τρόποι αντιμετώπισης του νέου προβλήματος που καλείται να αντιμετωπίσει η ελληνική οικονομία, δηλαδή της ενεργειακής κρίσης. Πλέον εκκινούν οι χρηματοδοτήσεις από το Ταμείο Ανάκαμψης (RRF) για τα επόμενα τρία χρόνια, οι οποίες θα αφορούν σε δράσεις όπως το «Εξοικονομώ», αλλά και θα μπορούν να καλύψουν κεφάλαιο κίνησης για τις επιχειρήσεις.

3.3 Συνεργασία και επικοινωνία με τις τουριστικές επιχειρήσεις

Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων αναφέρθηκε από όλους τους μετέχοντες ότι η

επικοινωνία των Υπουργείων με τους τουριστικούς κλαδικούς φορείς ήταν πολύ καλή και αποτελεσματική κατά την διάρκεια της πανδημίας. Υπήρχε συχνή διαβούλευση για τις ανάγκες του τομέα, καθώς οι φορείς έστελναν τις προτάσεις τους, οι οποίες και ενσωματώθηκαν στο σχεδιασμό των δράσεων των Υπουργείων. Αυτή η επικοινωνία βοήθησε να προσαρμοστούν τα κριτήρια ενίσχυσης στις πραγματικές ανάγκες της οικονομίας (για παράδειγμα, ως προς το ύψος της περιουσίας των επιχειρήσεων).

Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων τονίστηκε η **μεγάλη ταχύτητα**, με την οποία αντέδρασαν οι κυβερνητικοί φορείς στην κατάσταση έκτακτης ανάγκης της πανδημίας και προχώρησαν στην προκήρυξη και υλοποίηση των προαναφερθεισών δράσεων. Σύμφωνα με τους συμμετέχοντες στην έρευνα, η δραστική σύντμηση των διαδικασιών αξιολόγησης και έκδοσης των αιτήσεων ήταν μια καλοδεχούμενη «επανάσταση». Πλέον καταργήθηκε ο φυσικός φάκελος για την ενίσχυση επιχειρήσεων και η αξιολόγηση των αιτήσεων γίνεται αυτόματα και δεν διαρκεί 1,5 με 2 χρόνια όπως παλιότερα. Εξίσου γρήγορα γίνεται και η εκταμίευση. Στη δράση «Επιδότηση Κεφαλαίου Κίνησης Πληττόμενων από την Πανδημία Τουριστικών Επιχειρήσεων Φιλοξενίας - ΕΠΑΝΕΚΚΙΝΗΣΗ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ» η προθεσμία υποβολής των αιτήσεων ήταν η 30^η Σεπτεμβρίου 2021. Στις 3 Σεπτεμβρίου ολοκληρώθηκαν οι πρώτες εγκρίσεις και στις 13 Σεπτεμβρίου εκταμιεύτηκαν τα πρώτα 19 εκ. από πλευράς του Υπουργείου Ανάπτυξης και Επενδύσεων. Οι άνευ προηγουμένου βελτιωμένοι ρυθμοί διεκπεραίωσης των σχετικών διαδικασιών αποτελούν εκτός από επίτευγμα και παρακαταθήκη για την βελτίωση του πλαισίου δραστηριοποίησης των ΜΜΕ.

Για την επόμενη προγραμματική περίοδο πρέπει να ενταθεί η διαβούλευση και να γίνει ίσως με πιο οργανωμένο και επίσημο τρόπο, προκειμένου οι περιορισμένοι πόροι της περιόδου 2021-2027 να κατευθυνθούν εκεί που πρέπει με τον τρόπο που πρέπει και να διασφαλιστεί η ύπαρξη της μέγιστης προστιθέμενης αξίας.

Στο ερώτημα *«Τι θα αλλάζατε στον τρόπο στήριξης των μικρομεσαίων τουριστικών επιχειρήσεων εφεξής;»* δόθηκαν οι εξής απαντήσεις:

- Η στήριξη των επιχειρήσεων θα έπρεπε να είναι ενδεχομένως πιο στοχευμένη και πιο διαφοροποιημένος ο βαθμός στήριξης. Το κριτήριο του κύκλου εργασιών ενδεχομένως δεν ήταν επαρκές αυτό καθ' εαυτό, καθώς έμειναν εκτός ενίσχυσης πολλές επιχειρήσεις που πραγματικά χρειαζόνταν στήριξη, ενώ δυνητικά

στηρίχθηκαν επιχειρήσεις που, συγκριτικά, ίσως δεν το είχαν ανάγκη, καθώς μειώνοντας τις δαπάνες τους παρέμειναν κερδοφόρες και δεν είχαν πρόβλημα βιωσιμότητας.

- Το ελληνικό δημόσιο κλήθηκε να υλοποιήσει πολύ γρήγορα δράσεις πρωτόγνωρες χωρίς να έχει εδραιώσει τις απαιτούμενες διαδικασίες. Έτσι θα βοηθούσε μια αλλαγή στον τρόπο διαχείρισης των προγραμμάτων.
- Προτεραιότητα κατά την περασμένη διετία απετέλεσε η ενίσχυση των επιχειρήσεων προκειμένου να συνεχίσουν να υφίστανται και να διατηρήσουν την παραγωγική δραστηριότητα. Από εδώ και πέρα η στόχευση του Υπουργείου Ανάπτυξης και Επενδύσεων – ανεξαρτήτως τομέα ή κλάδου – είναι η ενίσχυση της επέκτασης της παραγωγικής δραστηριότητας, η αναβάθμιση μιας επιχείρησης ή η μεταβολή της.

Επίσης τονίστηκε ότι στη δύσκολη συγκυρία της πανδημίας επιτράπη από την Ε.Ε. και αξιοποιήθηκε ό,τι χρηματοδοτικό εργαλείο υπήρχε διαθέσιμο, ακόμη και το ΕΣΠΑ, το οποίο χρησιμοποιήθηκε όχι μόνο για επενδύσεις, αλλά και για την οικονομική στήριξη των επιχειρήσεων. Με την έναρξη του RRF θα δημιουργηθούν νέες δυνατότητες ενίσχυσης των τουριστικών επιχειρήσεων.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν κάποιες γενικότερες επισημάνσεις για τον ελληνικό τουρισμό που έγιναν στο πλαίσιο των συνεντεύξεων. Για παράδειγμα, επισημάνθηκαν τα προβλήματα βιωσιμότητας του ελληνικού τουριστικού προτύπου που σχετίζεται με το προϊόν: *«Το προ πανδημίας τουριστικό προϊόν της Ελλάδας ήταν καλό αλλά έφτασε στα όριά του. Υπάρχουν πολλές δυνατότητες αναβάθμισης του τουριστικού προϊόντος (π.χ. εναλλακτικές μορφές τουρισμού, πράσινος και ψηφιακός τουρισμός και αναβάθμιση τουριστικών περιοχών), τις οποίες προβλέπεται να στηρίξει το νέο ΕΣΠΑ.»*

Βάσει της ανάλυσης περιεχομένου των συνεντεύξεων με τους εκπροσώπους των Υπουργείων, μπορούν να εξαχθούν τα εξής **κεντρικά συμπεράσματα**:

- Ο κρατικός μηχανισμός ανταποκρίθηκε με πρωτόγνωρη ταχύτητα στην ανάγκη των επιχειρήσεων για άμεση στήριξη λαμβάνοντας υπ' όψιν τις εισηγήσεις των κλαδικών φορέων.
- Οι δράσεις στήριξης αποδείχτηκαν αποτελεσματικές και επωφελείς για τις

τουριστικές επιχειρήσεις. Σε συμφωνία με αυτή την τοποθέτηση, αυτό ήταν και το γενικό αίσθημα των σύμφωνα με τις συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν με τις επιχειρήσεις.

- Μελλοντικά οι δράσεις στήριξης θα πρέπει να είναι πιο στοχευμένες σε εκείνες τις επιχειρήσεις που έχουν πραγματικά ανάγκη στήριξης αντί να εφαρμόζονται οριζόντια στο σύνολο των επιχειρήσεων.
- Οι έκτακτες ενισχύσεις (για παράδειγμα, μη επιστρεπτές προκαταβολές, κεφάλαιο κίνησης) μέσω ΕΣΠΑ και ΕΠΑνΕΚ δεν θα συνεχιστούν.
- Πλέον, η στήριξη των επιχειρήσεων θα γίνεται με κύρια έμφαση στον ψηφιακό μετασχηματισμό και στην πράσινη μετάβαση, ενώ σε περιορισμένο μόνο βαθμό θα ενισχυθεί η γενική επιχειρηματικότητα.

Συμπεράσματα διαβούλευσης με κλαδικούς συλλογικούς φορείς του τουρισμού

Το κεφάλαιο αυτό επικεντρώνεται στη λεπτομερή περιγραφή της ανατροφοδότησης που εκλήφθηκε μέσω της σειράς διαβουλεύσεων που πραγματοποιήθηκαν με τις ενώσεις και τους συλλογικούς φορείς της τουριστικής βιομηχανίας. Οι πληροφορίες που παρουσιάζονται στο παρόν κεφάλαιο, σε μια σύνθεση των παρατηρήσεων που ελήφθησαν από τους κυβερνητικούς φορείς, καθορίζουν τη βάση και τη ραχοκοκαλιά του χάρτη πορείας που παρουσιάζεται στο επακόλουθο Κεφάλαιο 5.

4.1 Κύκλος συνεντεύξεων με κλαδικούς συλλογικούς φορείς του τουρισμού

Στο πλαίσιο του παρόντος έργου εστάλη πρόσκληση σε συνολικά 16 φορείς του τουρισμού προκειμένου να λάβουν μέρος σε διαβούλευση με θέμα τις επιπτώσεις της πανδημίας στον κλάδο τους, την αξιολόγησή τους για τα μέτρα στήριξης που υλοποίησε η Ελληνική Κυβέρνηση την περασμένη διετία καθώς και τις προτάσεις τους για τη στήριξη του κλάδου τους εφεξής. Σε αυτούς τους φορείς συμπεριλαμβάνονταν οι θεσμικοί εκπρόσωποι του ξενοδοχειακού κλάδου, των τουριστικών καταλυμάτων άλλης μορφής, των τουριστικών γραφείων, του θαλάσσιου τουρισμού, της ενοικίασης αυτοκινήτων, της οργάνωσης συνεδρίων, της εστίασης, καθώς και οι συλλογικοί φορείς των εργαζομένων σε αυτούς τους κλάδους και δύο τοπικά Επιμελητήρια.

Στην πρόσκληση ανταποκρίθηκαν οι εξής 11 φορείς με τις και τους εκπροσώπους τους:

- Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος με την ευγενική συμμετοχή του Προέδρου κ. Αλέξανδρου Βασιλικού
- Πανελλήνια Ομοσπονδία Ξενοδόχων με την ευγενική συμμετοχή του Προέδρου κ. Γρηγόρη Τάσιου
- Σύνδεσμος Ελλήνων Επαγγελματιών Οργανωτών Συνεδρίων με την ευγενική συμμετοχή των μελών του Δ.Σ. κ. Σίσσους Λυγνού, κ. Αντωνίας Αλεξάνδρου, κ. Μαρίας Παπαπαναγιώτου και κ. Γιώργου Κιαγιά
- Σύνδεσμος Τουριστικών Επιχειρήσεων Ενοικίασεως Αυτοκινήτων Ελλάδας με την ευγενική συμμετοχή της Διευθύντριας κ. Μάρβα Βιδάλη
- Ινστιτούτο Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΙΝΣΕΤΕ) με την

ευγενική συμμετοχή του Επιστημονικού Διευθυντή κ. Άρη Ίκκου

- Σύνδεσμος των εν Ελλάδι Τουριστικών και Ταξιδιωτικών Γραφείων με την ευγενική συμμετοχή του Προέδρου κ. Νίκου Κελαϊδίτη
- Ελληνικός Σύνδεσμος Θαλάσσιου Τουρισμού με την ευγενική συμμετοχή του Γενικού Γραμματέα κ. Ιωάννη Κουρούνη
- Ένωση Πλοιοκτητών Ελληνικών Σκαφών Τουρισμού με την ευγενική συμμετοχή του Προέδρου κ. Αντώνη Στελλιάτου
- Γενική Πανελλαδική Ομοσπονδία Επιχειρήσεων Τουρισμού με την ευγενική συμμετοχή του Προέδρου κ. Άρη Μαρίνη
- Συνομοσπονδία Επιχειρηματιών Τουριστικών Καταλυμάτων Ελλάδος με την ευγενική συμμετοχή του Προέδρου κ. Παναγιώτη Τοκούζη
- Επιμελητήριο Κυκλάδων με την ευγενική συμμετοχή του Προέδρου κ. Γιάννη Ρούσσου καθώς των στελεχών του Επιμελητηρίου κ. Αντώνη Μαραγκού, κ. Χριστίνας Σαρρή και κ. Κώστα Βάλβη.

Στο πλαίσιο της διαβούλευσης διενεργήθηκαν διαδικτυακές συνεντεύξεις και τέθηκαν οκτώ κοινά ερωτήματα σε όλα τα άτομα που έλαβαν μέρος. Οι απαντήσεις τους κωδικοποιούνται στη συνέχεια.

4.1.α Επιπτώσεις της πανδημίας του COVID-19 στις τουριστικές επιχειρήσεις

Ο ξενοδοχειακός κλάδος ανέκτησε το 2021 ένα μέρος των απωλειών που σημειώθηκαν το 2020. Έτσι η μέση ετήσια πληρότητα για το σύνολο των ελληνικών ξενοδοχείων, η οποία το 2019 ανήλθε στο 87%, έπεσε το 2020 στο 28% για να ανακάμψει μερικώς το 2021 στο 68%, ο δε τζίρος των ξενοδοχείων το 2021 ήταν μειωμένος σε ποσοστό 35% συγκριτικά με το 2019. Πολύ καλύτερα είναι τα πράγματα ως προς τις θέσεις εργασίας, καθώς το 2021 υπολείπεται μόλις σε ποσοστό 5,8% σε σχέση με τον αριθμό των ξενοδοχοϋπαλλήλων του 2019. Αναλυτικά στοιχεία του ΙΤΕΠ για τις επιδόσεις των ξενοδοχείων τη διετία της πανδημίας παρατίθενται στο Παράρτημα ΙΙΙ.

Οι άλλοι κλάδοι επίσης ανέφεραν μεγάλη **πώση τζίρου το 2020** με μείωση άνω του 70% ή ακόμη και μηδενική κίνηση όπως στην περίπτωση των γραφείων της κατηγορίας των Destination Management Companies (DMCs), ενώ δεν υπήρχαν κέρδη. Όλοι οι κλάδοι ανέφεραν **ανάκαμψη το 2021**, με τον τζίρο να φτάνει κατά περίπτωση στο 35-50% των εσόδων του 2019 (στο 20% για τους DMCs).

Οι επιχειρήσεις του yachting ανέφεραν ότι μετά τη λήξη του lockdown το καλοκαίρι του 2020 υπήρξε αυξημένο ενδιαφέρον για διακοπές σε σκάφος λόγω αυξημένης **ιδιωτικότητας** και **ασφάλειας**, ενώ υπήρξε καλή πορεία ανάκαμψης το 2021, το οποίο έφτασε στο 75% του τζίρου του 2019.

Αναφέρθηκε ότι κάποιες επιχειρήσεις πολυτελείας είχαν αισθητά καλύτερη πορεία από τις υπόλοιπες επιχειρήσεις, η δε κερδοφορία βελτιώθηκε σε αρκετές περιπτώσεις χάρη στη μεγάλη εξοικονόμηση λόγω μειωμένου προσωπικού.

Η **τιμολογιακή πολιτική** όλων των τουριστικών κλάδων σίγουρα επηρεάστηκε από τη δραματική πτώση της ζήτησης, καθώς πολλές επιχειρήσεις κατέφυγαν σε μεγάλες εκπτώσεις και προσφορές το 2020. Το 2021 οι τιμές ανέκαμψαν σε μεγάλο βαθμό προσεγγίζοντας το επίπεδο του 2019, ενώ για το 2022 υπάρχουν σημαντικές αυξήσεις. Δυσκολία αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις που δεσμεύονται μέχρι σήμερα με παλιά συμβόλαια στις τιμές του 2019, τη στιγμή που υπάρχουν ισχυρές πληθωριστικές πιέσεις και μεγάλη αύξηση του κόστους.

Ειδική περίπτωση αποτελούν τα γραφεία οργάνωσης συνεδρίων (PCOs), καθώς η αναγκαστική στροφή τους προς τα διαδικτυακά συνέδρια οδήγησε σε πτώση του τζίρου τους. Αποτελεί ερωτηματικό σε ποιο βαθμό θα επανέλθουν τα συνέδρια με φυσική παρουσία, όταν οι συνεδριακοί πελάτες έχουν πλέον εξοικειωθεί με τις διαδικτυακές και υβριδικές εκδηλώσεις και το μειωμένο κόστος τους.

Οι **σχέσεις με τους πελάτες** επηρεάστηκαν ειδικά το 2020 από το κύμα ακυρώσεων και το χειρισμό κάθε επιχείρησης σε ζητήματα επιστροφής χρημάτων, επαναπρογραμματισμού κρατήσεων ή έκδοσης voucher. Όσες επιχειρήσεις κατάφεραν και προσαρμόστηκαν στα νέα δεδομένα που δημιούργησε η πανδημία, κέρδισαν την εμπιστοσύνη των πελατών τους και διατηρούν πολύ καλές σχέσεις μαζί τους. Το ίδιο αναφέρουν και οι μικρές οικογενειακές επιχειρήσεις, στις οποίες θετικό ρόλο διαδραμάτισε η προσωπική επαφή. Σε γενικές γραμμές η Ελλάδα ως προορισμός πέτυχε υψηλό βαθμό ικανοποίησης των επισκεπτών της σύμφωνα με τις σχετικές μετρήσεις της τελευταίας διετίας που διενήργησε η ReviewPro για λογαριασμό του Ινστιτούτου του Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΙΝΣΕΤΕ, βλ. <https://insete.gr/bi/recovery-tracker/>).

Η κατάσταση ως προς τις **θέσεις εργασίας** είναι άνιση μεταξύ των τουριστικών κλάδων. Τα ξενοδοχεία διατήρησαν σε μεγάλο βαθμό το προσωπικό τους, επωφελούμενα από τα μέτρα στήριξης της απασχόλησης το 2020, με αποτέλεσμα το 2021 να έχουν μειωθεί μόλις κατά 5,8% οι θέσεις εργασίας στα ξενοδοχεία

συγκριτικά με το 2019. Υπήρξε ένα έντονο κύμα φυγής εργαζομένων από τις τουριστικές επιχειρήσεις – ιδίως στις ηλικίες 20-40 ετών – οι οποίοι αναζήτησαν εργασία σε άλλους τομείς της οικονομίας. Αντιθέτως, κάποια τουριστικά γραφεία βρήκαν την ευκαιρία με το πρόσχημα της κρίσης να διώξουν τους πιο υψηλόμισθους εργαζομένους, όσους δηλ. έχουν μισθό άνω των 1.000 Ευρώ. Απολύσεις καθώς και μη πρόσληψη εποχιακού προσωπικού αναφέρθηκαν επίσης σε άλλους κλάδους όπως τα ενοικιαζόμενα αυτοκίνητα και τα σκάφη ιδίως για το 2020. Μια αντίρροπη τάση είναι η αύξηση των freelancers στα σκάφη αναψυχής, όσοι δηλ. δεν έχουν υπαλληλική σχέση με την επιχείρηση αλλά ως ελεύθεροι συνεργάτες στελεχώνουν τα σκάφη.

Η **δυσκολία εξεύρεσης προσωπικού** στα ξενοδοχεία ωθεί πλέον τους συλλογικούς τους φορείς να διερευνούν το ενδεχόμενο απασχόλησης προσφύγων, μεταναστών και εργαζομένων από το εξωτερικό, όπως λ.χ. όσους πρόσφυγες και μετανάστες έχουν τη δυνατότητα νόμιμης εργασίας στην Ελλάδα και ειδικότερα πρόσφυγες από την Ουκρανία. Αντίστοιχη δυσκολία εξεύρεσης καταρτισμένου προσωπικού αναφέρεται και για άλλους κλάδους όπως λ.χ. τα τουριστικά γραφεία, τους DMCs και τους PCOs, ενώ τα ενοικιαζόμενα δωμάτια και διαμερίσματα αντιμετωπίζουν έλλειψη σε καμαριέρες. Το πρόβλημα εντείνεται καθώς έχουν αναχωρήσει λόγω επισφαλών συνθηκών εργασίας πολλοί αλλοδαποί που ήταν εγκατεστημένοι στην Ελλάδα προ πανδημίας, ενώ στα πολύ δημοφιλή νησιά όπως η Μύκονος και η Σαντορίνη υπάρχει η πρόσθετη δυσκολία εξεύρεσης στέγης.

Οι **σχέσεις με τους προμηθευτές** ήταν αναπόφευκτο να επηρεαστούν κι αυτές από την αναστάτωση της πανδημίας. Η περιορισμένη ρευστότητα πολλών επιχειρήσεων οδήγησε σε χρέη και απλήρωτες επιταγές. Σε άλλες περιπτώσεις αναφέρονται προβλήματα με συμβόλαια που δεσμεύουν τις επιχειρήσεις να πωλούν σε τιμές του 2019 παρά τον αυξημένο πληθωρισμό του τελευταίου δωδεκαμήνου. Στη διαβούλευση αναφέρθηκε ότι σε πολλές άλλες περιπτώσεις υπήρξε κατανόηση και διευκόλυνση ως προς το χρόνο τακτοποίησης των υποχρεώσεων και τα ακυρωτικά δεδομένων των αντικειμενικών δυσκολιών που όλοι αντιμετωπίζουν. Τέλος, στον κλάδο του yachting και της ενοικίασης αυτοκινήτων αναφέρθηκε έλλειψη υλικών, δυσκολία στον εξοπλισμό των σκαφών, καθυστερήσεις στην ναυπήγηση και την παράδοση νέων σκαφών και οχημάτων.

Οι **σχέσεις με τις τράπεζες** επηρεάστηκαν από τα προγράμματα στήριξης που

αναφέρθηκαν στο Κεφάλαιο 2, καθώς οι διευκολύνσεις της πολιτείας επέτρεψαν σε πολλές τουριστικές επιχειρήσεις να έχουν ρευστότητα και να ανταπεξέλθουν σε μεγάλο βαθμό στις υποχρεώσεις τους. Κατά τη διαβούλευση αναφέρθηκε ότι και οι τράπεζες από την πλευρά τους έδειξαν ελαστικότητα και κατανόηση στα προβλήματα αυτής της περιόδου. Ετέθη πάντως επιτακτικά η ανάγκη να βρεθεί τρόπος αναδιάρθρωσης ή επιμήκυνσης του μακροχρόνιου δανεισμού, καθώς η ρευστότητα των επιχειρήσεων παραμένει πολύ περιορισμένη.

Τέλος, η κατάσταση και οι αποφάσεις μεγάλων διεθνών παικτών της τουριστικής αγοράς όπως οι αεροπορικές εταιρίες και οι tour operators έχουν σημαντικό αντίκτυπο στις ελληνικές τουριστικές επιχειρήσεις και έτσι τα προβλήματα που αυτοί αντιμετώπισαν μέσα στην πανδημία επηρέασαν άμεσα τις ελληνικές επιχειρήσεις.

Από δύο μετέχοντες στη διαβούλευση που εκπροσωπούσαν τους κλάδους των PCOs και της ενοικίασης αυτοκινήτων έγινε η ίδια επισήμανση: Οι μικρές οικογενειακές επιχειρήσεις αλλά και οι μεγάλες αποδείχτηκαν πιο προσαρμοστικές (οι πρώτες) και πιο ανθεκτικές (οι δεύτερες) στις προκλήσεις της πανδημίας. Έτσι είχαν καλύτερες επιδόσεις από τις επιχειρήσεις μεσαίου μεγέθους. Η προσωπική εργασία όσων έχουν μικρές επιχειρήσεις έπαιξε καθοριστικό ρόλο για να ξεπεράσουν τη δύσκολη φάση της πανδημίας. Οι δε μεγάλες επιχειρήσεις επωφελήθηκαν από τις οικονομίες κλίμακας, τη μεγαλύτερη διαπραγματευτική τους δύναμη έναντι των tour operators καθώς και τον υψηλότερο βαθμό εξειδίκευσης που διαθέτουν τα στελέχη τους.

4.1.β Διαμόρφωση το 2022 νέων δεδομένων και τάσεων στην τουριστική αγορά και τον κλάδο συγκριτικά με το 2019

Όπως τονίστηκε στη διαβούλευση, κάθε τύπος επιχείρησης βιώνει διαφορετικά την περίοδο της πανδημίας. Οι εποχιακές επιχειρήσεις – όπως λ.χ. τα ξενοδοχεία (βλ. Παράρτημα III) – είχαν πολύ καλύτερες επιδόσεις από τα καταλύματα συνεχούς λειτουργίας στις πόλεις και στις ορεινές περιοχές της χώρας, τα οποία βίωσαν για τρίτη συνεχόμενη χρονιά ένα πρώτο δύσκολο τρίμηνο. Δεν είχαν τη δυνατότητα να μείνουν κλειστά και έτσι επιβαρύνθηκαν με υψηλά έξοδα λειτουργίας έχοντας ελάχιστα έσοδα. Αναφέρθηκε χαρακτηριστικά ότι δεν μπορεί να είναι βιώσιμη η σημερινή τους λειτουργία και ότι χρειάζονται στήριξη.

Από το Μάιο του 2022 αναμένεται, πάντως, ραγδαία βελτίωση για όλο το φάσμα των τουριστικών επιχειρήσεων με εξαίρεση όσα βασίζονται στα επαγγελματικά ταξίδια και τα συνέδρια, για τα οποία παραμένει αβέβαιη η προοπτική.

Οι περισσότεροι συμμετέχοντες στη διαβούλευση διαπιστώνουν **σημαντικές τάσεις που διαφοροποιούν το σκηνικό του τουρισμού το 2022 και 2023** σε σύγκριση με το 2019. Συγκεκριμένα, εκτιμάται ότι έχουν ισχυροποιηθεί τα εξής ποιοτικά χαρακτηριστικά της αγοράς και επομένως επιβεβαιώνεται η αντίστοιχη ανάγκη των επιχειρήσεων να τα υιοθετήσουν:

- ▶ Ανάγκη για ενεργειακή και περιβαλλοντική αναβάθμιση των επιχειρήσεων, η οποία γίνεται ακόμη πιο επιτακτική δεδομένων των γεγονότων στην περιοχή της Μαύρης Θάλασσας και του αντικτύπου στην προσφορά ενέργειας.
- ▶ Ανάγκη για τεχνολογική αναβάθμιση των επιχειρήσεων.
- ▶ Ανάγκη για απόκτηση νέων δεξιοτήτων από τις επιχειρήσεις – στη λογική του reskilling και του upskilling.
- ▶ Ανάγκη για βελτιωμένη προσβασιμότητα των επιχειρήσεων.
- ▶ Ανάγκη ενσωμάτωσης περισσότερου τοπικού χαρακτήρα στην προσφερόμενη εμπειρία φιλοξενίας (π.χ. με τη χρήση περισσότερων τοπικών προϊόντων και τη διασύνδεση με άλλες τοπικές επιχειρήσεις).

Επιβάλλεται κατά συνέπεια οι φορείς του τουρισμού να απομακρυνθούν από τη λογική μέτρησης των τουριστικών αφίξεων ως κριτηρίου επιτυχίας για τον ελληνικό τουρισμό και να επιδιώξουν την ποιοτική αναβάθμιση της τουριστικής προσφοράς. Το νέο πρόγραμμα RRF (Recovery and Resilience Facility – Μηχανισμός Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας) προσφέρει τα απαιτούμενα κεφάλαια ώστε ένας μεγάλος αριθμός επιχειρήσεων να αναβαθμιστεί ενσωματώνοντας τα παραπάνω χαρακτηριστικά.

Ανάμεσα στις άλλες τάσεις που αναφέρθηκαν στη διαβούλευση ξεχωρίζει η προτίμηση πολλών επισκεπτών για πιο ασφαλή ταξίδια, δηλ. για λιγότερες επαφές, αυξημένη υγιεινή και περισσότερη ιδιωτικότητα, κάτι που έχει ωφελήσει κλάδους όπως της βραχυχρόνιας μίσθωσης ή των σκαφών αναψυχής. Έτσι παρατηρείται μια στροφή προς κλειστές ομάδες ταξιδιωτών και μικρότερα γκρουπ (παρατηρείται και σε Έλληνες τουρίστες) αλλά και η αναζήτηση νέων τουριστικών εμπειριών στη φύση και στη θάλασσα (τα yachts κερδίζουν νέους πελάτες), χωρίς όμως αυτή η εξέλιξη να αποτελεί απειλή για το μαζικό τουρισμό.

Διατυπώθηκε η εκτίμηση ότι η δυσκολία εξεύρεσης προσωπικού θα είναι μόνιμη. Στη διαβούλευση τονίστηκε ο αντίκτυπος από τον πόλεμο στην Ουκρανία και την αύξηση στην τιμή της ενέργειας και το κύμα ακρίβειας που καθιστά απαγορευτικά τα ταξίδια για ένα σημαντικό τμήμα του πληθυσμού.

Νέο δεδομένο ειδικότερα στο χώρο των συνεδρίων είναι η επιβολή αυστηρής ρήτηρας για ακύρωση χωρίς penalty και μια γενικότερη δυστοκία στην ολοκλήρωση των συμφωνιών και των συμβολαίων. Προτείνεται να εφαρμοστεί στην Ελλάδα ό,τι και στην Αυστρία, όπου για ακύρωση συνεδρίου λόγω ανωτέρας βίας το κράτος εγγυάται την επιστροφή των χρημάτων. Επίσης θεωρείται δεδομένο ότι τα συνέδρια να μην θα επανέλθουν στη φυσική παρουσία αλλά θα έχουν λιγότερους συνέδρους και θα είναι υβριδικά.

4.1.γ Προγράμματα ενίσχυσης των επιχειρήσεων

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι εκτιμήσεις όσων μετείχαν στη διαβούλευση σχετικά με τα προγράμματα ενίσχυσης της περασμένης διετίας (βλ. Κεφάλαιο 2). Οι περισσότεροι δηλώνουν ιδιαίτερα ικανοποιημένοι από την ταχύτητα στην έγκριση των προγραμμάτων (*«Κανένας δεν περίμενε την ταχύτητα και το μέγεθος της αντίδρασης σε ευρωπαϊκό επίπεδο»*) και το εύρος τους. Χαρακτηριστικά αναφέρθηκε ότι *«χάρη σε αυτά [τα προγράμματα] μείναμε ανοικτοί»*, ενώ σύμφωνα με ένα άλλο σχόλιο από εκπρόσωπο του θαλάσσιου τουρισμού, *«υπάρχει δυσκολία να εφαρμοστούν αυτά τα προγράμματα στις ιδιαιτερότητες κάθε κλάδου, αλλά από εκεί και πέρα λειτούργησαν θεραπευτικά την περίοδο που πέρασε»*.

Προγράμματα που είχαν ευρύτατη διακλαδική συμμετοχή μεταξύ των τουριστικών επιχειρήσεων ήταν η **Επιστρεπτέα Προκαταβολή**, οι **Αναστολές Συμβάσεων Εργασίας** και η **Συν-Εργασία**. Στις παρατηρήσεις που έγιναν για το συγκεκριμένο πρόγραμμα επισημάνθηκε, μεταξύ άλλων, η μειωμένη γραφειοκρατία και η γρήγορη εκταμίευση, ωστόσο κάποιες επιχειρήσεις δυσκολεύτηκαν να ενταχθούν λόγω περιορισμών στον κανόνα του de minimis και στις απαιτούμενες θέσεις εργασίας. Έτσι αρκετές από τις πιο μικρές επιχειρήσεις (για παράδειγμα επιχειρήσεις ενοικιαζόμενων δωματίων) δεν έκαναν χρήση του προγράμματος, ενώ άλλες ναι μεν εντάχθηκαν χωρίς όμως να επωφεληθούν σημαντικά (τουριστικά γραφεία).

Ο περιορισμός που φαίνεται να δυσκολεύει περισσότερο τις πολύ μικρές

οικογενειακές και εποχιακές επιχειρήσεις και τους αυτοαπασχολούμενους είναι η απαίτηση για Μία Μονάδα Εργασίας (ΕΜΕ). Με αυτόν τον όρο ουσιαστικά αγνοείται αυτή η ιδιαιτερότητα του ελληνικού τουρισμού – σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει σε άλλες χώρες – και μένουν εκτός προγραμμάτων χιλιάδες τουριστικοί επαγγελματίες. Το πρόβλημα αυτό περιγράφεται ως εξής από τη σκοπιά των ενοικιαζομένων δωματίων και διαμερισμάτων (στην πλειονότητά τους πολύ μικρές οικογενειακές επιχειρήσεις):

«Μείναμε εκτός στήριξης και είναι άδικο. Χρηματοδοτήθηκαν τα εστιατόρια γιατί ήταν κλειστά, αλλά και εμείς που επίσης ήμασταν ουσιαστικά κλειστοί δεν στηριχθήκαμε. Το rent-a-car είχε μια εξαιρετική χρονιά το 2021, αλλά στηρίχθηκε καθώς είχαν μεγάλο τζίρο το 2019. Έτσι πληρούν τα τρία κριτήρια (τζίρος, προσωπικό, κερδοφορία) που εμείς δεν μπορούμε εύκολα να καλύψουμε. Στη δουλειά μας δεν σηκώνει προσωπικό για 12 μήνες. Έπρεπε να μας στηρίξουν οι Περιφέρειες, οι οποίες στήριξαν τις μεγάλες επιχειρήσεις που δεν είχαν ανάγκη.»

Σε αυτό το σημείο υπήρξε η εξής διαφοροποίηση, καθώς επισημάνθηκε η απόκρυψη εσόδων και φορολογητέας ύλης που γίνεται από πολλές επιχειρήσεις:

«Κλειδί για στήριξη αποδείχτηκε το τι είχαμε δηλώσει για το τζίρο του 2019. Όσες επιχειρήσεις είχαν δηλώσει κανονικά τον τζίρο τους μπορούσαν εύκολα να τεκμηριώσουν την πτώση του τζίρου το 2020 και το 2021.»

Οι επιχειρήσεις που δήλωναν μειωμένα έσοδα βρέθηκαν, συνεπώς, περισσότερο εκτεθειμένες στην κρίση της πανδημίας και με μικρότερη εξασφάλιση συγκριτικά με όσες επιχειρήσεις ακολούθησαν τις νόμιμες διαδικασίες, οι οποίες και μπόρεσαν να επωφεληθούν πλήρως από τα προγράμματα στήριξης.

Προγράμματα όπως η **Επιδότησης Παγίων Δαπανών** και **Γέφυρα** αποτέλεσαν χρήσιμο εργαλείο για όσους δεν είχαν πρόβλημα με τους προβλεπόμενους περιορισμούς. Χαρακτηριστικό είναι το σχόλιο από πλευράς των τουριστικών γραφείων: «Ουσιαστικά δεν επωφεληθήκαμε, έμειναν πολλά κεφάλαια αδιάθετα, δεν μας βοήθησε το ειδικό καθεστώς ΦΠΑ στο οποίο είμαστε».

Αξιόλογη συμμετοχή ελεύθερων επαγγελματιών αναφέρθηκε επίσης στην **Αποζημίωση Ειδικού Σκοπού**, ενώ όλοι οι κλάδοι επωφελήθηκαν σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό από τη **Μείωση Μισθώματος Επαγγελματικών Μισθώσεων**.

Σε ό,τι αφορά το πρόγραμμα **Έκτακτη Οικονομική Ενίσχυση για τις Επιχειρήσεις Τουριστικών Λεωφορείων**, επισημάνθηκε από τους πληροφορητές η πολύ μικρή διάρκεια του προγράμματος και αναφέρθηκε η ανάγκη παράτασης της μείωσης ΦΠΑ για ενοικίαση αυτοκινήτου με οδηγό (από 24% στο 13%).

Μεταξύ των συμμετεχόντων υπάρχει προβληματισμός για τη λήξη αυτών των προγραμμάτων τη στιγμή που *«τα προβλήματα συνεχίζουν να υφίστανται»*. Ειδικότερα ζητείται η **επιμήκυνση στην αποπληρωμή των υποχρεώσεων** με 72 δόσεις ή κατ' άλλους σε 7-8 χρόνια, καθώς η πενταετής αποπληρωμή που προβλέπεται από την Ε.Ε. είναι ιδιαίτερα δύσκολη στην τωρινή οικονομική κατάσταση.

Ένα σημαντικό σημείο κριτικής στα εν λόγω προγράμματα έχει να κάνει με την οριζόντια εφαρμογή τους. Τα μέτρα εφαρμόστηκαν αδιακρίτως και διακλαδικά σε όλες τις επιχειρήσεις που πληρούσαν κάποια ελάχιστα κριτήρια, τόσο στις επιχειρήσεις που πράγματι είχαν ανάγκη τη στήριξη όσο και σε αυτές που είχαν πολύ καλές επιδόσεις και ήταν υγιέστατες την περίοδο της πανδημίας. Επίσης δεν προσαρμόστηκαν στις ιδιαιτερότητες κάθε κλάδου. Ενδεικτικά αναφέρθηκε ότι στον ξενοδοχειακό κλάδο διαπιστώθηκαν δύο ταχύτητες στην πανδημία (βλ. σχετικά και το Παράρτημα III):

«Τα αστικά και τα παραθεριστικά ξενοδοχεία απαιτούν διαφορετικά μέτρα στήριξης για να ξεπεραστεί η ανισορροπία μεταξύ των ξενοδοχείων. Τα αστικά ξενοδοχεία είχαν ένα ζημιογόνο χειμώνα το 2021-2022 – τον τρίτο στη σειρά – ωστόσο αναγκάζονται να λειτουργούν όλο το χρόνο με πολύ μειωμένα έσοδα, τη στιγμή που πήραν λεφτά επιχειρήσεις που δεν τα χρειαζόνταν ιδιαίτερα. Αντιθέτως, τα ξενοδοχεία πόλης χρειάζονται στήριξη αυτήν την περίοδο αλλά δεν την έχουν.»

Σύμφωνα με την έρευνα του ΙΤΕΠ (βλ. Παράρτημα III), τα ξενοδοχεία κάλυψαν το 2021 τις χρηματοδοτικές τους ανάγκες σε ποσοστό 40% μέσω των παραπάνω μέτρων στήριξης. Υπάρχουν όμως δύο ταχύτητες, καθώς τα παραθεριστικά ξενοδοχεία είχαν πολύ ταχύτερη ανάκαμψη, ενώ τα αστικά ξενοδοχεία είχαν μεγάλη μείωση τζίρου.

Το σχόλιο ότι χρηματοδοτήθηκαν επιχειρήσεις που δεν το είχαν ανάγκη έγινε και από άλλους εκπροσώπους φορέων.

Από τη σκοπιά των Κυκλάδων επισημαίνονται κάποιες πρόσθετες ελλείψεις:

«Η εστίαση θεώρησε ότι αδικήθηκε από τα απανωτά lockdown, καθώς ήταν κλειστή και δεν λειτούργησε. Το 2020-21 δεν είχαμε κρουαζιέρα και έτσι τα εμπορικά καταστήματα στη Σαντορίνη και σε άλλα νησιά επλήγησαν σε πολύ υψηλό ποσοστό. Επίσης στερούμαστε τρία ευρωπαϊκά εργαλεία, καθώς αυτά δεν είναι προσβάσιμα από κανέναν από τους τρεις τομείς της οικονομίας λόγω της στάσης των τραπεζών μας:

- *Microcredits² (δεν υπάρχουν στην Ελλάδα)*
- *Venture capitals³*
- *Factoring⁴ (εμπορικό και εξαγωγικό).»*

Τέλος, παρατίθεται ένα σχόλιο για τον κλάδο των ενοικιαζόμενων αυτοκινήτων:

«Δεν βγήκε καμία επιδότηση συγκεκριμένα για τα ενοικιαζόμενα αυτοκίνητα ενώ δόθηκαν σε άλλους κλάδους (πούλμαν, ξενοδοχεία). Στο πλαίσιο του προγράμματος «Κινούμαι ηλεκτρικά» καλούμαστε να αγοράσουμε ηλεκτρικά αυτοκίνητα. Στον κλάδο μας δεν υπάρχουν μικρά ηλεκτρικά αυτοκίνητα, είναι δύσκολη και η φόρτιση, αλλά παρόλα αυτά μας αναγκάζουν ένα ποσοστό του στόλου να είναι ηλεκτρικά. Χρειαζόμαστε ειδικό πρόγραμμα επιδότησης ή ενίσχυσης για εταιρίες ενοικίασης αυτοκινήτων.»

4.1.δ Αξιολόγηση των πολιτικών για τη διατήρηση της απασχόλησης

Τα προγράμματα για τη στήριξη ειδικότερα της απασχόλησης αξιολογήθηκαν πολύ θετικά από τους εκπροσώπους των τουριστικών φορέων. Παρακάτω παρατίθενται χαρακτηριστικά σχόλια από τη διαβούλευση:

- *«Στη σωστή κατεύθυνση, πολύ καλός ο χρόνος αντίδρασης, μας ακούσανε.»*
- *«Εξαιρετικές αυτές οι πολιτικές, έτσι πετύχαμε μονοψήφια μόνο μείωση στην*

² Δάνειο για ένα πολύ μικρό ποσό που δίδεται σε όσους δε διαθέτουν σταθερό εισόδημα ή περιουσιακό στοιχείο. Σκοπός αυτών των δανείων είναι να στηρίξουν όσους αδυνατούν να εξασφαλίσουν το απαιτούμενο κεφάλαιο προκειμένου να ξεκινήσουν επιχειρηματική δραστηριότητα ή να αξιοποιήσουν μια επιχειρηματική ιδέα. Πηγή: Corporate Finance Institute (2022).

³ Μια μορφή χρηματοδότησης που εξασφαλίζει κεφάλαια σε ανερχόμενες επιχειρήσεις που διαθέτουν μεγάλη δυναμική ανάπτυξης. Οι χρηματοδότες δεν χορηγούν δάνειο αλλά αποκτούν μετοχές ή εταιρικό μερίδιο στην επιχείρηση. Πηγή: Corporate Finance Institute (2022).

⁴ Η εκχώρηση των μελλοντικών εισπράξεων μιας επιχείρησης μέσω της προεξόφλησης τιμολογίων προς είσπραξη από έναν πράκτορα (factor). Πηγή: Barone (2022).

απασχόληση έναντι του 2019.»

Ως προς τις αδυναμίες των προγραμμάτων επισημάνθηκε ότι η **Συν-Εργασία** δεν εξυπηρετεί τις εποχικές επιχειρήσεις και ότι πρέπει να γίνει πιο ευέλικτη. Τα δικαιολογητικά αποθάρρυναν τη συμμετοχή των πολύ μικρών επιχειρήσεων, ενώ αναφέρθηκε ότι οι λογιστές των επαγγελματιών τους απέτρεψαν από το να υποβάλλουν αίτηση συμμετοχής στο πρόγραμμα. Ως καταλληλότερη μορφή στήριξης μνημονεύεται η επιδότηση ασφαλιστικών εισφορών.

Ένα σχόλιο που ακούστηκε επανειλημμένα κατά τη διάρκεια της διαβούλευσης είναι ότι δεν θα πρέπει να επιδοτείται η ανεργία, αλλά η εργασία, καθώς με τον τρόπο που δίνεται το επίδομα αποθαρρύνεται η εργασία. Για το προσωπικό που είναι σε αναστολή εργασίας έγινε, συγκεκριμένα, το εξής σχόλιο από πλευράς των PCOs:

«Δεν μπορούσαμε να τους εκπαιδεύσουμε [τους εργαζομένους μας] αντί να κάθονται στο σπίτι και να αποξενώνονται από την ομάδα. Κάποιοι εργαζόμενοι ήταν στο σπίτι τους μέχρι και 16 μήνες. Το κράτος δεν μας έδωσε τη δυνατότητα να αξιοποιήσουμε το χρόνο του προσωπικού εποικοδομητικά. Χρειάστηκε χρόνος για να επανέλθουν σε εργασιακό κλίμα και κάποιο αναζήτησαν άλλη δουλειά.»

4.1.ε Μέτρα και εργαλεία για την εφεξής στήριξη των τουριστικών επιχειρήσεων

Κατά τη διάρκεια της διαβούλευσης ζητήθηκαν οι προτάσεις των συμμετεχόντων ως προς τα μέτρα και τα εργαλεία που χρειάζεται ο κλάδος, τον οποίο εκπροσωπούν. Έτσι προσδιόρισαν διάφορους τρόπους στήριξης των τουριστικών επιχειρήσεων, οι οποίοι τρόποι εν μέρει συμβαδίζουν με τις δράσεις της προηγούμενης διετίας και εν μέρει περιλαμβάνουν νέα μέτρα.

Από τα προγράμματα που υλοποιήθηκαν την περασμένη διετία μέχρι και τώρα προτείνεται η συνέχιση της **Συν-Εργασίας**.

Ιδιαίτερος προβληματισμός επικρατεί μεταξύ των τουριστικών φορέων για τα νέα χρέη – τα «**κορονοχρέη**» – που έχουν προκύψει την τελευταία διετία. Ζητείται η διευκόλυνση των επιχειρήσεων με κάθε δυνατό τρόπο όπως για παράδειγμα με ρύθμιση των χρεών προς δημόσιο **χωρίς τόκους**. Η ανάγκη **παράτασης της αποπληρωμής** των υποχρεώσεων τέθηκε επανειλημμένα ως ζητούμενο σε

συνδυασμό με την αποφυγή οριζόντιας εφαρμογής των μέτρων:

- » «Παρατάσεις και ρυθμίσεις για εργοδοτικές εισφορές ανάλογα με τη μείωση τζίρου για το Α' τρίμηνο του 2022, καθώς είναι αδύνατο οι ξενοδόχοι με πληρότητα 20% και **τετραπλασιασμό του ενεργειακού κόστους** να αποπληρώσουν. Να δοθεί δυνατότητα ρύθμισης αλλά όχι με οριζόντιο τρόπο αλλά με κόφτες (π.χ. για όσες επιχειρήσεις δεν είχαν μείωση τζίρου). Πρέπει να γίνουν διαφοροποιήσεις στα μέτρα στήριξης.»
- » «Η ΕΕ μας δίνει τη δυνατότητα να πάρουμε την αποπληρωμή από τα πέντε στα έξι χρόνια με παράλληλη αύξηση της περιόδου χάριτος κατά ένα έτος και να ξεκινήσουν την αποπληρωμή από το 2023.»
- » «Μετάθεση υποχρεώσεων (δάνεια Covid) ανάλογα με τη μείωση τζίρου, από πενταετία να πάει στην εξαετία, να το ζητήσει η Ελλάδα από την Ε.Ε.»
- » «Παρατάσεις και ρυθμίσεις για εργοδοτικές εισφορές (χωρίς δημοσιονομικό κόστος). Οι επιχειρήσεις δεν βγαίνουν από πλευράς ρευστότητας, δεν έχουν μείνει πια λεφτά από βοήθειες.»
- » «Είναι αδιανόητο να υπάρχουν προσαυξήσεις 15% στον ΕΦΚΑ αυτήν την περίοδο.»

Στη διαβούλευση διατυπώθηκαν αιτήματα για νέες παρεμβάσεις, με ή χωρίς δημοσιονομικό κόστος:

- » «Νέο πρόγραμμα επιδότησης παγίων δαπανών για ζημιογόνες επιχειρήσεις το 2021» (περιλαμβάνει δημοσιονομικό κόστος)
- » «Εμείς ζητάμε χρονική μετάθεση/επιμήκυνση των εργοδοτικών εισφορών» (δεν περιλαμβάνει δημοσιονομικό κόστος).
- » «Δεν χρειάζονται νέα εργαλεία αλλά επιμήκυνση των υποχρεώσεων.»

Διατυπώνεται κατ' επανάληψη ως αίτημα η επιμήκυνση των υποχρεώσεων έναντι της εφορίας (ΑΑΔΕ), του ΕΦΚΑ και των τραπεζών προκειμένου οι επιχειρήσεις να μπορέσουν να ανακάμψουν από την κρίση της τελευταίας διετίας.

Στη διαβούλευση διατυπώθηκε, εντούτοις, και η εξής τοποθέτηση:

«Στην Ευρώπη υπάρχει τάση απομάκρυνσης από τον εθισμό των επιδοτήσεων. Αντί για επιδοτήσεις και εφόσον ο επιχειρηματίας πιστεύει στο εγχείρημα, θα πρέπει να έχει πρόσβαση σε χρηματοδότηση (δανεισμό). Με τις επιδοτήσεις δημιουργούνται περιουσιακά στοιχεία για τα οποία παύει η υποχρέωση διατήρησής τους και διατήρηση της

επένδυσης μετά από σύντομο χρονικό διάστημα.»

Καθώς η έλλειψη προσωπικού έχει εξελιχθεί σε ένα ιδιαίτερα πιεστικό πρόβλημα τον τελευταίο χρόνο, οι μετέχοντες στη διαβούλευση τόνισαν την ανάγκη να μην επιδοτείται η ανεργία αλλά η εργασία ή η επιμόρφωση. Χαρακτηριστικές είναι οι εξής επισημάνσεις:

- › *«Επίδομα ανεργίας μόνο με εκπαίδευση αλλιώς να μην δίνεται (οι μισοί δεν ξέρουν ξένες γλώσσες).»*
- › *«Πολλοί έχουν επαναπαυτεί στο επίδομα ανεργίας. Ίσως η λύση να είναι η αύξηση της απασχόλησης ενσωματώνοντας το επίδομα ανεργίας στο μισθό σε συνδυασμό με μειωμένες ασφαλιστικές εισφορές.»*

Επισημαίνεται η ανάγκη να διορθωθούν δύο ειδικότερες αστοχίες που σχετίζονται με τον ξενοδοχειακό κλάδο:

- › Επιδότηση των τόκων για συναλλαγές τύπου sale & lease back.⁵ Αφορά 150 ξενοδοχεία και η παράλειψη δημιουργεί αθέμιτο ανταγωνισμό.
- › Άρση του περιορισμού του 50% που έχει επιβληθεί στην πληρότητα των youth hostels, δεδομένου ότι οι σχετικοί περιορισμοί έχουν αρθεί από όλες τις άλλες μορφές καταλυμάτων.

Εκτός από τα γενικότερα θέματα στήριξης των επιχειρήσεων λόγω πανδημίας που αναλύθηκαν πιο πάνω, οι μετέχοντες στη διαβούλευση διατύπωσαν και ορισμένα κλαδικά αιτήματα, τα οποία παρατίθενται στη συνέχεια:

- › Ένταξη των **τουριστικών γραφείων και τουριστικών λεωφορείων** στον αναπτυξιακό νόμο ώστε να μπορεί να γίνει η ανανέωση του γερασμένου στόλου και να δρομολογηθούν πράσινα λεωφορεία. Επίσης ζητείται η απελευθέρωση των συγκοινωνιών.
- › Υλοποίηση προγράμματος συνδιαφήμισης όχι μόνο με τους μεγάλους tour operators αλλά και με μικρότερα γραφεία, ώστε να προσεγγιστούν νέες αγορές εκτός Ευρώπης και να βοηθηθούν οι Έλληνες πράκτορες να ανοίξουν νέες πόρτες.
- › Στο χώρο της **διοργάνωσης συνεδρίων** δίνεται έμφαση στα υβριδικά συνέδρια, τα οποία τείνουν να κυριαρχήσουν, εξέλιξη που υποχρεώνει τα

⁵ Η πώληση ενός ξενοδοχείου από τον παλιό στο νέο ιδιοκτήτη και η μακροχρόνια ενοικίασή του από τον παλιό ιδιοκτήτη προς εκμετάλλευση. Αποτελεί έναν τρόπο απόκτησης ρευστότητας από ένα περιουσιακό στοιχείο, το οποίο να μην αποκτήσει νέο ιδιοκτήτη αλλά παραμένει υπό τη διαχείριση του προηγούμενου ιδιοκτήτη. Πηγή: Tardi (2020).

σχετικά γραφεία να αναπτύξουν ακόμη περισσότερο τις τεχνολογικές τους δεξιότητες. Ωστόσο στην Ελλάδα δε γίνεται καμία προώθηση για ανάδειξη του συνεδριακού τουρισμού, των ταξιδιών κινήτρων και του λανσαρίσματος νέων προϊόντων. Για αυτό και προτείνεται να επιχορηγείται η συμμετοχή στις εξειδικευμένες εκθέσεις του συνεδριακού τουρισμού, κάτι που συμβαίνει με τις άλλες χώρες. Αυτή η ανάγκη γίνεται ακόμη πιο επιτακτική, καθώς η Ελλάδα εξελίσσεται σε ακριβό προορισμό με ακριβή αεροπορική σύνδεση (οι συνεδριακοί πελάτες δεν χρησιμοποιούν πτήσεις charter αλλά συμβατικές πτήσεις). Στην αντιμετώπιση της ακρίβειας θα βοηθήσει η επιστροφή ΦΠΑ σε συνεδριακούς πελάτες, κάτι που κάνουν εδώ και δεκαετίες ανταγωνιστικοί προορισμοί όπως η Ισπανία.

- › Η ανάπτυξη του συνεδριακού τουρισμού απαιτεί, επιπλέον, την εκπαίδευση νέων στελεχών, την πρόσβαση στα αναγκαία τεχνολογικά εργαλεία, τα οποία και διαρκώς αυξάνονται, και φυσικά τη δημιουργία ενός σύγχρονου συνεδριακού κέντρου στην Αθήνα, σε μία πόλη που διαθέτει ανανεωμένο ξενοδοχειακό δυναμικό αλλά όχι ένα διεθνές συνεδριακό κέντρο (π.χ. στο γήπεδο Τάεκβοντο).
- › Αίτημα για συνέχιση του μειωμένου συντελεστή ΦΠΑ διατυπώνεται από τον κλάδο των **ενοικιαζομένων αυτοκινήτων**. Ως προς την **πρακτική άσκηση** τονίζεται η δυσκολία του κλάδου να καλύψει τις προϋποθέσεις (ελάχιστη απασχόληση πέντε υπαλλήλων), ενώ και η διάρκεια των τριών μηνών είναι μικρή και θα προτιμούσαν αυτή να οριστεί στους έξι μήνες.
- › Καθώς πολλά από τα **μη κύρια καταλύματα** (ενοικιαζόμενα δωμάτια, διαμερίσματα και βίλες) δεν στηρίχθηκαν από τα προαναφερθέντα προγράμματα, προτείνεται ένα κονδύλι ειδικά για αυτά π.χ. με τη μορφή της Επιστρεπτέας ή ενός αντίστοιχου προγράμματος. Αυτό κρίνεται ως ιδιαίτερα αναγκαίο από τον κλαδικό εκπρόσωπο, καθώς τα καταλύματα καλούνται να ολοκληρώσουν μέχρι το τέλος του χρόνου την κατάταξή τους σε κατηγορίες κλειδιών και δεν έχουν την απαιτούμενη ρευστότητα έστω και για μια στοιχειώδη αναβάθμιση σε ανώτερη κατηγορία κλειδιών. Προτείνεται, λοιπόν, να εξασφαλιστεί ένα κονδύλι για επενδύσεις της τάξης των 50.000-100.000 Ευρώ από πλευράς των μη κύριων καταλυμάτων (με μια επιδότηση 40-50%). Ας μπει το κριτήριο αύξησης

του προσωπικού (εποχιακής απασχόλησης) εάν ξεπεραστεί ένα όριο χρηματοδότησης.

- › Ο **κλάδος των σκαφών** αναψυχής τονίζει την ανάγκη για απλούστευση των διαδικασιών και της γραφειοκρατίας που υπόκειται η συγκεκριμένη δραστηριότητα, καθώς βρίσκεται μεταξύ Υπουργείου Τουρισμού και Υπουργείου Ναυτιλίας. Θα πρέπει να συγκεντρωθεί σε ένα νόμο όλη η εποπτεία της δικής μας δραστηριότητας όπως επίσης να δοθούν κάποια κίνητρα για εκσυγχρονισμό σκαφών, αντικατάσταση παλαιότερων σκαφών ανάπτυξη του στόλου αλλά και για δημιουργία λιμενικών εγκαταστάσεων.
- › Ιδιαίτερα φαίνεται να προβληματίζει τους εκπροσώπους του κλάδου η τιμολογιακή πολιτική των μαρίνων και ζητείται έκπτωση 40% από τις μαρίνες όσο διαρκεί η πανδημία και η επίδρασή της στην τουριστική αγορά.

4.1.στ Θέματα επιμόρφωσης των επιχειρηματιών και επαγγελματιών του κλάδου

Στο ερώτημα για τα θέματα επιμόρφωσης που θα ήθελαν για τα μέλη τους, οι εκπρόσωποι των τουριστικών φορέων παρέθεσαν ενδιαφέρουσες σκέψεις και προτάσεις. Τονίστηκε ότι είναι πρωταρχικής σημασίας να εκπαιδευτεί ο ξενοδόχος, ο οποίος σε ένα μικρό οικογενειακό ξενοδοχείο είναι ο ίδιος ένας ξενοδοχοϋπάλληλος και πρέπει να κάνει *reskilling* και *upskilling* σε τομείς όπως η τεχνολογία, η ενέργεια και η προσβασιμότητα.

Τονίζεται για άλλη μια φορά η ανάγκη να μη γίνει επιμόρφωση ανέργων αλλά εργαζομένων και να επιδοτούνται οι εργαζόμενοι για επιμόρφωση το χειμώνα.

Ως θέματα επιμόρφωσης προτείνονται τα εξής:

- › Εξυπηρέτηση και συμπεριφορά έναντι των πελατών με τα νέα δεδομένα
- › Ψηφιακό μάρκετινγκ (digital marketing)
- › Διοίκηση εκδηλώσεων (event management)
- › Εκμάθηση αγγλικών (ακόμη υπάρχει αυτή η ανάγκη)
- › Πρώτες βοήθειες και έκτακτες ανάγκες (πυρκαγιές κοκ.)
- › Εκπαίδευση ναυτικών σε τουριστικά θέματα

- › Εκπαίδευση σε καμαρωτίνες, καμαρώτους και μαγείρους στο σέρβις

Προτείνονται επίσης οι εξής νέες ειδικότητες:

- › Στελέχη διαχείρισης εσόδων (Revenue/Yield Managers)
- › Στελέχη παραγωγής και διαχείρισης περιεχομένου (Content Managers)
- › Πελατειακές σχέσεις (Guest Relations)
- › Στέλεχος ψυχαγωγίας (Animation)
- › Διαχείριση κρίσεων (Crisis management)
- › Ψηφιακός μετασχηματισμός και νέες τεχνολογίες
- › Κυκλική οικονομία

Ειδικά για τα τουριστικά γραφεία προτείνεται ένα πρόγραμμα με τίτλο «*Δημιουργικότητα και επιχειρηματικές ευκαιρίες*» (Creativity and Business Opportunities), ώστε να αναπτυχθούν νέα προϊόντα πέρα από τα συνηθισμένα προγράμματα αλλά και «Συμπεριφοράς έναντι των Πελατών», ώστε τα στελέχη των γραφείων να μάθουν να αφουγκράζονται τους πελάτες, να διαθέτουν συναισθηματική νοημοσύνη και έτσι να δημιουργούν νέες επιχειρηματικές ευκαιρίες σε συνδυασμό με άλλους κλάδους και νέους τουριστικούς προορισμούς.

Στη διαβούλευση τονίστηκε ότι στην Ελλάδα δεν εκπαιδεύεται προσωπικό στη διοίκηση εκδηλώσεων (event management). Συνεπώς θα πρέπει το κράτος να επιδοτήσει εταιρίες που δραστηριοποιούνται στο αντικείμενο – όπως τα γραφεία οργάνωσης συνεδρίων – ώστε να προβούν σε ενδοεπιχειρησιακή εκπαίδευση των εργαζομένων τους καθώς δεν μπορούν να βασιστούν σε κάποια σχολή.

Επίσης κρίνεται χρήσιμη η ενημέρωση των επιχειρηματιών μέσω ενός σεμιναρίου για τα προγράμματα στήριξης και χρηματοδότησης που είναι διαθέσιμα.

4.2 Συμπληρωματικό ερωτηματολόγιο προς τους κλαδικούς συλλογικούς φορείς του τουρισμού

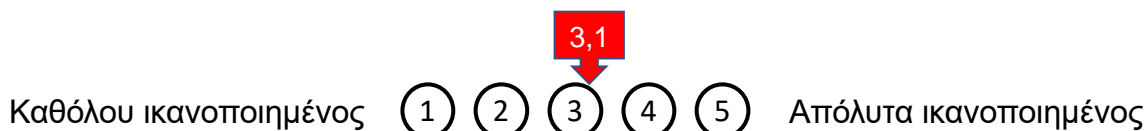
Για την πιο ολοκληρωμένη αποτύπωση τόσο των επιπτώσεων της πανδημίας στις τουριστικές επιχειρήσεις όσο και για την ακριβέστερη αξιολόγηση των προγραμμάτων στήριξης που υλοποίησε η ελληνική κυβέρνηση την περασμένη διετία, διενεργήθηκε συμπληρωματική έρευνα με την αποστολή ενός σύντομου ερωτηματολογίου στους έντεκα τουριστικούς φορείς που έλαβαν μέρος στη διαβούλευση. Συγκεντρώθηκαν συνολικά οκτώ απαντήσεις, οι οποίες βοήθησαν στην καλύτερη **ποσοτικοποίηση**

επιμέρους σημείων της έρευνας. Στη συνέχεια παρατίθενται οι απαντήσεις που δόθηκαν στις δέκα ερωτήσεις του ερωτηματολογίου.

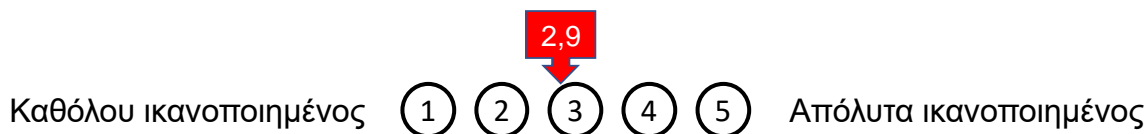
Στην πρώτη ομάδα ερωτήσεων εξετάστηκε ο βαθμός ικανοποίησης των φορέων από τα μέτρα στήριξης των ελληνικών τουριστικών επιχειρήσεων. Ο βαθμός ικανοποίησης μετρήθηκε σε μια κλίμακα 1 (καθόλου ικανοποιημένος) έως 5 (απόλυτα ικανοποιημένος). Όπως προκύπτει από τις κάτωθι απαντήσεις, η ικανοποίηση των φορέων από τα μέτρα στήριξης είναι μέτρια, κυμαινόμενη γύρω από την τιμή 3 στο μέσο της χρησιμοποιούμενης κλίμακας.

Περισσότερο ικανοποιημένοι δήλωσαν οι τουριστικοί φορείς ότι είναι με τα ΜΕΤΡΑ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ ΤΩΝ ΘΕΣΕΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΣ (μέση βαθμολογία 3,4 στα 5), την ΤΑΧΥΤΗΤΑ υλοποίησης των μέτρων (3,3 στα 5) και το ΕΥΡΟΣ των μέτρων στήριξης (3,1 στα 5). Μικρότερη ικανοποίηση διακρίνει τους φορείς σε σχέση με το ΥΨΟΣ ΤΗΣ ΧΡΗΜΑΤΙΚΗΣ ΣΤΗΡΙΞΗΣ (2,8 στα 5) και τα ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΕΠΙΛΕΞΙΜΟΤΗΤΑΣ (2,9).

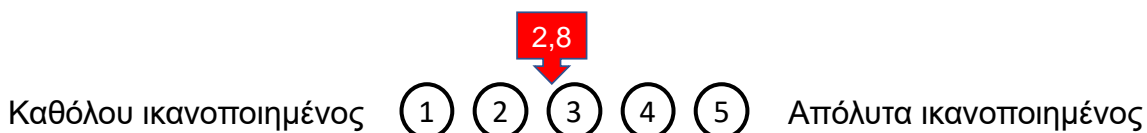
Πόσο ικανοποιημένος έμεινε ο κλάδος σας από το ΕΥΡΟΣ ΤΩΝ ΜΕΤΡΩΝ ΣΤΗΡΙΞΗΣ των ελληνικών τουριστικών επιχειρήσεων κατά την περασμένη διετία της πανδημίας;

Πόσο ικανοποιημένος έμεινε ο κλάδος σας από τα ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΕΠΙΛΕΞΙΜΟΤΗΤΑΣ που ίσχυαν στο πλαίσιο των προγραμμάτων στήριξης λόγω πανδημίας, βάσει των οποίων οι επιχειρήσεις του κλάδου σας μπόρεσαν - ή δεν μπόρεσαν - να χρηματοδοτηθούν και να τύχουν υποστήριξης;

Πόσο ικανοποιημένος έμεινε ο κλάδος σας από το ΥΨΟΣ ΤΗΣ ΧΡΗΜΑΤΙΚΗΣ ΣΤΗΡΙΞΗΣ των ελληνικών τουριστικών επιχειρήσεων κατά την περασμένη διετία;

Πόσο ικανοποιημένος έμεινε ο κλάδος σας από την ΤΑΧΥΤΗΤΑ, με την οποία αποφασίστηκαν και υλοποιήθηκαν τα μέτρα στήριξης των ελληνικών τουριστικών επιχειρήσεων;

Καθόλου ικανοποιημένος (1) (2) (3) (4) (5) Απόλυτα ικανοποιημένος

3,3

Πόσο ικανοποιημένος έμεινε ο κλάδος σας ειδικότερα από τα ΜΕΤΡΑ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ ΤΩΝ ΘΕΣΕΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΣ κατά την περίοδο της πανδημίας;

Καθόλου ικανοποιημένος (1) (2) (3) (4) (5) Απόλυτα ικανοποιημένος

3,4

Αξίζει να επισημανθεί ότι στις συνεντεύξεις η στάση των εκπροσώπων των φορέων ήταν σαφώς πιο θετική για τα μέτρα στήριξης των τουριστικών επιχειρήσεων σε σύγκριση με την εικόνα που προκύπτει από τις ανωτέρω απαντήσεις.

Στο ερώτημα «**Πόσο εκτιμάτε ότι μειώθηκε κατά μέσο όρο ο τζίρος των επιχειρήσεων του κλάδου σας το 2020 συγκριτικά με το 2019;**» δόθηκαν οι εξής απαντήσεις:

- 6 στους 8 φορείς ανέφεραν μείωση του τζίρου μεταξύ 61% και 80%
- 2 στους 8 φορείς ανέφεραν μείωση του τζίρου σε ποσοστό άνω του 80%

Αυτές οι απαντήσεις επιβεβαιώνουν τη δραματική πτώση των εσόδων που αντιμετώπισαν οι τουριστικές επιχειρήσεις το 2020, καθώς όλοι οι συμμετέχοντες κλάδοι μείωση στον κύκλο εργασιών τους άνω του 60%, σε κάποιες περιπτώσεις και άνω του 80%.

Τα πράγματα βελτιώθηκαν το 2021 όπως προκύπτει από τις απαντήσεις στο ερώτημα «**Πόσο εκτιμάτε ότι μειώθηκε κατά μέσο όρο ο τζίρος των επιχειρήσεων του κλάδου σας το 2021 συγκριτικά με το 2019;**»:

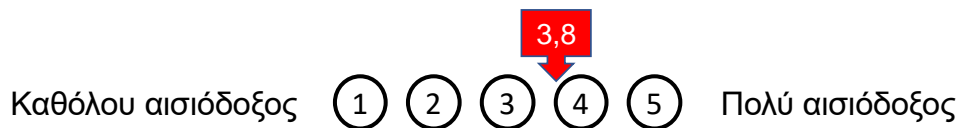
- 1 στους 8 φορείς ανέφεραν μείωση του τζίρου μεταξύ 21% και 40%.
- 4 στους 8 φορείς ανέφεραν μείωση του τζίρου μεταξύ 41% και 60%.
- 3 στους 8 φορείς ανέφεραν μείωση του τζίρου μεταξύ 61% και 80%.

Παρά την άνοδο σε σχέση με το 2020, οι επιδόσεις της περσινής χρονιάς συνέχισαν να κυμαίνονται αισθητά κάτω από το επίπεδο του 2019.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι εκτιμήσεις των εκπροσώπων των τουριστικών φορέων για τις επιδόσεις του 2022 και 2023. Στο ερώτημα **«Παρακαλώ σημειώστε τι εκτιμάτε ότι θα συμβεί στον κλάδο σας το 2022 ως προς τα έσοδα των επιχειρήσεων»** δόθηκαν οι εξής απαντήσεις:

- 7 στους 8 φορείς απάντησαν **«Το 2022 θα είναι καλύτερο συγκριτικά με το 2021, χωρίς όμως να φτάσουμε στο επίπεδο εσόδων του 2019.»**
- Μόλις 1 στους 8 φορείς απάντησε **«Το 2022 θα είναι καλύτερο συγκριτικά με το 2021 και αναμένεται να φτάσουμε στο επίπεδο εσόδων του 2019.»**

Συγκρατημένα αισιόδοξοι εμφανίστηκαν οι εκπρόσωποι των φορέων σχετικά με τις επιδόσεις του 2023. Στο ερώτημα **«Πόσο αισιόδοξος/αισιόδοξη είστε για την πορεία του κλάδου σας το 2023;»** οι απαντήσεις σε μια κλίμακα από 1 (καθόλου αισιόδοξος) μέχρι 5 (πολύ αισιόδοξος) είχαν ως μέση βαθμολογία το 3,8.

Τέλος, οι συμμετέχοντες ρωτήθηκαν **«Ποια από τις ακόλουθες απόψεις σας εκφράζει περισσότερο;»** σχετικά με τη συνέχιση των μέτρων στήριξης των επιχειρήσεων. Συγκεκριμένα, υπήρχαν τρεις προκαθορισμένες απαντήσεις, μία επιλογή «Άλλο» με ελεύθερη ανάπτυξη, ενώ δόθηκε η δυνατότητα πολλαπλών απαντήσεων. Από τις οκτώ απαντήσεις απορρίφθηκε η μία, καθώς είχαν επιλεγεί και οι τρεις προκαθορισμένες απαντήσεις, οι οποίες είναι, ωστόσο, αλληλοαναιρούμενες. Στη συνέχεια παρατίθενται οι απαντήσεις επτά φορέων στο ερώτημα:

- 5 στους 7 φορείς επέλεξαν την απάντηση **«Οι εξελίξεις του τελευταίου διμήνου (πόλεμος στην Ουκρανία, πληθωρισμός) έχουν δημιουργήσει νέα προβλήματα που έχουν τέτοια ένταση για τον κλάδο μας, ώστε να απαιτούνται νέα μέτρα στήριξης»**
- 3 στους 7 φορείς επέλεξαν την απάντηση **«Οι συνέπειες της πανδημίας θα συνεχίσουν να ταλανίζουν τον κλάδο μας και συνεπώς απαιτείται η συνέχιση των μέτρων στήριξης τουλάχιστον για τους επόμενους μήνες»**
- 0 στους 7 φορείς επέλεξαν την απάντηση **«Ο κύκλος της πανδημίας κλείνει και**

δεν υπάρχει πλέον λόγος να συνεχιστούν τα προγράμματα στήριξης που υλοποιήθηκαν την περασμένη διετία»

Επίσης υπήρξαν οι εξής ελεύθερες απαντήσεις από δύο φορείς:

- **«Ο κύκλος της πανδημίας ελπίζουμε πως κλείνει και αφήνει, σε συνδυασμό με το αυξημένο κόστος λειτουργίας που είχαν τον χειμώνα τα ξενοδοχεία συνεχούς λειτουργίας, την ανάγκη στοχευμένης στήριξης στον κλάδο.»**
- **«Επίσης αρνητικός παράγοντας είναι η μη διαθεσιμότητα νέων αυτοκινήτων. Ενώ η ζήτηση είναι αυξημένη δεν υπάρχουν οχήματα να εξυπηρετήσουμε. Αυτό μας κάνει να είμαστε συγκρατημένα αισιόδοξοι και για το 2023.»**

Από τις παραπάνω απαντήσεις προκύπτει ξεκάθαρα το αίτημα για συνέχιση της στήριξης των τουριστικών επιχειρήσεων όχι τόσο λόγω της πανδημίας όσο για το πρόβλημα της ακρίβειας που εντάθηκε τους τελευταίους μήνες.

4.3 Ομαδική συζήτηση με τουριστικούς επιχειρηματίες και επαγγελματίες διαφορετικών κλάδων

Προκειμένου να υπάρξει η καλύτερη δυνατή κατανόηση των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι μικρές τουριστικές επιχειρήσεις και οι επαγγελματίες μετά από δύο χρόνια πανδημίας, διοργανώθηκε στις 27 Απριλίου ομαδική συζήτηση με πέντε επαγγελματίες και ιδιοκτήτες μικρών τουριστικών επιχειρήσεων που ανήκουν σε διαφορετικούς κλάδους. Συγκεκριμένα, έλαβαν μέρος οι εξής:

- κ. Μαρία Λούγαρη, Ξενοδόχος από τη Ζάκυνθο
- κ. Έφη Καλαμπουκίδου, Ξεναγός από τη Θεσσαλονίκη
- κ. Γιώργος Τελώνης, Τουριστικός Πράκτορας από την Πάτρα
- κ. Γιώργος Χριστοδουλάκης, Ιδιοκτήτης μη κύριου καταλύματος από την Κρήτη
- κ. Γιώργος Δημητροκάλης, Εστιάτορας από τη Νάξο

Στις συμμετέχουσες και τους συμμετέχοντες τέθηκαν τρία ερωτήματα, τα οποία αποτέλεσαν τη βάση για μια πολύ ενδιαφέρουσα συζήτηση. Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα κύρια της συμπεράσματα.

4.3.α Επιπτώσεις της πανδημίας

Ο πρώτος γύρος τοποθετήσεων έγινε με βάση την ερώτηση **«Ποιες επιπτώσεις είχε η πανδημία στη δουλειά και την επιχείρησή σας;»**. Και τα πέντε στελέχη του τουρισμού ανέφεραν μεγάλες δυσκολίες ειδικά τον πρώτο χρόνο της πανδημίας. Χαρακτηριστικά αναφέρθηκαν τα εξής για το 2020:

- Όλοι οι παριστάμενοι επιχειρηματίες επέλεξαν να λειτουργήσουν τις επιχειρήσεις τους αντί να επωφεληθούν από τα μέτρα και να παραμείνουν κλειστοί. Η συρρικνωμένη σεζόν του 2020 επέφερε περιορισμένα έσοδα, τα δε υγειονομικά μέτρα επιβάρυναν το λειτουργικό κόστος. Σε κάποιες, πάντως, περιπτώσεις η σεζόν εξελίχθηκε πολύ καλά από το τέλος Ιουλίου μέχρι και τον Οκτώβριο χάρη και στον περιορισμένο ανταγωνισμό, καθώς πολλές επιχειρήσεις δεν άνοιξαν καθόλου.
- Οι επιχειρηματίες που επέλεξαν να λειτουργήσουν είχαν ως βασική τους προτεραιότητα να είναι ασφαλείς και να μείνουν ικανοποιημένοι οι πελάτες τους. Αναφέρθηκε ότι τα σεμινάρια που υλοποίησε η Περιφέρεια Κρήτης με θέμα την εφαρμογή των υγειονομικών κανόνων ήταν ιδιαίτερως χρήσιμα για τις επιχειρήσεις.
- Η αβεβαιότητα, οι ακυρώσεις πτήσεων και οι συνεχείς αλλαγές στους ταξιδιωτικούς περιορισμούς οδήγησε σε πολλές ακυρώσεις και σε συνεχή επαναπρογραμματισμό από πλευράς των πελατών που ήθελαν να ταξιδέψουν αλλά δεν έβρισκαν τον τρόπο.
- Η ελπίδα ότι η ξένη πελατεία θα μπορούσε να αναπληρωθεί με επισκέπτες από την Ελλάδα δεν εκπληρώθηκε. Παρά τις πολύ μεγάλες εκπτώσεις οι Έλληνες τουρίστες δεν ταξίδεψαν σε μέρη προσανατολισμένα πρωτίστως στην ξένη αγορά όπως λ.χ. στην περίπτωση της Ζακύνθου και της Κρήτης.
- Πολύ οδυνηρή ήταν η χρονιά για τους ξεναγούς. Λόγω της ιδιομορφίας της δουλειάς τους (ναι μεν απασχολούνται ως μισθωτοί αλλά αμείβονται μόνο για τις ημέρες που κάνουν ξενάγηση, ενώ λαμβάνουν επίδομα το χειμώνα) είχαν μεγάλη μείωση στο εισόδημά τους, καθώς το 2020 έγιναν ελάχιστες ξεναγήσεις. Τους χορηγήθηκε το επίδομα των 534 Ευρώ για λίγους μήνες με αποτέλεσμα πολλοί να εισπράξουν μόνο τα 1.600 Ευρώ του επιδόματος το 2020 χωρίς να έχουν έσοδα από το επάγγελμά τους.

- Τα τουριστικά γραφεία και λεωφορεία αντιμετώπισαν το 2020 μια παρατεταμένη και ολοκληρωτική καθίζηση. Τυπικά δεν μπορούσαν να κλείσουν και έπρεπε να επωμιστούν όλα τα έξοδα, όταν σε άλλους κλάδους υπήρχαν κοινές υπουργικές αποφάσεις που επέτρεπαν το κλείσιμο των επιχειρήσεων και την οικονομική τους στήριξη.
- Λιγότερο έντονα προβλήματα είχαν τα εστιατόρια, τα οποία όμως επίσης δυσκολεύτηκαν το 2020. Άνοιξαν μόλις τους επετράπη, αλλά λειτούργησαν με μεγάλους περιορισμούς που απέρρεαν από το πρωτόκολλο όπως λ.χ. οι αποστάσεις των τραπεζιών και ο περιορισμός στα επιτρεπόμενα άτομα. Η επιδότηση των ασφαλιστικών εισφορών αντιστάθμισε εν μέρει το υψηλό εργατικό κόστος, αλλά υπήρξαν προβλήματα από την αύξηση στα απαιτούμενα ένσημα (από τα 50 στα 100 ένσημα) για να γίνει κανείς δικαιούχος επιδόματος ανεργίας.
- Όταν λόγω των περιορισμών ήταν κλειστά τα ξενοδοχεία και τα μη κύρια καταλύματα, η βραχυχρόνια μίσθωση ήταν ανοικτή και υπήρξε μεταστροφή της αγοράς προς αυτήν την κατηγορία καταλυμάτων, γεγονός που προκάλεσε μεγάλη απώλεια εσόδων.
- Στα οφέλη της δύσκολης αυτής χρονιάς ήταν ότι λόγω των περιορισμών στους Βρετανούς ταξιδιώτες ήλθαν να καλύψουν το κενό άλλες εθνικότητες και έτσι άνοιξαν νέες αγορές.

Για το 2021 αναφέρθηκε μια αισθητή βελτίωση από όλους τους συμμετέχοντες στη συζήτηση. Για τους ξεναγούς η κίνηση άρχισε να ανακάμπτει όταν άνοιξαν τα μουσεία και οι αρχαιολογικοί χώροι τον Ιούνιο του 2021. Εντούτοις, οι αριθμητικοί περιορισμοί των επισκεπτών με βάση τα υγειονομικά πρωτόκολλα αλλά και η διαφορετική εφαρμογή των πρωτοκόλλων από κλάδο σε κλάδο επηρέασαν αρνητικά το εισόδημά τους. Χαρακτηριστικά αναφέρθηκε για τα πρωτόκολλα ότι στα μεν τουριστικά λεωφορεία έχει επιτραπεί πληρότητα 100%, όχι όμως στα μουσεία όπου διαφέρει κατά περίπτωση ο αριθμός όσων μετέχουν σε μια οργανωμένη ξενάγηση. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι ένα γκρουπ 50 ατόμων μπορεί να συνταξιδεύει επί ώρες στο ίδιο λεωφορείο, αλλά στα μέλη του δεν θα επιτραπεί να ξεναγηθούν όλοι μαζί σε μουσείο. Έτσι χάνουν έσοδα τα μουσεία, τα δε πρακτορεία βγάζουν από τα προγράμματά τους όσα αξιοθέατα έχουν δυσκολίες στην ξενάγηση.

Μεταξύ των ξεναγών είναι έντονη η αίσθηση της αδικίας, καθώς όλο το 2020 έλαβαν μόλις 1.600 ευρώ σε επιδόματα, τα οποία το 2021 δεν ξεπέρασαν τα 2.000 ευρώ. Την ίδια ώρα υπάρχει τριετής καθυστέρηση στην καταμέτρηση των ενσήμων από το ΕΦΚΑ με αποτέλεσμα οι ξεναγοί να στερούνται παροχές που έχουν πληρώσει και δικαιούνται όπως, ενδεικτικά, συνταξιοδοτήσεις και παροχές εγκυμοσύνης, τοκετού και μητρότητας.

4.3.β Αξιολόγηση των μέτρων στήριξης

Τη βάση για το δεύτερο γύρο της συζήτησης αποτέλεσε το ερώτημα **«Πώς αξιολογείτε τα μέτρα στήριξης της προηγούμενης διετίας;»**, από τον οποίο αναδείχθηκαν οι μεγάλες διαφορές στον τρόπο που στηρίχθηκαν οι τουριστικές επιχειρήσεις και οι επαγγελματίες. Τονίστηκε ότι για τη δημοσιονομική δυνατότητα της χώρας η χορήγηση τόσο μεγάλων ποσών στα προγράμματα ενίσχυσης των επιχειρήσεων αποτέλεσε μια πολύ σημαντική προσπάθεια από πλευράς του κράτους. Οι αναστολές πληρωμών, οι Επιστρεπτές Προκαταβολές, η κάλυψη των ασφαλιστικών εισφορών και οι άλλες διευκολύνσεις ήταν απαραίτητες για την επιβίωση των επιχειρήσεων. Εντούτοις, λόγω της οριζόντιας εφαρμογής των μέτρων υπήρξαν δυσκολίες και έγιναν λάθη, με κάποιους να ωφελούνται χωρίς να το έχουν ανάγκη και άλλους να αδικούνται. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρθηκε, *«κάποιοι πήραν το ευτύχημα των αναστολών χωρίς να πρέπει να το πάρουν»*.

Μια παρενέργεια των επιδομάτων της πανδημίας ήταν ότι γιγαντώθηκε η μαύρη εργασία, καθώς πολλοί προτίμησαν να εργαστούν αφανώς σε καταλύματα βραχυχρόνιας μίσθωσης ή σε άλλες δουλειές ενόσω εισέπρατταν το επίδομα. Αυτή η εξέλιξη ενέτεινε τη δυσκολία εξεύρεσης προσωπικού.

Τονίστηκε και πάλι η δυσχερής θέση στην οποία βρέθηκαν οι ξεναγοί. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρθηκε, *«μας θυμούνται τελευταίους ως κλάδο. Είμαστε και εμείς εδώ ως πρεσβευτές, ως πρόσωπο της Ελλάδας»*. Ήταν ελάχιστα τα μέτρα στήριξης αυτού του επαγγελματικού κλάδου και έτσι όσοι ξεναγοί δεν είχαν άλλες εισοδηματικές πηγές δεν μπορούσαν να επιβιώσουν μόνο με το επίδομα. Σε άλλες χώρες το επάγγελμα του ξεναγού στηρίχθηκε περισσότερο, με την κρατική βοήθεια να καλύπτει μέχρι το 80% του κανονικού εισοδήματος και να παρέχονται

φορολογικές και ασφαλιστικές διευκολύνσεις. Στην Ελλάδα υπήρξε μέριμνα με τα χαμένα ένσημα, ώστε να μην απωλεσθεί η ασφαλιστική ικανότητα των ξεναγών.

Ένας άλλος επαγγελματικός κλάδος που έτυχε περιορισμένης στήριξης είναι τα μη κύρια καταλύματα ή – όπως χαρακτηριστικά αναφέρθηκε – «στον κλάδο μας δεν είδαμε τα μέτρα». Καθώς όσοι δραστηριοποιούνται στα μη κύρια καταλύματα θεωρούνται αυτοαπασχολούμενοι και δεν έχουν προσωπικό, δεν είχαν πρόσβαση σε πολλά από τα προγράμματα της διετίας. Δεν επωφελήθηκαν ούτε από το πρόγραμμα στήριξης της Περιφέρειας – εν προκειμένω της Περιφέρειας Κρήτης – γεγονός που κάνει απαραίτητη την αξιολόγηση των μέτρων, ώστε στο μέλλον να είναι πιο δίκαιη η στήριξη των επιμέρους κλάδων και να μην υπάρξει ξανά η «τεράστια ανισότητα».

4.3.γ Απαιτούμενη στήριξη εφεξής

Ο τρίτος γύρος της συζήτησης στράφηκε γύρω από το ερώτημα «**Τι είδους υποστήριξη θα χρειαζόσασταν εφεξής;**».

Η εκτίμηση όλων είναι ότι το 2022 θα είναι μια πολύ καλή τουριστική χρονιά. Η αισιοδοξία είναι ιδιαίτερα έντονη μεταξύ των ξεναγών, με αποτέλεσμα ακόμη και όσοι αναζήτησαν εργασία σε άλλον κλάδο την περίοδο της πανδημίας δηλώνουν ότι θέλουν να επανέλθουν και να συνεχίσουν να εργάζονται ως ξεναγοί. Εάν, πάντως, υπάρξουν ξανά ταξιδιωτικοί περιορισμοί όπως τα lockdown, τότε θα πρέπει οπωσδήποτε να στηριχθούν οι ξεναγοί με επαρκές επίδομα και διασφάλιση της ασφαλιστικής ενημερότητας και ικανότητας.

Από πλευράς των ξενοδόχων τονίστηκε ότι «*ακόμη έχουμε rebookings με τιμές του 2019 και κλειστά συμβόλαια από πέρυσι παρά την τρομακτική αύξηση του κόστους και δεν μπορούμε να μετακυλήσουμε το κόστος στις τιμές. Χρειαζόμαστε τη στήριξη του κράτους*». Το πρόβλημα επιτείνεται από μια πρόσφατη εξέλιξη που σχετίζεται με την TUI, η οποία αλλάζει τον τρόπο υπογραφής των συμβολαίων με τα ξενοδοχεία (contracting). Μέχρι τώρα, κάθε θυγατρική της TUI – όπως λ.χ. η TUI Γερμανίας, η TUI Βρετανίας, η TUI Αυστρίας κ.ο.κ. – διαπραγματευόταν τα συμβόλαια μόνο για την αγορά της εκάστοτε χώρας. Πλέον η διαπραγμάτευση γίνεται κεντρικά και κάθε ξενοδοχείο θα υπογράφει ένα μόνο συμβόλαιο που θα

καλύπτει όλες τις αγορές προέλευσης πελατών της TUI. Με αυτήν την εξέλιξη μειώνεται πολύ η διαπραγματευτική θέση των ελληνικών επιχειρήσεων και δύσκολα θα μπορούν να επιτυγχάνουν τιμές που θα συμβαδίζουν με τα αυξανόμενα λειτουργικά κόστη. Εκτός από αυξημένα έξοδα αναφέρθηκαν και περιπτώσεις πίεσης από πλευράς των προμηθευτών που ζητούν προπληρωμή αντί να χορηγούν πίστωση.

Σε αυτήν τη συγκυρία οι ξενοδοχειακές αλλά και άλλες τουριστικές επιχειρήσεις χρειάζονται μέτρα στήριξης με βάση την κατανάλωση ενέργειας (μπορεί να προσδιοριστεί αντικειμενικά με βάση τον αριθμό των κλινών ή των θέσεων στο εστιατόριο) και τις ασφαλιστικές εισφορές.

Οι μεγάλες αυξήσεις εξόδων και μισθοδοσίας επιβεβαιώνονται και από πλευράς των τουριστικών γραφείων. Αυτή η κατάσταση κάνει αναγκαία τη συνέχιση της βοήθειας προς τις επιχειρήσεις, π.χ. με την παράταση της Συν-Εργασίας αλλά όχι οριζόντια – όπως τονίστηκε – αλλά για όσους πραγματικά χρειάζονται στήριξη.

Οι επιχειρηματίες προβληματίζονται ιδιαίτερα με τη δυσκολία εξεύρεσης προσωπικού και το αυξημένο κόστος μισθοδοσίας, το οποίο αναφέρθηκε αυξημένο κατά 30% για φέτος. Είναι ένα πρόβλημα που αναμένεται να απασχολήσει τον τουριστικό τομέα για τα επόμενα χρόνια. Αναφέρθηκε ότι το πρόβλημα εντείνεται από την περιορισμένη λειτουργία των δημόσιων τουριστικών σχολών, με αποτέλεσμα να έχει μειωθεί το ειδικευμένο προσωπικό τα τελευταία χρόνια. Ζητείται, συνεπώς, η ενίσχυση των τουριστικών σχολών, ενώ τονίστηκε ότι **δεν θα πρέπει να επιδοτείται η ανεργία αλλά η εργασία στον τουρισμό**. Επίσης σχολιάστηκε η ανάγκη να μειωθεί το μη μισθολογικό κόστος, ώστε με την πραγματική αύξηση των μισθών να αντιμετωπιστεί η έλλειψη προσωπικού.

Ενόψει των νέων αναπτυξιακών προγραμμάτων που θα χρηματοδοτήσουν την ενεργειακή και ψηφιακή αναβάθμιση των επιχειρήσεων τονίστηκε η ανάγκη να μην αποκλειστούν αλλά να καλυφθούν και οι μικρές επιχειρήσεις.

Άλλοι συμμετέχοντες δήλωσαν πως κλειδί για την αποτελεσματικότερη στήριξη των επιχειρήσεων είναι η **αξιολόγηση των μέτρων** που υλοποιήθηκαν μέχρι σήμερα, ώστε να υπάρχει εικόνα για την αποτελεσματικότητά τους και να βρεθούν

τρόποι να γίνουν πιο στοχευμένα και πιο δίκαια από εδώ και πέρα. Ακριβώς και αυτός είναι ο στόχος αυτού του έργου και η αναφορά του από τους συμμετέχοντες καταδεικνύει την αξία του έργου τόσο για τις αρχές όσο και για την τουριστική βιομηχανία.

Ένα ακόμη αίτημα εστιάζει στα υγειονομικά πρωτόκολλα όπως εφαρμόστηκαν μέχρι σήμερα. Συγκεκριμένα, προτείνεται να συνεννοηθεί το Υπουργείο Τουρισμού με το Υπουργείο Πολιτισμού για τον εξορθολογισμό των πρωτοκόλλων στους αρχαιολογικούς χώρους και τα μουσεία.

Η συζήτηση κάλυψε και άλλες πτυχές της περιόδου της πανδημίας όπως και κάποιες σημαντικές τάσεις της τουριστικής αγοράς. Έχει πλέον αυξηθεί η ζήτηση για ταξίδια μεμονωμένων, με παρέες και οικογένειες (όταν δηλ. ταξιδεύουν μαζί δύο και τρεις γενιές) να αποφεύγουν τις επαφές με άλλους ταξιδιώτες, να επιζητούν περισσότερη ιδιωτικότητα με εξατομικευμένα ταξιδιωτικά προγράμματα, περισσότερες δραστηριότητες στη φύση, ιδιωτικές ξεναγήσεις, τη χρήση βαν με σοφέρ κ.λπ.

Πρόκειται για μια καλή εξέλιξη για τον ελληνικό τουρισμό καθώς υποχωρεί σταδιακά η κυριαρχία του μαζικού μοντέλου, επιτυγχάνεται υψηλότερη τουριστική δαπάνη και προάγεται μια πιο βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη. Έτσι δίνεται η ευκαιρία σε περισσότερες επιχειρήσεις να απευθυνθούν σε ένα πιο καλλιεργημένο και απαιτητικό κοινό.

Μέριμνα χρειάζεται επίσης για την αποφυγή του υπερτουρισμού. Απαιτούνται μέτρα για να ενθαρρυνθεί η επισκεψιμότητα και των λιγότερο γνωστών προορισμών της Ελλάδας. Στη συζήτηση αναφέρθηκαν περιπτώσεις συνωστισμού όπως στην Ακρόπολη, αλλά και αδυναμία σωστής διαχείρισης δημοφιλών αξιοθεάτων όπως το Ναυάγιο της Ζακύνθου, όπου δεν υπάρχει κανένα έσοδο από εισιτήρια για να μπορέσει να γίνει έστω και μια στοιχειώδης διαχείριση.

Η συζήτηση ολοκληρώθηκε με τη διαπίστωση ότι η πανδημία, εκτός από τα γνωστά προβλήματα, έφερε και κάποια θετικά στοιχεία. Οι τουριστικές επιχειρήσεις έμαθαν να είναι πιο ευέλικτες ως προς την πολιτική των ακυρώσεων και να κατανοούν καλύτερα τη θέση και τις ανάγκες των πελατών τους. Επίσης

εξοικειώθηκαν με την εφαρμογή πρωτοκόλλων όχι μόνο σε θέματα δημόσιας υγείας. Ένα άλλο χρήσιμο δίδαγμα από την εφαρμογή των προγραμμάτων στήριξης είναι ότι οι επιχειρήσεις δεν θα πρέπει να κρύβουν αλλά να δηλώνουν όλα τους τα έσοδα, ενώ αποτελεί μεγάλη παρακαταθήκη για την εξοικονόμηση πολύτιμων εργατωρών τόσο ο ψηφιακός μετασχηματισμός του Δημοσίου όσο και η ευρεία χρήση της τηλεργασίας και των τηλεδιασκέψεων. Τέλος, οι μετέχοντες συμφώνησαν πως η κρίση αυτή καλλιέργησε την γνώση και την εμπειρία στην Διαχείριση Αλλαγών και Κρίσεων, μια κληρονομιά εξαιρετικά σημαντική για την αντιμετώπιση και την πλεύση στο αβέβαιο περιβάλλον που διαμορφώνεται.

Οδικός χάρτης για τη στήριξη των τουριστικών ΜΜΕ και τη διατήρηση των θέσεων απασχόλησης

Το κεφάλαιο αυτό αποτελεί την ουσία του έργου, καθώς παρουσιάζει τον Οδικό Χάρτη που έχει σχεδιαστεί για την υποστήριξη των ΜΜΕ του τουρισμού και της διατήρησης θέσεων εργασίας με βάση την ανάλυση δευτερογενών πηγών, τις διαβουλεύσεις με τα αρμόδια Υπουργεία, την έρευνα με τουριστικούς συλλόγους και τις συζητήσεις με μεμονωμένες επιχειρήσεις. Ο χάρτης πορείας βασίζεται σε μια σύνθεση των πληροφοριών που ελήφθησαν καθ' όλη τη διάρκεια υλοποίησης του έργου και καθορίζει τις δράσεις που απαιτούνται από τώρα και στο εξής.

5.1 Η βάση του Οδικού Χάρτη

Το παρόν έργο υλοποιείται από τους εταίρους – το Υπουργείο Τουρισμού, τον ΠΟΤ και την EBRD – σε μια πρωτόγνωρη συγκυρία με σκοπό να προσφερθεί πρακτική βοήθεια στις ελληνικές μικρομεσαίες τουριστικές επιχειρήσεις. Η συγκυρία είναι πρωτόγνωρη καθώς:

- βρισκόμαστε στο φαινομενικά τελικό στάδιο μιας διετούς πανδημίας, η οποία προκάλεσε τη μεγαλύτερη τουριστική κρίση στην ιστορία της ανθρωπότητας.
- τα μηνύματα από τις αγορές δείχνουν την έντονη επιθυμία των ανθρώπων να ταξιδέψουν και να ξοδέψουν χρήματα για τις διακοπές ή τους.
- μπαίνουμε σε μια νέα φάση αβεβαιότητας με τις εξελίξεις στην περιοχή της Μαύρης Θάλασσας και μια διαγραφόμενη ενεργειακή κρίση να επιβραδύνουν τη διαφανόμενη τουριστική ανάκαμψη.
- η Ε.Ε. δημιουργεί ένα νέο χρηματοδοτικό εργαλείο μέσω του RRF, το οποίο αναμένεται να δώσει την ευκαιρία σε μεγάλο αριθμό επιχειρήσεων να διεκδικήσουν κεφάλαια για τον εκσυγχρονισμό τους.

Σε αυτό το σκηνικό, κάθε ελληνική τουριστική επιχείρηση καλείται να ξαναβρεί το βηματισμό της βγαίνοντας από την περιπέτεια της πανδημίας και να πάρει αποφάσεις για το μέλλον. Πολλές επιχειρήσεις επωφελήθηκαν σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό από τα μέτρα στήριξης κατά την περίοδο της πανδημίας, τα οποία **είχαν έκτακτο χαρακτήρα και βασίζονταν σε κατ' εξαίρεσιν ρυθμίσεις** που εξασφάλισαν ρευστότητα στην αγορά, οι οποίες – κατόπιν και ευρωπαϊκής παραίνεσης – πλέον

λήγουν. Η λειτουργία του κράτους ως προς τη στήριξη των επιχειρήσεων επανέρχεται σε **κανονικούς ρυθμούς** με δράσεις που αντανακλούν τη στρατηγική και τις προτεραιότητες της Ε.Ε., δηλ. την ενίσχυση του ψηφιακού μετασχηματισμού και της **βιωσιμότητας**. Αυτές οι προτεραιότητες δεν συμβαδίζουν κατ' ανάγκη με ό,τι κάθε επιχειρηματίας θεωρεί σημαντικό, δεδομένου ότι αυτήν την περίοδο πολλές επιχειρήσεις ανησυχούν για το αυξημένο κόστος λειτουργίας, τις πωλήσεις αλλά και τη ρευστότητά τους.

Κάθε επιχείρηση έχει επίσης μικρότερες ή μεγαλύτερες εκκρεμότητες από το παρελθόν. Πολλές είναι για παράδειγμα οι ελληνικές επιχειρήσεις φιλοξενίας που έχουν εδώ και χρόνια ανάγκη από ενέργειες για τον εκσυγχρονισμό τους, όπως είναι η ανακαίνιση των υποδομών, η ανανέωση του μενού ή το rebranding. Ωστόσο, λόγω της πανδημίας, όλες αυτές οι παρεμβάσεις μπήκαν στην αναμονή. Με την οικονομική στενότητα και αβεβαιότητα που οδηγούν σε αναβολή αυτών των αποφάσεων, ο ή η επιχειρηματίας θα πρέπει να σταθμίσει τα τρία στοιχεία του Διαγράμματος 1, δηλ.:

- την ανακοινωθείσα και εκτός απροόπτου λήξη των έκτακτων μέτρων στήριξης μέχρι το καλοκαίρι με όποιον αντίκτυπο η λήξη θα έχει στη ρευστότητα της επιχείρησης, την έναρξη του «κανονικού» προγράμματος στήριξης της Ε.Ε. με την ενίσχυση δράσεων με ξεκάθαρο ψηφιακό και φιλο-περιβαλλοντικό πρόσημο και την προτροπή της Ε.Ε. να λήξουν τα έκτακτα μέτρα,
- τις όποιες εκκρεμότητες του παρελθόντος που λειτουργούν ως βαρίδια στη σημερινή καλή λειτουργία της επιχείρησης και θα πρέπει αργά ή γρήγορα να τις επιλύσει.

Διάγραμμα 1: Εξισορροπώντας διαφορετικές προτεραιότητες και ερεθίσματα από τη σκοπιά μιας ελληνικής μικρομεσαίας τουριστικής επιχείρησης

Θα πρέπει, λοιπόν, κάθε επιχειρηματίας να κρίνει εάν σε αυτό το περιβάλλον μπορεί ταυτόχρονα να επιτύχει επαρκή ρευστότητα για τη λειτουργία της επιχείρησης, να προχωρήσει με την εκπλήρωση των παλιών εκκρεμοτήτων, για την αναγκαιότητα των οποίων είναι ήδη πεπεισμένος ή πεπεισμένη, αλλά και να αξιολογήσει εάν οι νέες προκηρύξεις των προγραμμάτων στήριξης – που προϋποθέτουν «πράσινες» και ψηφιακές δράσεις – ταιριάζουν ή δεν ταιριάζουν με τις προσωπικές προτεραιότητες και τις ανάγκες της επιχείρησης.

Οι κατευθύνσεις από πλευράς της Ε.Ε να ολοκληρωθούν τα προγράμματα στήριξης των επιχειρήσεων από τις συνέπειες της πανδημίας και να λήξουν οι κατ' εξαίρεσιν ρυθμίσεις δε φαίνεται να συμβαδίζουν με την εκπεφρασμένη ανάγκη των ελληνικών τουριστικών επιχειρήσεων για περαιτέρω στήριξη. Οι περισσότερες επιχειρήσεις **δεν** έχουν επανέλθει ακόμη σε κατάσταση ομαλότητας, πολλές εξ αυτών έχουν φορτωθεί με νέα χρέη, ενώ το αυξημένο ενεργειακό κόστος οδηγεί τον τουριστικό τομέα σε κατάσταση νέας κρίσης.

Υπό αυτές τις συνθήκες **είναι πρώιμη η άρση των μέτρων στήριξης** που αποδείχτηκαν αποτελεσματικά τόσο για την επιβίωση των επιχειρήσεων όσο και για τη διατήρηση των θέσεων εργασίας. Προτείνεται η Ελληνική Κυβέρνηση να διαπραγματευτεί με τα όργανα της Ε.Ε. – πάντοτε σε στενή συνεργασία με τους ελληνικούς τουριστικούς φορείς – ώστε να μην αρθούν ακόμη οι εξαιρέσεις στους

κανόνες ενίσχυσης των επιχειρήσεων και να μη στερηθούν οι επιχειρήσεις εργαλεία που αποδείχτηκαν αποτελεσματικά κατά τη διετία της πανδημίας όπως, πρωτίστως, η **Επιστρεπτέα Προκαταβολή**, οι **Αναστολές Συμβάσεων Εργασίας**, η **Συν-Εργασία**, η **Αποζημίωση Ειδικού Σκοπού** και η **Μείωση Μισθώματος Επαγγελματικών Μισθώσεων**.

Καθώς κάποιες επιχειρήσεις βρίσκονται σε πιο δεινή θέση από άλλες, θα είναι χρήσιμα όποια μέτρα στήριξης εφαρμοστούν εφεξής **να μην είναι οριζόντια**, αλλά να χρηματοδοτούνται μόνο εκείνες οι επιχειρήσεις που έχουν πραγματική ανάγκη. Οι κλαδικοί εκπρόσωποι είναι διαθέσιμοι για την εξειδίκευση αυτού του σημείου εφόσον τους ζητηθεί από την Ελληνική Κυβέρνηση ή την Ε.Ε.

5.2 Στόχοι και αποδέκτες του οδικού χάρτη

Πριν παρατεθούν οι εδώ προτεινόμενες δράσεις, διευκρινίζεται ποιοι είναι οι αποδέκτες της παρούσας εισήγησης και ποια είναι η στόχευσή της.

Ένας οδικός χάρτης για τη στήριξη των τουριστικών ΜΜΕ και τη διατήρηση των θέσεων απασχόλησης απευθύνεται κατ' αρχήν στις ίδιες τις επιχειρήσεις αλλά και στους συλλογικούς φορείς που εκπροσωπούν τους επιμέρους τουριστικούς κλάδους. Επίσης είναι χρήσιμο να περιέχει ξεκάθαρες κατευθύνσεις προς το Υπουργείο Τουρισμού – και μέσω αυτού συνολικά προς την κυβέρνηση – ώστε κάποιες από τις πολιτικές που θα υλοποιηθούν να συνεισφέρουν με απτό τρόπο στη στήριξη των ΜΜΕ.

Στο ακόλουθο διάγραμμα 2 απεικονίζονται οι προτεινόμενοι στόχοι για τις τρεις αυτές κατηγορίες αποδεκτών.

Διάγραμμα 2: Αποδέκτες του οδικού χάρτη και οι προτεινόμενοι προς εκπλήρωση στόχοι τους

Κύριος αποδέκτης του οδικού χάρτη είναι οι ίδιες οι **μικρομεσαίες τουριστικές επιχειρήσεις** και συγκεκριμένα οι άνθρωποι που τις λειτουργούν. Σε αυτούς τίθενται δύο στόχοι.

Ο πρώτος στόχος, σχετίζεται με τη διασφάλιση της καλής μελλοντικής πορείας και τη θωράκιση της επιχείρησής τους. Πρόκειται για έναν ιδιαίτερα απαιτητικό και πολυσύνθετο στόχο, καθώς η εκπλήρωσή του προϋποθέτει ότι η επιχείρηση θα επιτύχει τα εξής:

- Θα βάλει σε μια σειρά τυχόν εκκρεμότητες – τα «βαρίδια» – του παρελθόντος όπως χρέη παλιά και νέα («κορονοχρέη») ή κακές κριτικές.
- Θα δρομολογήσει την αναβάθμιση/ανακαίνιση/εκσυγχρονισμό των χώρων, εγκαταστάσεων και των προσφερόμενων υπηρεσιών.
- Θα κάνει κτήμα της και θα ενσωματώσει στην καθημερινή της λειτουργία ζητήματα αιχμής όπως τα εξής:
 - ✓ Στρατηγικός σχεδιασμός
 - ✓ Ψηφιακός εκσυγχρονισμός
 - ✓ Πράσινη λειτουργία
 - ✓ Αποτελεσματικό μάρκετινγκ
 - ✓ Υψηλή ποιότητα υπηρεσιών

Ο δεύτερος στόχος – καλός εργοδότης – σχετίζεται με ένα θέμα που έχει γίνει ιδιαίτερα

πιεστικό τα τελευταία χρόνια, τη δυσκολία εξεύρεσης προσωπικού. Είναι σημαντικό να δημιουργηθούν πολλές περισσότερες **ποιοτικές θέσεις εργασίας** σε ένα χώρο που φημίζεται για τις δύσκολες και ενίοτε κακές συνθήκες εργασίας. Από την προσπάθεια να εκπληρωθεί αυτός ο στόχος θα βγουν κερδισμένα αμφότερα τα μέρη: Οι μεν εργαζόμενοι θα βρίσκουν πιο εύκολα αξιοπρεπείς θέσεις εργασίας και θα έχουν κίνητρο να παραμένουν στον ίδιο εργοδότη για περισσότερο καιρό, οι δε επιχειρήσεις θα μπορούν πολύ πιο εύκολα να στελεχώνουν τις ελεύθερες θέσεις, να κρατήσουν το προσωπικό για περισσότερο χρονικό διάστημα και να το κάνουν πιο παραγωγικό.

Αποδέκτες του οδικού χάρτη είναι επίσης οι **συλλογικοί τουριστικοί φορείς** που εκπροσωπούν τους επιμέρους τουριστικούς κλάδους και τις επαγγελματικές ομάδες. Μπορούν να φανούν ιδιαίτερα χρήσιμοι στα μέλη τους εάν προωθήσουν το κοινό τους συμφέρον σε αυτήν την εξαιρετικά δύσκολη συγκυρία με τους εξής δύο τρόπους:

- Να αποτελέσουν **πηγή τεχνογνωσίας** διενεργώντας έρευνα ή παρέχοντας συμβουλευτική υποστήριξη στα μέλη τους.
- Τι ακριβώς σημαίνει «**επίμονος λομπίστας**»⁶; Έχει να κάνει με την καταγραφή των προκλήσεων και κοινών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν τα μέλη ενός συλλογικού φορέα και την προσπάθεια να πειστούν οι αρμόδιοι φορείς – π.χ. Υπουργεία, Περιφέρειες ή Δήμοι – να δώσουν μια λύση.

Κάποιοι συλλογικοί φορείς ήδη εργάζονται προς αυτήν την κατεύθυνση και μάλιστα με ιδιαίτερη επιτυχία.

Τέλος, αποδέκτης του εδώ προτεινόμενου οδικού χάρτη είναι και το ίδιο το **Υπουργείο Τουρισμού**. Για το Υπουργείο προτείνονται δύο ειδικότεροι στόχοι:

- Η υποστήριξη των ΜΜΕ να έχουν συνεχή πρόσβαση και στο μέλλον σε **ευέλικτα χρηματοδοτικά εργαλεία** θα αποτελούσε μια εξαιρετική συνεισφορά του Υπουργείου στην προσπάθεια γρήγορης ανάκαμψης των μικρομεσαίων τουριστικών επιχειρήσεων από την κρίση διάρκειας των τελευταίων ετών.
- Το Υπουργείο ήδη αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους εκπαιδευτικούς οργανισμούς της Ελλάδας στον τομέα της φιλοξενίας, της εστίασης και των

⁶ Ως λομπίστες χαρακτηρίζονται όσοι μέσα από δημόσιες δράσεις επιχειρούν να επηρεάσουν και να ενθαρρύνουν φορείς διακυβέρνησης προκειμένου να ασκήσουν πολιτική προς την επιθυμητή κατεύθυνση. Πηγή: Weiser (2021).

ξεναγών. Εντούτοις, θα φανεί ιδιαίτερα χρήσιμο εάν βοηθήσει τους επαγγελματίες και επιχειρηματίες **να αναπτύξουν τις επαγγελματικές τους δεξιότητες** μέσα από προγράμματα επιμόρφωσης νέας αντίληψης και να κάνει άμεσα προσβάσιμα τα σχετικά προγράμματα π.χ. μέσω εξ αποστάσεως εκπαίδευση.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι η παρούσα προσέγγιση στον οδικό χάρτη έχει την εξής δυσκολία. Το έργο αναφέρεται στο σύνολο των μικρομεσαίων τουριστικών επιχειρήσεων της χώρας, όμως θα πρέπει να αναφερθεί πως στην περίπτωση της Ελλάδας υπάρχει μειωμένη συνοχή ή ομοιογένεια μεταξύ των ΜΜΕ. Πρόκειται για επιχειρήσεις που ανήκουν σε διαφορετικούς κλάδους της οικονομίας και έχουν λίγα κοινά χαρακτηριστικά όπως τουριστικά γραφεία, μικρά οικογενειακά ξενοδοχεία, μη κύρια καταλύματα, γραφεία οργάνωσης συνεδρίων, σκάφη αναψυχής. Εδώ γίνεται μια προσπάθεια οι διατυπώσεις να είναι συμπεριληπτικές και οι προτάσεις να έχουν ευρύτερη εφαρμογή σε όλους αυτούς τους τύπους επιχειρήσεων, ώστε στην παρούσα εισήγηση να υπάρχει κάτι χρήσιμο για κάθε τουριστική επιχείρηση ανεξαρτήτως κλάδου.

5.3 Ο οδικός χάρτης αναλυτικά

Με βάση το παραπάνω σκεπτικό προτείνεται στη συνέχεια η διαμόρφωση του οδικού χάρτη για τη στήριξη των τουριστικών ΜΜΕ και τη διατήρηση των θέσεων απασχόλησης. Ο οδικός χάρτης περιλαμβάνει επτά δράσεις, οι οποίες παρουσιάζονται στον Πίνακα 11. Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζεται το χρονοδιάγραμμα κάθε προτεινόμενης δράσης, προσδιορίζεται το επίπεδο προτεραιότητας, ο φορέας υλοποίησης και παρέχεται εκτιμώμενη δαπάνη για την πλευρά του Υπουργείου Τουρισμού. Όταν δεν προβλέπονται δαπάνες, αυτό σημαίνει ότι αυτές είτε αναφέρονται στη χάραξη πολιτικής και τις προσπάθειες για την εισαγωγή των υφιστάμενων πλαισίων προσαρμογής, είτε ότι η δράση περιλαμβάνει δαπάνες που μπορούν και πρέπει να καλυφθούν οργανικά από τα εκτελεστικά μέρη στο πλαίσιο των προσαρμοσμένων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων τους.

Πίνακας 11: Προτεινόμενες δράσεις του Οδικού Χάρτη

Δράση	Χρονικός Ορίζοντας	Προτεραιότητα	Φορέας Υλοποίησης	Εκτιμώμενη Δαπάνη
1. Εξασφάλιση ρευστότητας στις μικρομεσαίες τουριστικές επιχειρήσεις	Μάιος-Οκτώβριος 2022	Επείγουσα	Υπουργείο Τουρισμού και συλλογικοί	€0

			τουριστικοί φορείς	
2. Προσαρμογή των κριτηρίων επιλογής μιας επενδυτικής πρότασης για το νέο ΕΣΠΑ στις ιδιαίτερες ανάγκες των ΜΜΕ	Μάιος-Οκτώβριος 2022	Επείγουσα	Υπουργείο Τουρισμού και συλλογικοί τουριστικοί φορείς	€0
3. Προσφορά προγράμματος επιμόρφωσης επιχειρηματιών και επαγγελματιών	από Οκτώβριο 2022	Άμεση	Υπουργείο Τουρισμού	έως €250.000
4. Διενέργεια και διανομή κλαδικών ερευνών	οποιαδήποτε στιγμή	Επιθυμητή	Συλλογικοί τουριστικοί φορείς	€0
5. Πρόγραμμα συμβουλευτικής καθοδήγησης για τουριστικούς επιχειρηματίες και επαγγελματίες	οποιαδήποτε στιγμή	Επιθυμητή	Συλλογικοί τουριστικοί φορείς	έως €150.000 ετησίως
6. Αναβάθμιση λειτουργίας της επιχείρησης	οποιαδήποτε στιγμή	Άμεση	Τουριστικοί επιχειρηματίες και επαγγελματίες	€0
7. Βελτίωση των συνθηκών απασχόλησης προσωπικού	από Οκτώβριο 2022	Επείγουσα	Τουριστικοί επιχειρηματίες και επαγγελματίες	έως €50.000

Στη συνέχεια περιγράφεται πιο αναλυτικά κάθε μια από τις προτεινόμενες δράσεις που περιέχονται στον οδικό χάρτη.

ΔΡΑΣΗ 1 Εξασφάλιση ρευστότητας στις μικρομεσαίες τουριστικές επιχειρήσεις

Από τη διαβούλευση (βλ. Κεφάλαιο 4) αναδείχτηκε ως ένα ιδιαίτερα πιεστικό ζήτημα που αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις στην παρούσα συγκυρία αυτό της **ρευστότητας**, καθώς τους επόμενους μήνες θα ολοκληρωθούν τα μέτρα στήριξης των επιχειρήσεων. Πολλές επιχειρήσεις πέτυχαν ήδη από το 2021 μια καλή ανάκαμψη και είχαν έσοδα ικανά να καλύψουν τις υποχρεώσεις τους. Άλλες επιχειρήσεις δεν το κατάφεραν και έτσι ετοιμάζονται να διαχειριστούν τις υποχρεώσεις τους χωρίς την απαιτούμενη ρευστότητα. Έχουν δηλ. ανάγκη τη συνεχιζόμενη στήριξη και δεν είναι σαφές από που αυτή θα προέλθει.

Για να διασφαλιστεί η ανάκαμψη των τουριστικών ΜΜΕ και των θέσεων εργασίας θα είναι ιδιαίτερα χρήσιμο εάν αφ' ενός το Υπουργείο Τουρισμού και αφ' ετέρου οι συλλογικοί φορείς εισηγηθούν στα αρμόδια Υπουργεία – Ανάπτυξης και Οικονομικών – μέτρα προς τις ακόλουθες κατευθύνσεις:

- Παράταση κάποιων από τα προγράμματα στήριξης – όπως, ενδεικτικά, της **Επιστρεπτέας Προκαταβολής** ή της **Συν-Εργασίας** – ή δημιουργία νέου προγράμματος που θα χορηγεί ρευστότητα ειδικά στις τουριστικές επιχειρήσεις.
- Ρύθμιση χρεών, τόσο των παλιών όσο και των νέων («κορονοχρέη»). Για παράδειγμα, η ρύθμιση θα μπορούσε να γίνει με επιμήκυνση του χρόνου αποπληρωμής και στα τρία μέτωπα:
 - ✓ Εφορία
 - ✓ ΕΦΚΑ
 - ✓ Τράπεζες

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρθηκε στις συζητήσεις με τους τουριστικούς φορείς, για τη στήριξη των επιχειρήσεων η Κυβέρνηση μπορεί να επιλέξει μεταξύ δράσεων που έχουν άμεσο δημοσιονομικό κόστος αλλά και δράσεων με έμμεσο ή χωρίς δημοσιονομικό κόστος. Ενδεικτικά προτάθηκε το μοντέλο της Αυστριακής Τράπεζας Τουρισμού, η οποία δεν είναι πραγματική Τράπεζα, αλλά ενδιάμεσος φορέας που παρέχει τη στήριξη του στις ΜΜΕ του τουρισμού ως εγγυητής έναντι των τραπεζών.

Από πλευράς φορέων σχολιάστηκε επίσης ότι η μεσολάβηση των τραπεζών

δυσχεραίνει την κατάσταση και έτσι θα ήταν προτιμότερο τα προγράμματα παροχής ρευστότητας να συνδέονται απευθείας με τις επιχειρήσεις όπως συνέβη στην περίπτωση της Επιστρεπτέας Προκαταβολής. Απαιτείται η ρύθμιση των «κορονοχρεών» αλλά και όσων χρεών είχαν ρυθμιστεί πριν την πανδημία και λόγω αυτής οι ρυθμίσεις χάθηκαν, με διαγραφή των τόκων και προσαυξήσεων και περισσότερες δόσεις.

Τα παραπάνω αποτελούν τη ΔΡΑΣΗ 1 και απεικονίζονται στον Πίνακα 12. Το αναλυτικό σκεπτικό περιέχεται στο Κεφάλαιο 4. Ο ρόλος του Υπουργείου Τουρισμού είναι να μεσολαβεί με τις αρμόδιες κυβερνητικές αρχές για την επέκταση, όχι οριζόντια, των προγραμμάτων που παρέχουν ρευστότητα στις τουριστικές επιχειρήσεις και τη διευκόλυνση της παράτασης της περιόδου των πληρωτέων υποχρεώσεων, την εισαγωγή σχημάτων ρύθμισης, ειδικά δεδομένης της ύπαρξης προηγούμενων δανείων, δανείων που δημιουργήθηκαν κατά τη διάρκεια της πανδημίας και του αυξανόμενου λειτουργικού κόστους ως μέρος των αυξήσεων της ενέργειας και του πληθωρισμού.

Πίνακας 12: Αναλυτικά στοιχεία της Δράσης 1

Τίτλος δράσης	ΔΡΑΣΗ 1: Εξασφάλιση ρευστότητας στις μικρομεσαίες τουριστικές επιχειρήσεις
Χρονικός ορίζοντας	Μάιος-Οκτώβριος 2022
Προτεραιότητα	Επείγουσα
Φορέας υλοποίησης	Υπουργείο Τουρισμού και συλλογικοί τουριστικοί φορείς
Αντιστοιχία με το σκοπό του φορέα υλοποίησης	Υπουργείο Τουρισμού: Παροχή πρόσβαση σε ευέλικτα χρηματοδοτικά εργαλεία Συλλογικοί τουριστικοί φορείς: Επίμονος λομππίστας
Ωφελούμενοι	Μικρομεσαίες τουριστικές επιχειρήσεις
Εκτιμώμενη Δαπάνη για το Υπουργείο Τουρισμού	€0* (*Παρότι η Δράση 1 δεν συνεπάγεται κάποια δαπάνη για το Υπουργείο Τουρισμού, η εξασφάλιση ρευστότητας στις τουριστικές ΜΜΕ θα απαιτήσει την εξεύρεση των σχετικών κονδυλίων από τα Υπουργεία Οικονομικών και Ανάπτυξης. Από την πλευρά τους θα χρειαστεί να γίνει ανάλυση δυνατοτήτων για την οικονομική στήριξη των επιχειρήσεων από εθνικά ή ευρωπαϊκά κονδύλια.)
Παρατηρήσεις	Συνεργασία με το Υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων καθώς και με το Υπουργείο Οικονομικών για την εξασφάλιση ρευστότητας
Δείκτης απόδοσης της δράσης (KPI)	Ποσοστό δανείων και υποχρεώσεων σε ρύθμιση

ΔΡΑΣΗ 2 Προσαρμογή των κριτηρίων επιλογής μιας επενδυτικής πρότασης για το νέο ΕΣΠΑ στις ιδιαίτερες ανάγκες των ΜΜΕ

Παραπλήσια είναι και η επόμενη προτεινόμενη ενέργεια που στοχεύει στα κριτήρια επιλογής μιας επενδυτικής πρότασης για το νέο ΕΣΠΑ. Στις συνεντεύξεις με τους εκπροσώπους των Υπουργείων τονίστηκε επανειλημμένα ότι το νέο ΕΣΠΑ θα χρηματοδοτεί προτάσεις εφόσον περιλαμβάνει ως βασική διάσταση της πρότασης ο ψηφιακός μετασχηματισμός και η βιωσιμότητα. Η στόχευση των επενδυτικών προγραμμάτων στην πράσινη επιχειρηματικότητα και τον ψηφιακό μετασχηματισμό είναι αναμφισβήτητα πολύ θετική, ωστόσο δεν θα πρέπει να μείνουν πίσω από τις εξελίξεις οι επιχειρήσεις που έχουν να επιλύσουν πολύ πιο θεμελιώδη ζητήματα. Η έλλειψη χρηματοδότησης για πολλά χρόνια έχει εμποδίσει πολυάριθμες επιχειρήσεις φιλοξενίας να κάνουν ανακαίνιση των χώρων τους. Αυτά τα καταλύματα παρακμάζουν, δεν είναι καθόλου ανταγωνιστικά και ενοικιάζονται σε χαμηλές τιμές.

Για αυτές τις επιχειρήσεις η υποχρέωση να συμπεριλάβουν κάποια εφαρμογή ψηφιακής τεχνολογίας ή βιωσιμότητας ενδέχεται να αποδειχθεί δυσχερής, καθώς ο προϋπολογισμός αναβάθμισης θα πρέπει κατά προτεραιότητα να διατεθεί για τα βασικά, δηλ. την αποκατάσταση των τοίχων και των υδραυλικών, την αντικατάσταση κουφωμάτων, την αγορά νέων επίπλων κοκ. Οι επιχειρήσεις που έχουν τέτοιες ανάγκες, θα πρέπει να έχουν κάποια δυνατότητα χρηματοδότησης.

Στους περιορισμούς των πολύ μικρών επιχειρήσεων λόγω έλλειψης μιας ΕΜΕ προτίθεται ο αποκλεισμός συγκεκριμένων κατηγοριών επιχειρήσεων – όπως τα μη κύρια καταλύματα και τα ξενοδοχεία ενός και δύο αστέρων – από την πρόσβαση στον αναπτυξιακό νόμο, γεγονός που εμποδίζει το ριζικό εκσυγχρονισμό των εγκαταστάσεων και των υπηρεσιών τους. Στις συζητήσεις με τους φορείς επισημάνθηκε επίσης ότι πέραν του ψηφιακού μετασχηματισμού και της βιωσιμότητας θα πρέπει να προστεθεί ως επιπλέον κριτήριο επιλεξιμότητας μιας επενδυτικής πρότασης η προσβασιμότητα, η οποία αποτελεί και αυτή πυλώνα της Ε.Ε. και του Ταμείου Ανάκαμψης.

Ένα άλλο κλαδικό αίτημα που σχετίζεται με την ένταξη τουριστικών επιχειρήσεων στο ΕΣΠΑ είναι η επιδότηση για την αντικατάσταση του στόλου των τουριστικών

λεωφορείων με νέα, περιβαλλοντικά φιλικά οχήματα με τις τελευταίες ψηφιακές εφαρμογές (όπως το WiFi και τις οθόνες), ώστε να καλυφθούν τα κριτήρια βιωσιμότητας και ψηφιοποίησης και επιπλέον να αναβαθμιστεί η ποιότητα του στόλου και η ασφάλεια των επιβατών. Κατά τις συζητήσεις με τους φορείς τονίστηκε ότι η αντικατάσταση τουριστικών λεωφορείων έχει να επιδοτηθεί από τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004 (τότε η επιδότηση αντικατάστασης του στόλου είχε υλοποιηθεί μέσω των οικονομικών υπηρεσιών του ΕΟΤ). Έκτοτε έχει μεσολαβήσει η υπερδεκαετής οικονομική κρίση, με αποτέλεσμα ο στόλος οχημάτων της χώρας να έχει γεράσει σημαντικά. Τα παλαιότερα λεωφορεία αντικαθίστανται με μεταχειρισμένα από το εξωτερικό, καθώς δεν υπάρχει πρόσβαση σε χρηματοδότηση για την αγορά οχημάτων καινούργιας τεχνολογίας.

Βάσει των παραπάνω προτείνεται, συνεπώς, να ετοιμαστεί από το Υπουργείο Τουρισμού μια εισήγηση για τα κριτήρια χρηματοδότησης σε συνεργασία με τους συλλογικούς φορείς. Ο εν λόγω κατάλογος κριτηρίων θα πρέπει να περιλαμβάνει διατάξεις για τις πολύ μικρές επιχειρήσεις που δεν παρουσιάζουν ΕΜΕ, εργασίες ανακαίνισης που θα μπορούσαν να αναβαθμίσουν τις βασικές εγκαταστάσεις για να λάβουν στη συνέχεια ειδικές εγκαταστάσεις που προωθούν την πράσινη οικονομία, διατάξεις χρηματοδότησης και επιδοτήσεις για την ανανέωση παλαιωμένου στόλου υπό την προϋπόθεση ότι μπορεί να συμπεριλάβει στοιχεία ψηφιοποίησης και περαιτέρω αναβαθμίσεις για την προώθηση της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας. Αυτή η εισήγηση, που θα πρέπει να σχεδιαστεί και να εκπονηθεί με βάση τα παραπάνω συμπεριλαμβανομένων των αναθεωρήσεων των βασικών εθνικών τουριστικών ενώσεων, αποτελεί το προϊόν της ΔΡΑΣΗΣ 2, προτείνεται να κατατεθεί στα Υπουργεία Ανάπτυξης και Οικονομικών (βλ. Πίνακα 13).

Πίνακας 13: Αναλυτικά στοιχεία της Δράσης 2

Τίτλος δράσης	ΔΡΑΣΗ 2: Προσαρμογή των κριτηρίων επιλογής μιας επενδυτικής πρότασης για το νέο ΕΣΠΑ στις ιδιαίτερες ανάγκες των ΜΜΕ
Χρονικός ορίζοντας	Μάιος-Οκτώβριος 2022
Προτεραιότητα	Επείγουσα
Φορέας υλοποίησης	Υπουργείο Τουρισμού και συλλογικοί τουριστικοί φορείς
Αντιστοιχία με το σκοπό του φορέα υλοποίησης	Υπουργείο Τουρισμού: Παροχή πρόσβασης σε ευέλικτα χρηματοδοτικά εργαλεία Συλλογικοί τουριστικοί φορείς: Επίμονος λομππίστας
Ωφελούμενοι	Μικρομεσαίες τουριστικές επιχειρήσεις
Εκτιμώμενη Δαπάνη	€0

για το Υπουργείο Τουρισμού	
Παρατηρήσεις	Συνεργασία με το Υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων καθώς και με το Υπουργείο Οικονομικών για την τροποποίηση των κριτηρίων επιλογής μιας επενδυτικής πρότασης για το νέο ΕΣΠΑ
Δείκτης απόδοσης της δράσης (KPI)	Μερίδιο των ΜΜΕ στις χορηγήσεις ενισχύσεων για τουριστικές επενδύσεις

ΔΡΑΣΗ 3 Προσφορά προγράμματος επιμόρφωσης επιχειρηματιών και επαγγελματιών

Για να προάγει το στόχο της ανάπτυξης δεξιοτήτων, προτείνεται το Υπουργείο να προχωρήσει στην υλοποίηση της ΔΡΑΣΗΣ 3, δηλ. την προσφορά προγράμματος επιμόρφωσης επιχειρηματιών και επαγγελματιών **νέας αντίληψης** (βλ. Πίνακα 14). Μπορεί να την υλοποιήσει είτε με το δικό του εκπαιδευτικό οργανισμό είτε με άλλους φορείς ή εξωτερικούς συνεργάτες δημιουργώντας ένα πρόγραμμα εξ αποστάσεως κατάρτισης. Θα πρέπει να διδαχθούν ζητήματα αιχμής, ώστε οι μετέχοντες να αποκτήσουν νέες επαγγελματικές δεξιότητες που θα τους είναι χρήσιμες στη διοίκηση της δικής τους επιχείρησης στη μετά Covid-19 εποχή. Το πρόγραμμα θα πρέπει να καλύψει, ενδεικτικά, την εξής θεματολογία:

- Αρχές Στρατηγικής Διοίκησης για Τουριστικές Επιχειρήσεις
- Ποιοτική Εξυπηρέτηση Πελατών
- Διοίκηση Ανθρωπίνων Πόρων στις Τουριστικές Επιχειρήσεις
- Βασικές Αρχές της Διαχείρισης Εσόδων (Revenue Management) και Τιμολογιακή Πολιτική για Τουριστικές Επιχειρήσεις
- Ψηφιακό Μάρκετινγκ για Τουριστικές Επιχειρήσεις
- Κυκλική Οικονομία για Τουριστικές Επιχειρήσεις

Προτείνεται να διατεθεί από το Υπουργείο Τουρισμού κονδύλι μέχρι το ύψος των 250.000 Ευρώ, προκειμένου με αυτό να καλυφθούν τα έξοδα παραγωγής εκπαιδευτικού υλικού για την ανωτέρω θεματολογία καθώς και τεχνικής ανάπτυξης ενός προγράμματος **ασύγχρονης τηλεκπαίδευσης**, στο οποίο θα έχουν ελεύθερη και απεριόριστη πρόσβαση όλοι οι ενδιαφερόμενοι τουριστικοί επιχειρηματίες και επαγγελματίες. Η εκπαιδευτική ύλη του προγράμματος θα πρέπει να προσαρμοστεί στα ειδικότερα χαρακτηριστικά των κύριων τουριστικών κλάδων όπως, ενδεικτικά, τα ξενοδοχεία, τα μη κύρια καταλύματα, τα τουριστικά γραφεία, τα σκάφη αναψυχής, τα γραφεία που σχετίζονται με τη διοργάνωση συνεδρίων (PCO και DMC) και οι ξεναγοί.

Πίνακας 14: Αναλυτικά στοιχεία της Δράσης 3

Τίτλος δράσης

ΔΡΑΣΗ 3: Προσφορά προγράμματος επιμόρφωσης επιχειρηματιών και επαγγελματιών

Χρονικός ορίζοντας	από Οκτώβριο 2022
Προτεραιότητα	Άμεση
Φορέας υλοποίησης	Υπουργείο Τουρισμού
Αντιστοιχία με το σκοπό του φορέα υλοποίησης	Ανάπτυξη δεξιοτήτων
Ωφελούμενοι	Μικρομεσαίες τουριστικές επιχειρήσεις
Εκτιμώμενη Δαπάνη για το Υπουργείο Τουρισμού	έως €250.000
Παρατηρήσεις	Διδασκαλία εξ αποστάσεως
Δείκτης απόδοσης της δράσης (KPI)	Αριθμός συμμετεχόντων τουριστικών επιχειρηματιών και επαγγελματιών

ΔΡΑΣΗ 4 Διενέργεια και διανομή κλαδικών ερευνών

Για την καλύτερη δυνατή υποστήριξη των μελών τους, οι συλλογικοί τουριστικοί φορείς μπορούν να προχωρήσουν στη διεξαγωγή ερευνών και την παραγωγή κλαδικών εκθέσεων κοινού ενδιαφέροντος. Κάποιοι συλλογικοί φορείς ήδη το πράττουν καθώς έχουν καλά οργανωμένο ερευνητικό μηχανισμό, ενώ άλλοι φορείς δεν έχουν τη δυνατότητα υλοποίησης αυτών των ερευνών με δικά τους μέσα και απευθύνονται σε ερευνητή ή πανεπιστήμιο.

Κάθε συλλογικός φορέας είναι χρήσιμο να υλοποιεί τουλάχιστον μία κλαδική έρευνα ετησίως στο πλαίσιο της ΔΡΑΣΗΣ 4 (βλ. Πίνακα 15), ώστε να ενημερώνει τα μέλη του για κρίσιμα ζητήματα που απασχολούν τον κλάδο. Αυτές οι έρευνες θα πρέπει να είναι εύκολα προσβάσιμες μέσω της ιστοσελίδας εκάστου φορέα, αλλά και του Υπουργείου Τουρισμού. Ιδίως στη μετά Covid-19 εποχή, οι ΜΜΕ χρειάζονται την απαιτούμενη πληροφόρηση ώστε να λαμβάνουν αποφάσεις για τις επόμενες επιχειρηματικές κινήσεις με βάση τα πραγματικά δεδομένα της αγοράς. Σε αυτό το τόσο ρευστό σκηνικό η γνώση αποτελεί δύναμη για τις ΜΜΕ.

Το Υπουργείο μπορεί να υποστηρίξει τους τουριστικούς φορείς στην ανάπτυξη κλαδικής ερευνητικής δραστηριότητας αναλαμβάνοντας συντονιστικό ρόλο και συμβάλλοντας στη διάχυση των ερευνητικών δεδομένων και των κλαδικών εκθέσεων. Επιπλέον, το Υπουργείο ενθαρρύνεται να συντάσσει ετήσια έκθεση στην οποία θα παρουσιάζονται οι προοπτικές όπως απεικονίζονται μέσα από την έρευνα και τα ευρήματα κάθε συλλογικού φορέα. Αυτό θα ωφελήσει όχι μόνο τα μέλη των ενώσεων αλλά και ολόκληρη την τουριστική βιομηχανία, καθώς θα παρέχει νέες και έγκαιρες πληροφορίες και δεδομένα για τους υπεύθυνους λήψης αποφάσεων καθώς προετοιμάζονται για την επερχόμενη τουριστική περίοδο. Τέλος, τέτοιες ετήσιες εκθέσεις θα βοηθήσουν μια διαχρονική μελέτη να ανακαλύψει τάσεις από έτος σε έτος που μπορούν να επιτρέψουν προβλέψεις και προσομοιώσεις σεναρίων.

Πίνακας 15: Αναλυτικά στοιχεία της Δράσης 4

Τίτλος δράσης	ΔΡΑΣΗ 4: Διενέργεια και διανομή κλαδικών ερευνών
Χρονικός ορίζοντας	Οποιαδήποτε στιγμή
Προτεραιότητα	Επιθυμητή
Φορέας υλοποίησης	Συλλογικοί τουριστικοί φορείς
Αντιστοιχία με το σκοπό του φορέα υλοποίησης	Πηγή τεχνογνωσίας
Ωφελούμενοι	Μικρομεσαίες τουριστικές επιχειρήσεις
Εκτιμώμενη Δαπάνη για το Υπουργείο Τουρισμού	€0
Παρατηρήσεις	Ζητήματα αιχμής που απασχολούν τον κλάδο θα είναι ελεύθερα διαθέσιμα στα μέλη εκάστοτε φορέα.
Δείκτης απόδοσης της δράσης (KPI)	Αριθμός συλλογικών κλαδικών φορέων που δημοσιεύουν και διανέμουν κλαδικές έρευνες

ΔΡΑΣΗ 5 Πρόγραμμα συμβουλευτικής καθοδήγησης για ΜΜΕ του τουρισμού

Μια άκρως πρακτική βοήθεια που μπορεί να προσφέρει ένα φορέας στα μέλη του είναι η διοργάνωση ενός προγράμματος συμβουλευτικής καθοδήγησης (mentoring). Στην πολύ δύσκολη συγκυρία που διανύουμε μετά από δύο χρόνια πανδημίας, πολλοί επαγγελματίες και επιχειρηματίες έχουν δυσκολία να κατανοήσουν όλες τις παραμέτρους της αγοράς που τους επηρεάζει και δεν μπορούν εύκολα να εκτιμήσουν εάν σε κάποια επικείμενη επιχειρηματική τους κίνηση έχουν πάρει τις σωστές αποφάσεις.

Ένα πρόγραμμα συμβουλευτικής καθοδήγησης (βλ. Πίνακα 16) δίνει σε μεγάλο αριθμό ΜΜΕ τη δυνατότητα να συζητήσουν κατ' ιδίαν και εμπιστευτικά τα σχέδιά τους με επαγγελματία σύμβουλο επιχειρήσεων και να κάνουν τυχόν διορθωτικές κινήσεις στα επενδυτικά τους σχέδια (π.χ. ριζική ανακαίνιση, επέκταση επιχείρησης, προσφορά νέου προϊόντος κοκ.). Πρόκειται για μια δωρεάν υπηρεσία από πλευράς του συλλογικού φορέα προς τα μέλη του.

Καθώς οι οικονομικές και οργανωτικές δυνατότητες των περισσότερων τουριστικών φορέων είναι περιορισμένες, προτείνεται να διατεθεί από το Υπουργείο Τουρισμού ένα ετήσιο κονδύλι ύψους έως 150.000 Ευρώ, με το οποίο θα ενισχυθούν οι φορείς κατά την υλοποίηση των προγραμμάτων συμβουλευτικής καθοδήγησης στο πλαίσιο της ΔΡΑΣΗΣ 5, είτε μέσω επιδότησης, είτε μέσω κατευθείαν παροχής mentoring για τις ΜΜΕ με πολύ χαμηλό κύκλο εργασιών (μικρότερο του 30% του μέσου κύκλου εργασιών του κλάδου) για το 2021 ή/και δηλωμένη ζημία. Σαφώς, τα άνωθεν κριτήρια μπορούν να επανεξετασθούν με την συνεργασία του Υπουργείου Οικονομικών ή/και του Υπουργείου Ανάπτυξης.

Πίνακας 16: Αναλυτικά στοιχεία της Δράσης 5

Τίτλος δράσης	ΔΡΑΣΗ 5: Πρόγραμμα συμβουλευτικής καθοδήγησης για τουριστικούς επιχειρηματίες και επαγγελματίες
Χρονικός ορίζοντας	Οποιαδήποτε στιγμή
Προτεραιότητα	Επιθυμητή
Φορέας υλοποίησης	Συλλογικοί τουριστικοί φορείς
Αντιστοιχία με το σκοπό του φορέα	Πηγή τεχνογνωσίας

υλοποίησης	
Ωφελούμενοι	Μικρομεσαίες τουριστικές επιχειρήσεις
Εκτιμώμενη Δαπάνη για το Υπουργείο Τουρισμού	έως €150.000
Παρατηρήσεις	Συμβουλευτική καθοδήγηση (mentoring) των επιχειρήσεων που σχεδιάζουν κάποια σημαντική επιχειρηματική κίνηση
Δείκτης απόδοσης της δράσης (KPI)	Αριθμός συμμετεχόντων επιχειρηματιών και επαγγελματιών

ΔΡΑΣΗ 6 Αναβάθμιση λειτουργίας της επιχείρησης

Βασικό ζητούμενο μιας μικρομεσαίας επιχείρησης που θέλει να βάλει πίσω της την περιπέτεια της πανδημίας και ετοιμάζεται για τη μετά Covid-19 εποχή είναι να θωρακιστεί σε σχέση με εκκρεμότητες του παρελθόντος (π.χ. ένα παλιό δάνειο) και να προσαρμοστεί στις απαιτήσεις του άμεσου μέλλοντος, π.χ. δρομολογώντας την αναβάθμιση, ανακαίνιση, εκσυγχρονισμό, των χώρων της επιχείρησης και των προσφερόμενων υπηρεσιών. Στο πλαίσιο της ΔΡΑΣΗΣ 6 (βλ. Πίνακα 17), οι επιχειρηματίες θα πρέπει επιπλέον να υιοθετήσουν στην καθημερινή τους δουλειά ζητήματα αιχμής όπως τα εξής και να τα κάνουν κτήμα τους:

- Στρατηγικός σχεδιασμός
- Ψηφιακός εκσυγχρονισμός
- Πράσινη λειτουργία
- Αποτελεσματικό μάρκετινγκ
- Υψηλή ποιότητα υπηρεσιών

Με αυτά τα εφόδια θα μπορέσουν να διοικήσουν την επιχείρησή τους με τον καλύτερο δυνατό τρόπο και να αυξήσουν τις οικονομικές επιδόσεις της. Καθώς αυτή η δράση είναι ιδιαίτερα απαιτητική, οι επιχειρηματίες και επαγγελματίες θα χρειαστούν κάποια καθοδήγηση, την εξασφάλιση της οποίας θα υποστηρίξει το Υπουργείο Τουρισμού μέσα από τις προαναφερθείσες Δράσεις 3, 4 και 5. Χρήσιμες θα φανούν επίσης οι διαθέσιμες πιστοποιήσεις για την ποιότητα, τη βιωσιμότητα, την υγιεινή και την ασφάλεια που μπορούν να επιδιώξουν να αποκτήσουν οι ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις.

Πίνακας 17: Αναλυτικά στοιχεία της Δράσης 6

Τίτλος δράσης	ΔΡΑΣΗ 6: Αναβάθμιση λειτουργίας της επιχείρησης
Χρονικός ορίζοντας	Οποιαδήποτε στιγμή
Προτεραιότητα	Άμεση
Φορέας υλοποίησης	Τουριστικοί επιχειρηματίες και επαγγελματίες
Αντιστοιχία με το σκοπό του φορέα υλοποίησης	Διασφαλίζοντας το μέλλον της επιχείρησης
Ωφελούμενοι	Μικρομεσαίες τουριστικές επιχειρήσεις

Εκτιμώμενη Δαπάνη για το Υπουργείο Τουρισμού	€0
Παρατηρήσεις	Αναβάθμιση, ανακαίνιση και εκσυγχρονισμός των χώρων της επιχείρησης και των προσφερόμενων υπηρεσιών καθώς και υιοθέτηση ζητημάτων αιχμής στην καθημερινή λειτουργία της επιχείρησης
Δείκτης απόδοσης της δράσης (KPI)	Μέση βαθμολογία των ελληνικών τουριστικών επιχειρήσεων σε πλατφόρμες τύπου TripAdvisor

ΔΡΑΣΗ 7 Βελτίωση των συνθηκών απασχόλησης προσωπικού

Η δυσκολία εξεύρεσης προσωπικού κάνει αναγκαία την αλλαγή νοοτροπίας στην αντιμετώπιση των εργαζομένων. Με στόχο τη δημιουργία περισσότερο ποιοτικών θέσεων εργασίας στη μετά Covid-19 εποχή και μάλιστα σε ένα χώρο που φημίζεται για τις δύσκολες και ενίοτε κακές συνθήκες εργασίας, προβλέπεται στη ΔΡΑΣΗ 7 η εκμάθηση τεχνικών διοίκησης προσωπικού και η εφαρμογή τους. Έτσι θα βγουν κερδισμένοι όλοι. Οι μεν εργαζόμενοι θα βρίσκουν πιο εύκολα αξιοπρεπείς θέσεις εργασίας και θα έχουν κίνητρο να παραμένουν στον ίδιο εργοδότη για περισσότερο καιρό, οι δε επιχειρήσεις θα μπορούν ευκολότερα να στελεχώνουν τις ελεύθερες θέσεις, να διατηρούν το προσωπικό για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα και να ενισχύουν την παραγωγικότητα.

Στο πλαίσιο αυτής της Δράσης (βλ. Πίνακα 18) οι επιχειρηματίες θα εκπαιδευτούν στις σύγχρονες τεχνικές της Διοίκησης Προσωπικού, ειδικά λαμβάνοντας υπόψιν τις γενεαλογικές αλλαγές και συμπεριφορές, και θα ετοιμάσουν ένα σχέδιο δράσης για την καλύτερη αντιμετώπιση των εργαζομένων τους, την υποκίνησή τους καθώς και την πιο αποδοτική καθοδήγησή τους με σκοπό την αύξηση της παραγωγικότητας.

Προτείνεται να αναλάβει το Υπουργείο Τουρισμού την παραγωγή ενός εγχειριδίου διοίκησης προσωπικού (σε ηλεκτρονική μορφή) που θα είναι εύκολα κατανοητό και εύκολα εφαρμόσιμο σε κάθε ελληνική τουριστική επιχείρηση και ιδίως στις επιχειρήσεις εποχικής λειτουργίας, όπου οι εργασιακές συνθήκες είναι ιδιαίτερα δύσκολες. Το εγχειρίδιο αυτό θα πλαισιωθεί από μια σειρά μαγνητοσκοπημένων διαδικτυακών σεμιναρίων (webinars) – διαθέσιμων ανά πάσα στιγμή από την ιστοσελίδα του Υπουργείου και των τουριστικών φορέων – στα οποία θα αναλύονται όλες οι πτυχές ενός σχεδίου δράσης για την αποτελεσματικότερη διοίκηση των ανθρωπίνων πόρων σε μια μικρή τουριστική επιχείρηση. Για το σκοπό αυτό προτείνεται κονδύλι ύψους 50.000 Ευρώ.⁷

⁷ Η υλοποίηση αυτής της δράσης προϋποθέτει την ύπαρξη ανάλογης οικονομικής δυνατότητας από πλευράς του Υπουργείου Τουρισμού και του κρατικού μηχανισμού.

Πίνακας 18: Αναλυτικά στοιχεία της Δράσης 7

Τίτλος δράσης	ΔΡΑΣΗ 7: Βελτίωση των συνθηκών απασχόλησης προσωπικού
Χρονικός ορίζοντας	από Οκτώβριο 2022
Προτεραιότητα	Επείγουσα
Φορέας υλοποίησης	Τουριστικοί επιχειρηματίες και επαγγελματίες
Αντιστοιχία με το σκοπό του φορέα υλοποίησης	Σωστός εργοδότης
Ωφελούμενοι	Μικρομεσαίες τουριστικές επιχειρήσεις
Εκτιμώμενη Δαπάνη για το Υπουργείο Τουρισμού	έως €50.000
Παρατηρήσεις	Εκπαίδευση επιχειρηματιών στις τεχνικές διοίκησης προσωπικού και κατάρτιση ενός πλάνου καλύτερης αντιμετώπισης εργαζομένων για τη βελτίωση της παραγωγικότητας
Δείκτης απόδοσης της δράσης (KPI)	Ποσοστό αποχώρισης προσωπικού από τις ελληνικές τουριστικές επιχειρήσεις

Πηγές

Έρευνες και δημοσιεύματα στο διαδίκτυο

INΣΕΤΕ (2022). Recovery Tracker. <https://insete.gr/bi/recovery-tracker/> Πρόσβαση στις 25 Απριλίου 2022

Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων (2022). Οι Επιδόσεις των Ελληνικών Ξενοδοχείων το 2021. Αθήνα: ΙΤΕΠ

Barone, Adam (2022). Factor. Investopedia.

<https://www.investopedia.com/terms/f/factor.asp> Πρόσβαση στις 25 Απριλίου 2022

Corporate Finance Institute (2022). Microcredit.

<https://corporatefinanceinstitute.com/resources/> Πρόσβαση στις 25 Απριλίου 2022

Daniel Weiser (2021). Why Lobbying Is Legal and Important in the U.S.

Investopedia. <https://www.investopedia.com/articles/investing/043015/why-lobbying-legal-and-important-us.asp> Πρόσβαση στις 25 Απριλίου 2022

Tardi, Carla (2020). Leaseback. Investopedia.

<https://www.investopedia.com/terms/l/leaseback.asp> Πρόσβαση στις 25 Απριλίου 2022

Ιστοσελίδες

<https://covid19.gov.gr/>

<https://eur-lex.europa.eu/>

<https://mintour.gov.gr/>

<https://opeka.gr/>

<https://ypergasias.gov.gr/>

<https://www.aade.gr/mybusinesssupport>

<http://www.antagonistikotita.gr/epanek/>

<http://www.et.gr/>

<http://www.keyd.gov.gr/>

<https://www.minfin.gr/>

<https://www.minfin.gr/-/d-t-meiose-misthomatos-gia-oles-tis-epicheireseis-pou-plettontai-apo-ten-exaplose-tou-koronoiou-kai-gia-tous-ergazomenous-se-autes>

<https://covid19.gov.gr/miosi-misthomatos-epangelmatikon-mi/>

<https://covid19.gov.gr/epektasi-meiosis-misthomaton-epangelmatikon-misthoseon-kai-stirixi-ton-ekmisthoton-apo-ti-mi-eispraxi-misthomaton/>

https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/gr/Documents/tax/gr_20.11.2020_tax_alert_COVID_19_Measures_aiming_to_tackle_effects_of_the_Coronavirus_pandemic_GR_noexp.pdf

Παραρτήματα

Παράρτημα I - Μεθοδολογικά εργαλεία της πρωτογενούς έρευνας

Παράρτημα II - Νόμος 4813/2021: Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2022-2025*

Παράρτημα III - Έρευνα ΙΤΕΠ: Οι Επιδόσεις των Ελληνικών Ξενοδοχείων το 2021*

*Τα Παραρτήματα II και III παρατίθενται ως συνοδευόμενα αρχεία.

Παράρτημα Ι - Μεθοδολογικά εργαλεία της πρωτογενούς έρευνας

- Οδηγός συνέντευξης με τους εκπροσώπους Υπουργείων
- Οδηγός συνέντευξης με τους κλαδικούς συλλογικούς φορείς του τουρισμού
- Ερωτηματολόγιο προς συμπλήρωση από τους κλαδικούς συλλογικούς φορείς του τουρισμού

Οδηγός Συνέντευξης για τα Υπουργεία

Στην παρούσα έρευνα εξετάζονται οι πολιτικές στήριξης που υλοποίησε η Ελληνική Κυβέρνηση προς όφελος των ελληνικών μικρομεσαίων επιχειρήσεων του τουριστικού τομέα σε σχέση με τις επιπτώσεις από την πανδημία του COVID-19.

Ερώτηση 1: Παρακαλούμε αναφέρετε πολύ συνοπτικά τις πολιτικές που υλοποίησε το Υπουργείο σας για τη στήριξη τόσο των μικρομεσαίων επιχειρήσεων του τουριστικού τομέα όσο και των θέσεων εργασίας σε αυτές τις επιχειρήσεις.

Ερώτηση 2: Με βάση την εμπειρία της προηγούμενης διετίας αλλά και το feedback από τις άμεσα ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις, ποιες πτυχές των πολιτικών στήριξης που υλοποιήσατε θα λέγατε ότι λειτούργησαν αποτελεσματικά και σε ποιες παρουσιάστηκαν αδυναμίες;

Ερώτηση 3: Με βάση την εμπειρία της προηγούμενης διετίας αλλά και το feedback από τις άμεσα ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις και τους τουριστικούς φορείς, πώς θα βλέπατε τη στήριξη των μικρομεσαίων τουριστικών επιχειρήσεων εφεξής; Με συνέχιση των ίδιων πολιτικών ως έχουν, με τη βελτίωσή τους (αναφέρετε δυνητικά εφικτούς τρόπους) ή με νέες πολιτικές;

Ερώτηση 4: Πώς κρίνετε την επικοινωνία σας με τις τουριστικές επιχειρήσεις και τους τουριστικούς φορείς; Λάβατε το κατάλληλο feedback ως προς την αποτελεσματικότητα των πολιτικών που υλοποιήσατε αλλά και ως προς τη βελτίωση της στήριξης των μικρομεσαίων επιχειρήσεων από το Υπουργείο σας;

Αν όχι, για ποιόν λόγο και πως θεωρείτε μπορεί να βελτιωθεί η επικοινωνία επί του θέματος;

Ερώτηση 5: Υπήρξαν προγράμματα ή άλλα μέτρα ενίσχυσης λόγω COVID-19 που χορηγήθηκαν σε άλλους κλάδους αλλά όχι στις τουριστικές επιχειρήσεις; Εάν ναι, παρακαλώ αναφέρετε ποια είναι αυτά και αν θα μπορούσαν να ενταχθούν κατά τη γνώμη σας και οι τουριστικές επιχειρήσεις.

Ερώτηση 6: Τι θα αλλάζατε στον τρόπο στήριξης των μικρομεσαίων τουριστικών επιχειρήσεων εφεξής, προκειμένου να ξεπεράσουν όσο το δυνατόν πιο σύντομα τις επιπτώσεις της πανδημίας;

Ερώτηση 7: Υπάρχουν χρηματοδοτικά ή άλλα εργαλεία – π.χ. σε εθνικά ή ευρωπαϊκά προγράμματα – τα οποία δεν έχουν μέχρι στιγμής αξιοποιηθεί για τη στήριξη των μικρομεσαίων τουριστικών επιχειρήσεων της Ελλάδας;

Αν ναι, για ποιο λόγο πιστεύετε πως δεν αξιοποιήθηκαν;

Ερώτηση 8: Έχετε κάποια άλλη σκέψη σας σχετικά με την ταχεία ανάκαμψη των ελληνικών τουριστικών επιχειρήσεων από τις επιπτώσεις της πανδημίας που δεν έχουμε μέχρι στιγμής συζητήσει;

Ερώτηση 9: Υπάρχουν διαθέσιμα απολογιστικά ή άλλα στατιστικά στοιχεία για τις πολιτικές στήριξης μικρομεσαίων τουριστικών επιχειρήσεων που υλοποίησε το Υπουργείο σας (π.χ. ως προς το συνολικό προϋπολογισμό, τον αριθμό των ωφελούμενων επιχειρήσεων ή εργαζομένων, τη μέση δαπάνη ανά επιχείρηση κοκ.); Εάν ναι, θα θέλαμε να παρακαλέσουμε για την αποστολή τους. Οι απαντήσεις σας θα είναι άκρως εμπιστευτικές και θα αξιοποιηθούν αποκλειστικά για τους σκοπούς του έργου. Πρόσβαση θα έχουν μόνο το Υπουργείο Τουρισμού, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού και η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Ανασυγκρότησης και Επενδύσεων.

Οδηγός Συνέντευξης για τους Συλλογικούς Τουριστικούς Φορείς

Στην παρούσα έρευνα εξετάζονται οι επιπτώσεις που είχε στις επιχειρήσεις του κλάδου σας η πανδημία του COVID-19, τα μέτρα ενίσχυσης του κλάδου από την Ελληνική Κυβέρνηση και την Ευρωπαϊκή Ένωση καθώς και οι ανάγκες σας για περαιτέρω στήριξη προκειμένου να εξασφαλιστεί η γρήγορη ανάκαμψη του κλάδου και η προστασία των θέσεων εργασίας.

Ερώτηση 1: Παρακαλούμε αναφέρετε πολύ συνοπτικά τις επιπτώσεις που είχε η πανδημία του COVID-19 στον κλάδο σας ως προς τα εξής σημεία:

Έσοδα και κερδοφορία:	
Τιμολογιακή πολιτική:	
Σχέσεις με πελάτες:	
Θέσεις απασχόλησης και σχέσεις με το προσωπικό:	
Εξεύρεση προσωπικού από τις επιχειρήσεις του κλάδου:	
Σχέσεις με προμηθευτές:	
Σχέσεις με τράπεζες και ρευστότητα:	
Άλλες επιπτώσεις στις επιχειρήσεις του κλάδου:	

Ερώτηση 2: Συγκριτικά με την περίοδο προ πανδημίας, βλέπετε να διαμορφώνονται το 2022 νέα δεδομένα και να παγιώνονται νέες τάσεις στην τουριστική αγορά και στον κλάδο σας ή πιστεύετε ότι τα πράγματα θα επανέλθουν στα δεδομένα του 2019; Εάν διαπιστώνετε νέα δεδομένα και τάσεις, παρακαλώ αναφέρετέ τα συνοπτικά.

Ερώτηση 3: Από ποια προγράμματα της Ελληνικής Κυβέρνησης ή της Ευρωπαϊκής Ένωσης ενισχύθηκαν οι επιχειρήσεις του κλάδου σας προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι επιπτώσεις της πανδημίας του COVID-19; Παρακαλώ συμπληρώστε τον ακόλουθο πίνακα.

Ερώτηση 4: Πόσο ικανοποιημένοι μείνατε από αυτά τα προγράμματα; Παρακαλώ αναφέρετε τα θετικά και αρνητικά σημεία της ενίσχυσης που σας έχει προσφερθεί, ξεκινώντας από τα σημαντικότερα σημεία.

Ερώτηση 5: Πώς αξιολογείτε ειδικότερα τις πολιτικές για τη **διατήρηση της απασχόλησης** που υλοποιήθηκαν την προηγούμενη διετία;

Ερώτηση 6: Υπήρξαν προγράμματα ή άλλα μέτρα ενίσχυσης λόγω COVID-19 που χορηγήθηκαν σε άλλους κλάδους αλλά όχι στο δικό σας, τα οποία θα ήταν χρήσιμα και στη δική σας περίπτωση; Εάν ναι, παρακαλώ αναφέρετε ποια είναι αυτά και γιατί θα πρέπει να δοθούν και στο δικό σας κλάδο.

Ερώτηση 7: Με ποια μέτρα και εργαλεία θα θέλατε να στηρίξει εφεξής η Ελληνική Κυβέρνηση τον κλάδο σας, ώστε να ολοκληρωθεί η ανάκαμψη από τις επιπτώσεις του COVID-19 όσο το δυνατόν πιο σύντομα και να επανέλθει η απασχόληση στα προ πανδημίας επίπεδα;

Ερώτηση 8: Σε ποια θέματα θα βρίσκατε χρήσιμη την επιμόρφωση των επιχειρηματιών και επαγγελματιών του κλάδου σας (π.χ. με τη μορφή σεμιναρίων), προκειμένου να βοηθηθούν στην ταχύτερη δυνατή ανάκαμψη από τις επιπτώσεις της πανδημίας; Αναφέρετε τυχόν διαβαθμίσεις ανάλογα με το επαγγελματικό επίπεδο των ρόλων που χρειάζονται επιμόρφωση.

Συμπληρωματικές ερωτήσεις για το έργο του Υπουργείου Τουρισμού, του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (UNWTO) και της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Ανασυγκρότησης και Επενδύσεων (EBRD)

Για την τελική και ποσοτικοποιημένη αξιολόγηση των προγραμμάτων στήριξης που προσφέρθηκαν από την ελληνική κυβέρνηση και την Ευρωπαϊκή Ένωση στις πολύ μικρές, μικρές και μεσαίες ελληνικές τουριστικές επιχειρήσεις κατά την περίοδο της πανδημίας, θα θέλαμε να σας παρακαλέσουμε να διαθέσετε 5 λεπτά για την απάντηση των ακόλουθων ερωτημάτων.

Σας ευχαριστούμε θερμά!

Για διευκρινίσεις μπορείτε να επικοινωνήσετε με τον κ. Δημήτρη Κούτουλα (d.koutoulas@gmail.com, τηλ. 693 620 8689) ή τον κ. Νίκο Γκολφινόπουλο (ngkolfinopoulos@unwto.org).

Πόσο ικανοποιημένος έμεινε ο κλάδος σας από το ΕΥΡΟΣ ΤΩΝ ΜΕΤΡΩΝ ΣΤΗΡΙΞΗΣ των ελληνικών τουριστικών επιχειρήσεων κατά την περασμένη διετία της πανδημίας;*

1 2 3 4 5

Καθόλου ικανοποιημένος Απόλυτα ικανοποιημένος

Πόσο ικανοποιημένος έμεινε ο κλάδος σας από τα ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΕΠΙΛΕΞΙΜΟΤΗΤΑΣ που ίσχυσαν στο πλαίσιο των προγραμμάτων στήριξης λόγω πανδημίας, βάσει των οποίων οι επιχειρήσεις του κλάδου σας μπόρεσαν - ή δεν μπόρεσαν - να χρηματοδοτηθούν και να τύχουν υποστήριξης;*

1 2 3 4 5

Καθόλου ικανοποιημένος Απόλυτα ικανοποιημένος

Πόσο ικανοποιημένος έμεινε ο κλάδος σας από το ΥΨΟΣ ΤΗΣ ΧΡΗΜΑΤΙΚΗΣ ΣΤΗΡΙΞΗΣ των ελληνικών τουριστικών επιχειρήσεων κατά την περασμένη διετία;*

1 2 3 4 5

Καθόλου ικανοποιημένος Απόλυτα ικανοποιημένος

Πόσο ικανοποιημένος έμεινε ο κλάδος σας από την ΤΑΧΥΤΗΤΑ, με την οποία αποφασίστηκαν και υλοποιήθηκαν τα μέτρα στήριξης των ελληνικών τουριστικών επιχειρήσεων;*

1 2 3 4 5

Καθόλου ικανοποιημένος Απόλυτα ικανοποιημένος

Πόσο ικανοποιημένος έμεινε ο κλάδος σας ειδικότερα από τα ΜΕΤΡΑ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ ΤΩΝ ΘΕΣΕΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΣ κατά την περίοδο της πανδημίας;*

1 2 3 4 5

Καθόλου ικανοποιημένος Απόλυτα ικανοποιημένος

Ποια από τις ακόλουθες απόψεις σας εκφράζει περισσότερο;*

- Ο κύκλος της πανδημίας κλείνει και δεν υπάρχει πλέον λόγος να συνεχιστούν τα προγράμματα στήριξης που υλοποιήθηκαν την περασμένη διετία.
- Οι συνέπειες της πανδημίας θα συνεχίσουν να ταλανίζουν τον κλάδο μας και συνεπώς απαιτείται η συνέχιση των μέτρων στήριξης τουλάχιστον για τους επόμενους μήνες.
- Οι εξελίξεις του τελευταίου διμήνου (πόλεμος στην Ουκρανία, πληθωρισμός) έχουν δημιουργήσει νέα προβλήματα που έχουν τέτοια ένταση για τον κλάδο μας, ώστε να απαιτούνται νέα μέτρα στήριξης.
- Δεν με εκφράζει καμία από τις παραπάνω απόψεις.
- Other: _____

Πόσο εκτιμάτε ότι μειώθηκε κατά μέσο όρο ο τζίρος των επιχειρήσεων του κλάδου σας το 2020 συγκριτικά με το 2019;

- Μείωση μέχρι 20%
- Μείωση 21% έως 40%
- Μείωση 41% έως 60%
- Μείωση 61% έως 80%
- Μείωση άνω του 80%

Πόσο εκτιμάτε ότι μειώθηκε κατά μέσο όρο ο τζίρος των επιχειρήσεων του κλάδου σας το 2021 συγκριτικά με το 2019;

- Μείωση μέχρι 20%
- Μείωση 21% έως 40%
- Μείωση 41% έως 60%
- Μείωση 61% έως 80%
- Μείωση άνω του 80%

Παρακαλώ σημειώστε τι εκτιμάτε ότι θα συμβεί στον κλάδο σας το 2022 ως προς τα έσοδα των επιχειρήσεων.

- Το 2022 θα είναι καλύτερο συγκριτικά με το 2021, χωρίς όμως να φτάσουμε στο επίπεδο εσόδων του 2019.
- Το 2022 θα είναι καλύτερο συγκριτικά με το 2021 και αναμένεται να φτάσουμε στο επίπεδο εσόδων του 2019.
- Το 2022 θα κινηθούμε περίπου στο επίπεδο εσόδων του 2021.
- Το 2022 θα είναι χειρότερο συγκριτικά με το 2021.

Πόσο αισιόδοξος/αισιόδοξη είστε για την πορεία του κλάδου σας το 2023;

- 1 2 3 4 5
- Καθόλου αισιόδοξος/
αισιόδοξη Πολύ αισιόδοξος/αισιόδοξη

Παρακαλώ σημειώστε το φορέα που εκπροσωπείτε.*